

R dp
ZGODOVINA v šoli
2002

930.371.3

120020159,2

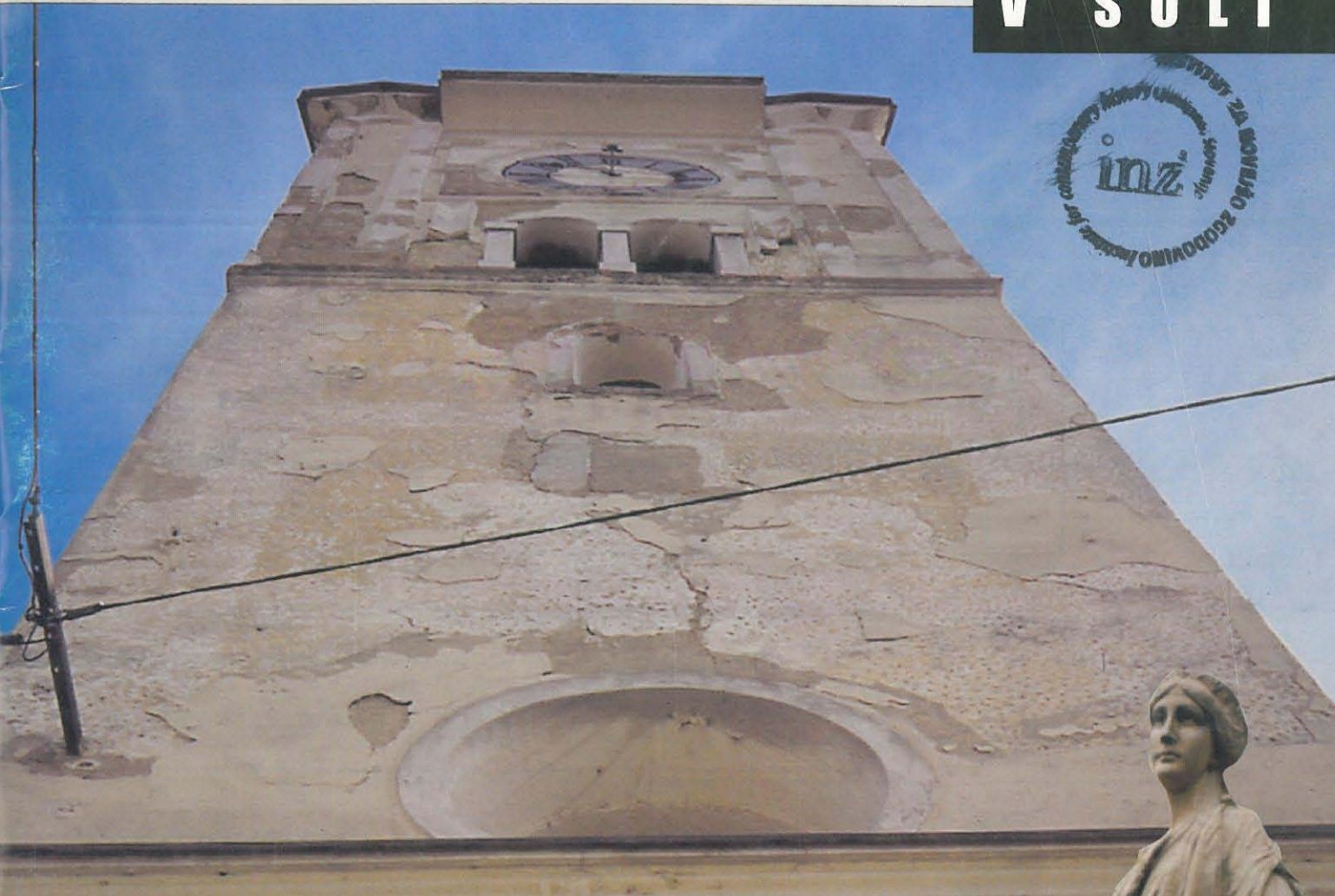
COBISS •

GODOVINA

Letnik XI • številka 2 • MMII

Poština plačana pri pošti 1102 Ljubljana

V ŠOLI

Iz vsebine

- **Alternativno ocenjevanje pri zgodovini**
- **Interdisciplinarnost na učni ekskurziji ali ogled Muzeja premogovništva v Velenju**
- **Nekaj utrinkov iz diplomatske zgodovine s sosedo Italijo**
- **Promet na Slovenskem v srednjem veku**

ZGODOVINA V ŠOLI

Spoštovane kolegice in spoštovani kolegi!

Želimo vam uspešno in mirno šolsko leto.

Uredništvo

ZGODOVINA

V ŠOLI

Letnik XI
številka

2

MMII

Naša kolumna*Stane Granda:*

Državno – nacionalno 3

Sodobna didaktika pouka zgodovine v teoriji in praksi*Danijela Trškan:*

Alternativno ocenjevanje pri zgodovini 4

Marica Čerič:

Učenje zgodovine v ustvarjalnih delavnicah 10

Melita Kladnik:

Interdisciplinarnost na učni ekskurziji ali ogled Muzeja premogovništva v Velenju 18

Katja Mahorčič:

Delovni listi pri pouku zgodovine 20

Zgodovina in matura*Viljenka Škorjanec:*

Nekaj utrinkov iz diplomatske zgodovine s sosedo Italijo 22

Iz zgodovinopisja*Maja Žvanut:*

Podobe iz 17. stoletja na Slovenskem 28

Miha Kosi:

Promet na Slovenskem v srednjem veku 31

Popotovanja zgodovinarjev*Miloš Mohorčič:*

Dan v Toskani 44

Naš pogovor*Goranka Kreačič:*

Različnost je neprecenljiva dediščina slovenskega prostora: pogovor z zgodovinarjem dr. Petrom Štihom 46

Poročila, ocene, mnenja*Bogo Grafenauer:*

Karantanija: izbrane razprave in članki (Goranka Kreačič) 50

Jean-Claude Schmitt:

Geste v srednjem veku (Goranka Kreačič) 51

Gardner David:

Using ICT in History (Danijela Trškan) 53

Lowe Norman:

Mastering Modern World History (Danijela Trškan) 54

Chansel Dominique:

Europe on-screen-cinema and the teaching of history (Danijela Trškan) 56

Mednarodno sodelovanje šol

Marjana Pezdirc Kolnik:

Srečanje UNESCO-vih šol ob Cerkniškem jezeru ali »Jezero je, jezera ni« 57

Danijela Herlah:

Srečanje UNESCO ASP – NET šol na prvi osnovni šoli Slovenj Gradec, Projektni dnevi 60

Seminarji

Sonja Bregar:

Nove smeri v poučevanju zgodovine, Seminar v Yorku od 26. februarja do 3. marca 2002 63

Marjeta Kralj:

Mednarodna konferenca CDRSEE v Atenah od 4. do 7. aprila 2002 65

Zgodovina v šoli

11. letnik, številka 2/2002

ISSN 1318-1416

Izdajatelj in založnik:

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Uredniški odbor:

docent dr. Bojan Balkovec (Filozofska fakulteta), Vilma Brodnik, prof. (ZRSŠ), Andreja Droljc, prof. (Gimnazija Šentvid, Ljubljana), dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU), Janez Globočnik, prof. (Srednja ekonomsko-turistična šola Radovljica), dr. Stane Granda (Zgodovinski inštitut Milka Kosa pri ZRC SAZU), doc. dr. Janez Marolt (Filozofska fakulteta), Marjan Rode, dipl. zgodovinar (OŠ Bičevje, Ljubljana), dr. Štefan Trojar (Filozofska fakulteta)

Odgovorna urednica: Vilma Brodnik, prof.

Tehnična urednica: Andreja Droljc, prof.

Naslov uredništva: Vilma Brodnik, ZRSŠ, OE Ljubljana,
Parmova 33, tel.: 01/236 31 19, faks: 01/236 31 50,
e-pošta: Vilma.Brodnik@zrss.si

Jezikovni pregled: Tine Logar, prof.

Urednica založbe: Zvonka Labernik

Oblikovanje: Simon Kajtna, akademski slikar

Tisk: Kurir, d.o.o.

Naročila revije sprejema:

elektronska pošta: Zalozba@zrss.si

ali

faks: 01/300 51 99

Izhajanje revije sofinancira Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport.

Revija je vpisana v evidenco javnih glasil, ki jo vodi Ministrstvo za kulturo pod zaporedno št. 1406.

Ljubljana, 2002

Naročnina:

8500,00 SIT – cena štirih števil letnika za ustanove
6700,00 SIT – cena štirih števil za posameznike
2200,00 SIT – cena posameznega izvoda v prosti prodaji
6200,00 SIT – cena štirih števil letnika za študente, dijake in upokojece
1550,00 SIT – cena posamezne številke za študente, dijake in upokojece
10200,00 SIT – cena štirih števil za tujino

ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO

DRŽAVNO - NACIONALNO

Temeljna naloga šole je nedvomno učenje za kakovostno znanje, vsaj v osnovni in srednji pa je skoraj enakovredna temu tudi vzgoja. Dosedanje državne tvorbe, v katere smo bili vključeni Slovenci, so vzgoji namenjale veliko pozornost. Ta ni bila nevtralna, ampak v skladu z vrednostnimi kriteriji vsakokratne družbe. To je pogosto vodilo v konflikt tako z družinsko, kot pri Slovencih še posebno z nacionalno vzgojo, saj so bile šole pomemben element potujčevanja.

Nekdanja vzgoja je bila še pod posebno skrbjo države. Posebno skrb so namenjali zlasti humanističnim in družboslovnim predmetom, pa tudi prirodoslovje in fizika nista bili povsem nevtralni. Ideološkost vzgoje se je začela pravzaprav že z izbiro učiteljskega kadra. Samo še policija, že vojska ne več, je bila deležna take pozornosti. Tam so preverjali ideološkost prednikov in celo otroške dejavnosti. Spomnimo se samo nekdanjih »ideoloških« plenumov in številnih drugih akcij za pravilno »orientacijo« šolskega osebja in šolskih programov. Seveda pa so poleg »pravilno« naravnanih učiteljev vedno obstajali, žal v manjšini, tudi taki, ki jim nihče nikjer in nikoli ni mogel ničesar očitati.

Z nastankom demokratične in samostojne Slovenije je ideološki pritisk nanjo popustil, zato pa ni boj za oblast nad šolo nič manj brezkompromisen. Že nekaj let opažam, da maturanti gimnazij in drugih srednjih šol malo ali ničesar ne vedo o nekaterih tragičnih dogodkih polpretekle dobe, na primer o povojnih pobojih. Tega niso krivi toliko učbeniki kot učitelji, ki pravzaprav ne vedo, kako bi se problema lotili in ga zato pustijo ob strani. Vrednostne ocene tega žalostnega poglavja slovenske zgodovine prepuščam morali učiteljev, vsaj človeško tragedijo, humanistično dimenzijo tega dogajanja, pa bi dijakinje in dijaki le morali poznati. Slednji primer izpostavljam, ker je ta žrtev »neideološkosti šole«. Tako kot je treba opozoriti na tragičnost vseh oblik ideološke in fizične kolaboracije, je treba opozoriti tudi na zavrženost bratomorne vojne in izvensodnih (tudi sodni ne zaslužijo boljše ocene) pobojev.

Slovenska šola je v svojih prizadevanjih za neideološkost brez kompasa. To se najbolj kaže v pomanjkljivi državljanski vzgoji, za katero pravzaprav ni jasno, kaj naj bi bila. Prejšnja je vzgajala ideološke patriote, sedanja nikakršnih, kar je še slabše. To naj bi, po mojih vesteh, v zadnjem času odkrili celo v slovenski vojski. Številni vojaki so brez narodne in državljanske zavesti, patriotizma, ki je v odločilnih trenutkih običajno pomembnejši od najmodernejšega orožja. Brez tega ne gre niti v profesionalni vojski. Primeri iz športa (košarkaši - nogometaši) so tudi dokaj zgovorni.

Vprašanje domovinske vzgoje je strokovno in na nek način tudi politično. Izhajati mora iz opredelitve temeljnih vrednot človeka in državljana v Sloveniji, o čemer popolnega soglasja verjetno nikoli ne bo. Predvsem pa ne more biti domena neke stroke, ampak zdrav kompromis. Podpisani je prepričan, da morajo temeljne sestavine določiti učitelji slovenskega jezika in literature, zgodovine in pravniki, filozofi ter sociologi. Zlasti raven splošne pravne izobrazbe je pri slovenskih državljanih na zaskrbljujoče

nizkem nivoju in je bistveno večji problem kot funkcionalna nepismenost«, o kateri je zadnje čase toliko slišati. Nopena skrivnost ni, da vrsta slovenskih državljanov podpira slovensko vključevanje v Evropsko zvezo ne zaradi ideja liziranja te organizacije, ampak zaradi obupa nad pre počasno preobrazbo Slovenije v pravno državo. Prepričani so, da bo naše vključevanje v Evropo vzpostavilo vsaj minimum vladavine prava.

Temeljita obravnava domovinske vzgoje zahteva poglobljen študij in strpno diskusijo. Tega se bo treba v prihodnosti vsekakor lotiti. Pred tem pa je treba ugotoviti, ali obstaja zato vsaj temeljna pripravljenost šolskih oblasti. Dokler ugotovljamo, da v državi nimamo razčiščenih temeljnih pojmov, je vse skupaj vprašljivo. Navedimo samo naslednje primere. V novi slovenski državi tudi uradno še kar naprej ostajajo »republiški« organi. Slovenska država za njih še ne obstaja, še vedno živijo v jugoslovanski federaciji. Tisti, ki smo desetletja živeli v nekdanji federaciji, zagotovo imamo pravico motiti se v vsakdanjem govorjenju. Ko pa to dejstvo dokazujejo uradni nazivi in štampiljke teh organov, pa pomot ni več, ampak je najmanj neodpustljiva malomarnost ter popolna neodgovornost, če že ne kaj drugega. Da zadeve niso nedolžne, so pokazale zahteve po ustreznem spoštovanju države ob koncu šolskega leta. Številni učitelji in ravnatelji so se uprli petju himne, razobešanju zastave, torej spoštovanju države. Država ni last in posest vodilnih politikov, ampak naša, od nas vseh, ne glede na to, koga volimo in kdo je trenutno na vladi. Učitelji so v službi države, ne vladnih garnitur. Tudi neobešanje državnih zastav ob državnih praznikih je dovolj zgovorno.

Problem državljsanske zavesti slovenskih šolskih oblasti kaže tudi raba besede nacionalen namesto državen. Jezikovno neizobraženost kažemo, kadar namesto slovenskih besed uporabljamo tujke. Sloveščina ima glede besed ljudski, naroden in državen nekatere specifičnosti, ki so plod naše zgodovine. Slovenci smo se več kot stoletje borili za naše nacionalne ali narodne, ne pa za državne pravice. Slovenci smo nacija ali narod že vsaj od Trubarja, če že ne prej in z nastankom slovenske države se ni nič spremenilo. Filozof prof. dr. Tine Hribar ima za nastanek samostojne slovenske države gotovo izjemne zasluge in njegova trditev, da smo Slovenci z nastankom lastne države postali nacija, je v zahodnoevropski rabi te besede gotovo pravilna, žal pa neustrezna za lepo slovensko govorjenje.¹ Slovenska nacija ali narod so namreč še vedno tudi porabski, koroški, tržaški, goriški, beneški Slovenci in Režijani ter nekateri izseljenci, nikoli pa ne bodo Italijani, Madžari in drugi neslovenci, ki živijo med nami. Oni so lahko najodličnejši slovenski državljani, niso pa del slovenske nacije v slovenskem razumevanju in rabi te besede. Posledice takih naziranj niso nedolžne. Nek moj prijatelj, ki je bil donedavnega odličnega Slovenec in je verjetno še danes, pod vplivom teh jezikovnih sprememb pri nas že izjavlja, da je slovensko govoreči Italijan. Kolikor verjamem na eni strani v dobronamernost in filozofsko utemeljenost predloga prof. dr. Tineta Hribarja, ki pa je verjetno spregledal slovensko terminologijo in njeno zgodovinsko vsidranost, pa ne verjamem tistim, ki nas neprestano zasipavajo z raznimi novimi »nacionalnimi«

¹ Tine Hribar, Nova, osamosvojena volja Slovencev. Slovenci in država. SAZU, Ljubljana, 1995, str. 285-286.

organi. Pri njih gre za nekritični in nedomišljen modernizem ali pa, kar je bolj verjetno, za nasprotovanje, sovrašтво do pojma država, ki sta nam bila vsiljena v polpretekli dobi. Dobesedno smešno je slišati, ko se govori o nacionalnem veterinarskem uradu, ko vsakdo ve, da je to državni in da z narodnostjo nima nobene zveze. Vrsto sodobnih slovenskih »nacionalnih« voditeljev bo mogoče zgodovina uvrstila med naše ugledne državnike, nikoli pa med narodne voditelje. Ob desetletnici slovenske samostojne države mnoge v Sloveniji še vedno stresa, ko slišijo pojem država, državni, državljani. Zanimivo je, da pojem nacionalni mnoge moti, vendar ga napačno prevajajo. Tako na primer »narodni usklajevalec« za dušno oskrbo Slovencev po svetu ni narodni, ampak državni. Najodgovornejši oblastni organi slovenske države bi morali še prav posebno skrb namenjati slovenskemu jeziku, tako pa stojijo v prvi vrsti njegovih popačevalcev. Ker s tem spodmikajo temeljni

kamen na katerem bi morala sloneti državljanska vzgoja, njihovim namenom in prizadevanjem na tem področju ne gre ne zaupati ne verjeti.

Slovenci smo vedno imeli tudi učitelje, ki so mislili z lastno glavo in niso sodili med Cankarjeve hlapce. S svojimi prizadevanji so najprej služili slovenskemu narodu in se dejansko upirali svojim oblastem. Nagovarjati k temu danes, ko imamo lastno državo je sicer tragično, vendar potrebno. Zato naj izstopijo iz raznih »nacionalnih kurikularnih svetov« in drugih neustrezno poimenovanih organov in postanejo člani državnih posvetovalnih in drugačnih teles ter pripravljajo učence na državne in ne na nacionalne preizkuse znanja. Če ne bodo učitelji slovenski mladini približali slovenske države in če ne bo imel slovenski jezik ustreznega in spoštljivega položaja v slovenski družbi in še posebno v šoli, je bilo vse slovensko osamosvajanje brez pravega smisla.

Dr. Stane Granda

Danijela Trškan

ALTERNATIVNO OCENJEVANJE PRI ZGODOVINI

Tradicionalno ocenjevanje znanja poteka pogosto v pisni obliki (največkrat se s tehniko ocenjevanja ocenjujejo pisni preizkusi oz. testi) ali pa v ustni obliki z ustnim preizkusom znanja učencev.

Ker pa so končni izdelki učencev lahko tudi drugačni (npr. poročila, posterji, miselni vzorci, prosojnice, članki ipd.) pa je potrebno uporabljati drugačno tehniko ocenjevanja. Sodobno ocenjevanje zahteva tudi vključevanje učencev v ocenjevanje, zato je pomembno, kako navaditi učence na samoocenjevanje in tudi na razmislek o lastnem učenju. Če je pri tradicionalnem ocenjevanju glavno vprašanje, kaj učenci vedo, pa je pri sodobnem oz. alternativnem ocenjevanju glavno vprašanje, kaj učenci lahko naredijo oz. kako lahko naredijo. Samoocenjevanje, refleksija in različni avtentični izdelki pa so sestavni del tudi osebne mape, ki predstavlja dopolnilo k tradicionalnim pisnim ali ustnim preizkusom znanja učencev.

V prispevku so predstavljeni primeri alternativnega ocenjevanja, samoocenjevanje in primeri alternativnega pouka pri zgodovini.

Alternativno ocenjevanje

Alternativno ocenjevanje, ki ga izvajajo učitelji, lahko razdelimo v tri vrste: ocenjevanje učnega procesa, ocenjevanje končnega izdelka in ocenjevanje osebne mape. Usmerjeno je na opravljanje nalog pri učencih, na njihove dejavnosti (pomanjkljivosti, slabosti) in na napredek posameznega učenca.

Prva vrsta alternativnega ocenjevanja je **ocenjevanje učnega procesa (odnosa, vedenja in načina dela učencev)**. Gre za spremljanje branja, pisanja, organizacije dela in komunikacije (npr. sodelovanja v skupini in diskusiji).

Spodnja preglednica prikazuje primer ocenjevanja dela učencev v skupini. (Social Studies: Rubrics: 14)

Skupinsko delo	Odlično	←	→	Slabo
Vsak član skupine razume skupinsko nalogo.	5	4	3	2 1
Vsak član skupine razume, kakšno je njegovo delo v skupini.	5	4	3	2 1
Člani so pripravljeni poslušati drug drugega.	5	4	3	2 1
Člani kažejo voditeljske sposobnosti.	5	4	3	2 1
Člani spodbujajo druge, da izrazijo svoja mnenja ali prispevajo podatke.	5	4	3	2 1
Člani jasno in logično predstavljajo svoje ideje oz. podatke.	5	4	3	2 1
Vsak član izpolni svoje obveznosti za izvedbo skupinske naloge.	5	4	3	2 1
Skupina izpolni vse zahteve določene naloge.	5	4	3	2 1
V celoti, skupina dobro sodeluje.	5	4	3	2 1
Skupina izdelala nalogo po svojih najboljših močeh.	5	4	3	2 1
Dodatni komentar:	Skupno število točk:			

Druga vrsta alternativnega ocenjevanja je **ocenjevanje končnih izdelkov (ali nastopov)**. Primeri izdelkov ali nastopov pri predmetu zgodovina: biografija, avdioposnetek, povzetek knjige, graf, računalniški program, ustava, pogodba, pismo, debata, esej, družinsko drevo, zastava, intervju, iznajdba, zemljevid, muzejska razstava, ustna zgodovina, risanje, diskusija, album, plakat, raziskovalna naloga, igra vlog, kip, kratka zgodba, govor, časovni trak, videoposnetek, oglas, reklamni oglas, spomini, letak, poročilo, scenarij za igro itd.

Končne izdelke se lahko razdeli v ustne predstavitve, pisne aktivnosti, izdelke z uporabo sodobne računalniške tehnologije in vizualne predstavitve. Pisni izdelki so lahko poročila, časovni trak, pismo, esej, dnevnik, biografija, članek, zgodba, poročilo knjige, pesem, oglas. Pri teh izdelkih se ocenjujeta vsebinski del in tudi zunanji videz. Ustne predstavitve so lahko: igra vlog, diskusija, intervju, debata, govor, ustno poročilo. Pri teh predstavitev se ocenjujeta vsebinski del in sposobnost komuniciranja ali sporočanja. Izdelki, pri katerih je potrebna uporaba računalnika, pa so: prosojnica, powerpoint predstavitev, videoposnetek, slušni posnetek, spletna stran. Pri teh izdelkih se ocenjujeta vsebinski del in videz. Vizualne predstavitve so lahko plakati, politične karikature, grafična predstavitev, model, razstavni pano,

zemljevid ipd. Pri njih izdelkih se ocenjujeta zunanji videz in vsebinski del.

Pisne naloge se na klasičen način ocenjujejo s tehniko točkovanja. Po točkovalni tehniki se naloge ocenjujejo tako, da se vsak odgovor primerja z idealnim odgovorom in se glede na ustreznost oceni z določenim številom točk. Pri ustnem ocenjevanju pa učitelji sami določijo število vprašanj in tudi oblikujejo merila za posamezne ocene.

Pri esejskih nalogah in tudi pri alternativnih oblikah ocenjevanja pa ocenjujemo ali točkujejo s tehniko klasifikacije. Ta tehnika zahteva, da se naloga razvrsti v enega izmed nivojev, ki določa stopnjo kakovosti. Najpogosteje obrazce sestavljajo rubrike (ang. rubrics) oz. kategorije, ki vsebujejo v navpičnih vrstah opisne kriterije ocenjevanja, v vodoravnih vrstah pa nivoje kriterijev. Nivoji za kriterije so lahko opisni, z opisno oceno (npr. odlično, zadovoljivo) ali številčni (1–5, 1–4, 1–3) ipd. V nadaljevanju so predstavljeni nekateri obrazci, ki jih učitelji lahko uporabljajo za ocenjevanje različnih pisnih, vizualnih, ustnih izdelkov učencev ali pa se lahko uporabljajo tudi za samoocenjevanje. Predstavljeni primeri spodbujajo učitelje zgodovine, da tudi sami sestavijo drugačne merila za ocenjevanje različnih izdelkov in nalog.

Spodnja preglednica prikazuje primer ocenjevanja plakata. (Alternative Assessment, 2001, str. 25)

Plakat	Odlično ← → Slabo				
Učinkovitost sporočila.	5	4	3	2	1
Prepričljivost jezika in gesel ali stavkov.	5	4	3	2	1
Namenjenost specifični publiki.	5	4	3	2	1
Urejenost.	5	4	3	2	1

Spodnja preglednica prikazuje primer ocenjevanja ustne predstavitve. (Social Studies: Rubrics: 24)

Ustna predstavitev	Odlično ← → Slabo				
Tema predstavitve ustreza zahtevam naloge.	5	4	3	2	1
Predstavitev kaže dobro raziskovanje.	5	4	3	2	1
Predstavitev je organizirana in povezana.	5	4	3	2	1
Učenec je ustrezno pripravljen za predstavljanje.	5	4	3	2	1
Predstavitev kaže razumevanje predstavljenih teme.	5	4	3	2	1
Učenec ustrezno govori oz. predstavlja temo.	5	4	3	2	1
Učenec jasno in jedrnat predstavlja ideje brez večje naslonitve na zapiske.	5	4	3	2	1
Učenec govori glasno in razločno, da ga lahko vsi poslušalci slišijo.	5	4	3	2	1
Učenec gleda poslušalce.	5	4	3	2	1
V celoti predstavitev kaže vse učenčeve zmožnosti.	5	4	3	2	1
Dodatni komentar:	Skupno število točk:				

Spodnja preglednica prikazuje primer ocenjevanja pisnega izdelka. (Alternative Assessment, 1997, str. 6)

Pisni izdelek	ODLIČEN	DOBER	OMEJEN	NEZADOVOLJIV
VSEBINA				
Uvod	Teza je jasno postavljena, vsebina je pomembna, namen je določen.	Teza je jasna, vsebuje usmeritev eseja.	Nejasen, formalen, neustvarjalen.	Uvod je nepopoln, neučinkovit ali ga ni.

Pisni izdelek	ODLIČEN	DOBER	OMEJEN	NEZADOVOLJIV
Razvoj ideje	Zanimiv, prefinjen, prepričljiv.	Jasen in temeljit.	Preprost, spremenljiv v kakovosti, ne vključuje pomembnosti.	Neučinkovit ali pa ga ni.
Dokazi in podkrepitve	Podrobni, točni in prepričljivi.	Zadovoljivi in točni.	Spremenljivi.	Nejasni, nenatančni ali jih ni.
Izbira besed	Privlačna in močna izbira besed.	Primerna nalogi.	Spremenljiva.	Omejena, enolična in neprimerna.
Zaključek	Razširja, povezuje, komentira temo.	Pomemben in dojemljiv.	Povzetek prej navedenih podatkov.	Nedokončan, nejasen ali pa ga ni.
ORGANIZACIJA Vsebinski stavki	Jasno povezani s tezo, razumljivi, vsebujejo učinkovite prehode.	Razumljivi in logični.	Vsebujejo slabše ugotovitve teze, omejeni in natančni.	Jih ni.
Odstavki	Prispevajo k učinkovitemu dokazu in podkrepijo vsebino.	Kažejo jasen načrt.	Neučinkoviti ali združeni.	Slučajni.
Prehodi OBLIKA Struktura stavkov	Učinkoviti in različni. Popolna, različna, zanimiva.	Jasni in funkcionalni. Popolna, pravilna.	Avtomatični. Različnost je prisotna, nekaj napak je očitnih.	Jih ni. Ponavljajoča, odlomki so pogosti.
Ločila/pravopis	Brez napak.	Napake so, vendar ne ovirajo pomena.	Delno ovirajo ali pa so nepredvidene.	Ovirajo pomen.
Izražanje	Razločno, ustrezno nalogi in namenu.	Jasno in pristno.	Avtomatično in formalno.	Nejasno.

Tretja vrsta alternativnega ocenjevanja je **ocenjevanje osebne mape, zbirke učenčevih izdelkov**. Mapa izdelkov predstavlja za učitelje tudi napotek za poučevanje in načrtovanje aktivnosti. Omogoča vpogled v nastajanje izdelka, v proces reševanja problemov in v način mišljenja učencev (Razdevšek Pučko, 1996). Učenci se navajajo na proces izbiranja, vrednotenja, na odgovornost in kritičnost, na samoocenjevanje in samorefleksijo.

Pri osebni mapi učitelj spodbuja učence in išče znanje. Učenci postanejo bolj učinkoviti pri komunikaciji, so sposobni kompleksno razmišljati, postanejo aktivni in samostojni pri učenju, sposobni sodelovanja s sošolci, odgovorni in sposobni izdelati kakovostne izdelke. (Sentočnik, 1999, str. 18)

Osebne mape lahko razdelimo v štiri vrste: delovne, prikazovalne, procesne in arhivske (Assessment, 2001, str. 15). Delovna osebna mapa vsebuje učenčeve izdelke in teste celoletnega šolskega leta. Prikazovalna osebna mapa vsebuje najboljše izdelke in teste učencev, kjer je vključena tudi osebna refleksija učencev in učiteljev o izboru teh izdelkov. Procesna osebna mapa vsebuje zapiske, poročila in razmišljanja o delu in končnih izdelkih. Arhivska osebna mapa vsebuje najboljše izdelke učencev za več let, ki vključujejo tudi osebno refleksijo za izbor teh izdelkov.

Učitelj se mora odločiti za vrsto osebne mape, za prostor shranjevanja osebnih map in za osebo, ki bo shranjevala

(učitelj, učenci, razrednik), ter tudi predvidevati, kaj se bo zgodilo z mapami na koncu šolskega leta.

Pri osebni mapi iz predmeta zgodovina se lahko postavijo naslednji cilji: učenje branja zgodovinskega besedila, učenje pisanja različnih nalog, razvoj razumevanja, razvoj kritičnega mišljenja in razvijanje sposobnosti uporabe znanja. Glavni namen pa je pomagati učencem pripraviti se na zgodovinsko raziskovanje, projekte ali izpite. V osebno mapo pri predmetu zgodovina se lahko vložijo procesni izdelki (dnevniki, zapiski učne snovi, osnutki, ponovitvene vaje), končni izdelki (raziskovalni projekti, esejski odgovori, pesmi, načrti za ustne predstavitve, časopisne novice, poročila o zgodovinskih filmih, različne primerjave primarnih virov, analize karikatür, popravljeni izdelki – preizkusi znanja), bralni povzetki (povzetki, poročila, učni listi o branju, povzetki knjig), drugi izdelki (zemljevidi, grafi, fotografije, videoposnetki, avdio-posnetki, pisma, umetniški izdelki).

Splošna merila za ocenjevanje osebne mape se nanašajo na različnost izdelkov, organizacijo oz. urejenost, sporočanje, dokazano razumevanje in samoocenjevanje. Specifična merila za ocenjevanje pa se nanašajo na uvod v osebno mapo in sintezo, namen, organizacijo, število izdelkov (z razmišljanjem in samoocenjevanjem), urejenostjo in odgovore sošolcem pri kolegialnem ocenjevanju. (The Portfolio Organizer, 2000, str. 99–101).

Tudi starši učencev lahko pregledajo osebno mapo in poskušajo odgovoriti na naslednja vprašanja: »Kdaj ste bili še posebej ponosni na vašega otroka, ko ste pregledovali osebno mapo?; Na katerih področjih vidite največji napredek?; Katera je najpomembnejša sprememba, ki ste jo opazili pri svojem otroku to šolsko leto?« (The Portfolio Organizer, 2000, str. 142) Na ta način tudi starši spodbudno vplivajo na razvoj in napredek.

Sestavni del osebne mape pa so tudi refleksija, vzajemno ali kolegialno ocenjevanje in samoocenjevanje, ki je tudi predstavljeno v nadaljevanju.

Samoocenjevanje

Obstajata dva izraza: samoocenjevanje in samovrednotenje. Pri samoocenjevanju učenci samostojno presoja o svojih dosežkih glede na kriterije, ki jih določi učitelj ali pa so ti kriteriji že splošni oz. zunanji. Po učiteljevih navodilih učenci ocenijo svoj izdelek. Lahko pa ocenijo tudi izdelke drugih učencev, v tem primeru gre za kolegialno ali vzajemno ocenjevanje. Pri samovrednotenju pa učenci sami izberejo bistvene elemente, ki jih potem ovrednotijo ter sami načrtujejo aktivnosti, ki naj bi bile potrebne za izboljšanje njihovega rezultata. (Razdevšek Pučko, 1998, str. 5)

Samoocenjevanje zahteva, da učenci kritično razmišljajo o svojem delu, spoznavajo sebe in odkrivajo svoje slabosti in sposobnosti, znajo kritično ovrednotiti svoje izdelke, sami popravljajo in izboljšujejo svoje delo in rezultate. (Sentočnik, 2000, Razdevšek Pučko, 1998). Samoocenjevanje učencev se lahko smatra kot del preverjanja (povratna informacija za učitelja o napredku učencev). »Poudarek je na tem, da so učenci tisti, ki vrednotijo dosežke, od njih pričakujemo refleksijo o procesu učenja (in poučevanja). Samoocenjevanje in tudi samovrednotenje učencev, ki poteka v dialogu z učiteljem, temu 'odpira vrata' v učenčevo sprejemanje, razmišljanje in razumevanje; učitelju omogoča spoznavanje

učenčevih spoznavnih procesov.« (Razdevšek Pučko, 1998, str. 5)

Samoocenjevanje prispeva k oblikovanju učencev v odgovorne osebe in jih vpeljuje v vseživljenjsko učenje. Povečuje aktivnost učencev, spodbuja refleksijo o lastnem učenju ter aktivno in zavestno usmerja miselne procese k uspehu. Namen je torej, da učenci postanejo bolj samostojni, odgovorni za svoje učenje in tudi kritično misleči. Samoocenjevanje upošteva tudi individualne značilnosti, interese, želje in občutke učencev ter spodbuja reševanje različnih problemov.

Samoocenjevanje ali samovrednotenje naj bi predstavljajo tudi motivacijo učencev za učenje. Vprašanje, kaj so se naučili, ni več tako pomembno, ampak je bolj pomembno vprašanje, kako so se naučili, kateri način učenja jim bolj ustreza, in tudi vprašanje koristi za uspeh. Zato razmišljanje o lastnem delu omogoča, da učenci spoznajo, kaj potrebujejo, in od koga potrebujejo pomoč. Seveda pa se morajo naučiti tudi presojati in ocenjevati svoje delo in izdelke brez negativnih občutkov o svojih sposobnosti ali čezmernosti.

Refleksija pri samovrednotenju in samoocenjevanju je izredno pomembna, saj učenci razmišljajo o svojem delu, kako so delali, kaj so naredili, kako so se ob tem počutili (Razdevšek Pučko, 1998). Vprašanja za razmislek so ponavadi naslednja: »Ali si zadovoljen s svojim delom in dosežkom?; Kaj mi ni šlo najbolje?; Kje imam še težave?; Kje sem se najbolj potrudil?; Kje bi bil lahko še boljši?« (Razdevšek Pučko, 1998, str. 8).

Tudi samoocenjevanje učencev lahko razdelimo v tri vrste: samoocenjevanje učnega procesa, samoocenjevanje končnega izdelka oz. naloge ter samoocenjevanje osebne mape.

Pri samoocenjevanju učnega procesa (zlasti dela v skupini ali diskusiji) lahko učenci uporabljajo iste obrazce oz. rubrike, kot jih uporabljajo učitelji.

Spodnja preglednica prikazuje primer samoocenjevanja dela in vedenja v skupini. (Meznarič, 1998, str. 74)

Delo in vedenje v skupini	Odlčno ← → Slabo				
	5	4	3	2	1
LASTNOSTI					
- sem samozavesten	5	4	3	2	1
- sprejemam tveganje	5	4	3	2	1
- spodbujam	5	4	3	2	1
- sem marljiv, delaven	5	4	3	2	1
- sem motiviran	5	4	3	2	1
- sem iznajdljiv	5	4	3	2	1
SEM SPRETEEN PRI:					
- načrtovanju	5	4	3	2	1
- pogajanju	5	4	3	2	1
- sprejemanju odločitev	5	4	3	2	1
- prispevanju zamisli	5	4	3	2	1
- reševanju problemov	5	4	3	2	1
- poslušanju drugih	5	4	3	2	1
- predstavljanju zamisli	5	4	3	2	1

Tudi samoocenjevanje končnih izdelkov poteka s pomočjo posebnih obrazcev, ki jih uporabljajo učitelji in so že predstavljeni pri alternativnem ocenjevanju končnih izdelkov.

V obrazcih so rubrike pri nivojih lahko izpolnjene ali pa so prazne oz. odprte. Tako je prva vrsta izpolnjenih rubrik namenjena informaciji učencem (npr. kaj pomeni kakovostni izdelek) ali pa se uporablja za učenčevo samoocenjevanje. Druga vrsta neizpolnjenih rubrik, pa je namenjena tudi samoevalvaciji, saj učenci lahko sami določijo nivoje, ali pa učitelju, ki tudi sam izdelka opise nivojev za posamezna merila glede na starost učencev. Obe vrsti rubrik lahko učitelj

uporablja za sprotno spremljanje učenčevega napredka (formalno preverjanje) ali za končno ocenjevanje učenčevih izdelkov. Merila pri samoocenjevanju omogočajo, da učenci spoznajo, katera področja lahko izboljšajo, nivoji pa prikazujejo, koliko so že napredovali in koliko morajo še izboljšati svoje delo na določenem področju.

Pri samoocenjevanju končnega izdelka je ravno tako potrebno, da učenci razmišljajo o pripravi na delo (samostojno ali skupinsko), ocenjujejo delo drugih učencev in razmišljajo o svojem izdelku ter tudi sami ocenijo svoj izdelek ali nalogo.

Spodnja preglednica prikazuje primer samoocenjevanja izdelka ali ustne predstavitve. (Assessment, 2001, 14)

Samoocenjevanje izdelka ali predstavitve	
Zamisli si, da nekdo iz šole želi izvedeti o tvojem projektu. Kako bi ga opisal?	
Katere faze dela si uporabljal pri delu?	
Kakšen je tvoj občutek glede rezultata? Zakaj?	
Ali si delal z drugimi? Kako ste si razdelili delo?	
Ali je skupina delala skupaj?	
Kaj je bila najboljša stvar pri projektu?	
Če bi delal projekt še enkrat, ali bi kaj spremenil in zakaj?	
Kakšen nasvet bi dal sošolcu ali drugemu učencu, če bi načrtoval podoben projekt kot ti?	

Tretja vrsta samoocenjevanja je **samoocenjevanje osebne mape**. Učenci naj bi odgovorili na vprašanja, kot so npr. kateri izdelek prikazuje to, kar najbolje znajo, kateri izdelek prikazuje največji napredek in kateri izdelek prikazuje različne stvari, ki jih najbolj obvladajo. Osebna mapa poleg učenčevih izdelkov, vključuje tudi relfeksijo in samoocenjevanje.

Vprašanja, ki pomagajo učencem pri samorefleksiji, so lahko: »Opiši proces nastajanja konkretnega dosežka, izdelka, naloge; Kje si dobil ideje, kako si pristopil k proučevanju (raziskovanju, reševanju), s katerimi problemi si se srečal, kako si jih razrešil, kaj si moral spremeniti v strategiji svojega pristopa?; Kako je bilo tvoje delo ocenjeno (s strani učitelja, v skupini)?, Si se z oceno strinjal? Če ne, zakaj ne?; V čem je tvoja zadnja naloga /.../ boljša od prejšnje (ki si jo takrat priložil kot najboljši dosežek)?; Katere so dobre (močne) strani tvojega dela in dosežkov? Kje imaš morda še vedno težave?« (Razdevšek Pučko, 1996, str. 198-99, po Arter in Spandel, 1992, str. 236)

Osebna mapa je sestavni del preverjanja in izboljšuje tudi proces učenja in pouka, saj se z različnimi izdelki preverja tudi učna snov. Samocenjevanje je sestavni del sprotnega ali formativnega ocenjevanja, pri katerem lahko učenci ugotavljajo svoje pomanjkljivosti, razmišljajo o načinih izboljšanja že v samem procesu učenja in ne le na koncu (npr. pri sumativnem ali končnem ocenjevanju). Osebna mapa omogoča tudi diferenciacijo in individualizacijo pouka, saj učencem, ki so bolj ali manj nadarjeni, omogoča, da razvijajo svoje talente ali sposobnosti ter tako napredujejo.

Med šolskim letom ali pa vsaj na koncu šolskega leta pa jo morajo osebno pregledati učitelj in učenec skupaj, učenec in starši skupaj ter učitelj, starši in učenec skupaj. Osebna

mapa tako omogoča učencem, da pokažejo, kaj znajo, da načrtujejo cilje in jih uresničijo, izbirajo svoje izdelke, razumejo lastni razvoj, razmišljajo in vrednotijo svoje delo, pokažejo svoje delo drugim in tako razvijajo samozavest. Staršem omogoča, da vidijo dosežke otrok, spoznajo njihove prednosti in slabosti ter se veselijo uspehov skupaj z njimi. Učiteljem pa omogoča, da spremljajo razvoj učencev in prepoznajo individualne posebnosti (njihove prednosti in slabosti), jim pomagajo in tudi ovrednotijo svoje delo za nadaljnje izboljšave. (Sentočnik, 1999, str. 20).

Alternativni pouk

Na razvoj refleksije in odgovornosti ter na motivacijo pa vpliva tudi vključevanje učencev v učni proces. Učenci naj bi imeli pri pouku možnost presojudati, ali so se učne snovi že naučili, ali potrebujejo še več ponavljalnih vaj pred prehodom na učno snov in katero nalogo se morajo še naučiti reševati. Tako naj bi alternativni pouk omogočal tudi, da bi učenci načrtovali učno vsebino, jo izbirali ter o lastnem delu razmišljali. V nadaljevanju so predstavljeni trije predlogi vključevanja učencev v izbiranje učne vsebine pri predmetu zgodovina.

Prvi primer: učenci za določeno vsebino (npr. Rimska kultura in vsakdanje življenje Rimljanov) sami izberejo teme in jih predstavijo učencem. Pri tem se naučijo izbirati najpomembnejše in zanimive podatke za vse učence. Izbrana učna vsebina, ki jo izberejo učenci, pa je vključena v ocenjevanje. Na koncu učenci razmišljajo o svojem izboru, delu, sošolci pa tudi ocenijo njihove nastope.

Navajanje učencev na samoocenjevanje ali kolegialno ocenjevanje je pomembno, saj se s tem omogoča tudi, da učenci ocenjujejo delo razreda in poskušajo izboljšati svoje

delo. Npr. anketa 295 dijakov treh razredov 1. letnika,¹ ki so bili v šolskem letu 1999/2000 vključeni v zgoraj omenjeno delo, je glede kolegialnega ocenjevanja pokazala, da so tudi kritični do sošolcev. 40 odstotkov dijakov je izjavilo, da so bile ustne predstavitve sošolcev zelo dobre, 57 odstotkov, da so bile dobre in 3 odstotki, da so bile slabe. Pri ustnih predstavitev, si je 41 odstotkov dijakov veliko zapomnilo, 54 odstotkov malo, 5 odstotkov pa si ni ničesar zapomnilo. Predstavitve so bile za 76% dijakov ravno prav dolge. Najbolj so jim bile všeč naslednje tematike: igre in zabave, vojska, sužnji, bogovi in prehrana pri Rimljanih. 63,1 odstotkov (od 295 dijakov) se je odločilo za te predstavitve (dolge od 5 do 10 minut). V anketnih odgovorih lahko ugotovimo, da ti učenci menijo da so se dobro pripravili (58 odstotkov), zelo dobro (38 odstotkov) in slabo (3 odstotkov). Za pripravo so porabili malo časa (78 odstotkov), vendar pa so veliko pridobili in se naučili (87 odstotkov).

Drugi primer: učenci v skupinah izberejo naslove oz. krajše teme za slovensko zgodovino po letu 1945, za sošolce pripravijo kratke povzetke in ustno predstavijo svojo temo v razredu. Ker pri tem delu prevzemajo vlogo učitelja, morajo dobro načrtovati svoje delo. Vprašanja, na nekatera morajo odgovoriti, preden začnejo z delom, so lahko naslednja:

DELOVNI LIST – NAČRT DELA V SKUPINI²

1. NASLOV TEME: _____

2. ČLANI SKUPINE:

3. Kako boste pisno oz. vizualno predstavili podatke?

4. Kako boste ustno predstavili podatke?

5. Navedite uporabljeno literaturo:

6. ZA UČENCE PRIPRAVITE:

- računalniško obdelavo podatkov na formatu A 4
- 3–5 nalog oz. vprašanj z rešitvami (dodajte število možnih točk)

¹ To pomeni 32,2% vseh dijakov v 1. letniku na Gimnaziji Bežigrad. Anketa je bila izvedena maja leta 2000 v treh razredih 1. letnika (1. g, 1. h, 1. j).

² Primer delovnega načrta za dijake je tudi v: Meznarič, M., Rudolf, T., Kranjc, T. 1998: Podjetno v svet zgodovine: priročnik za učitelje zgodovine v srednjih šolah. Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana, str. 44.

³ Teme so izbrali dijaki 4. c-razreda v šolskem letu 1998/99 na Gimnaziji Bežigrad.

⁴ Vprašanja so sestavili dijaki 4. e-razreda v šolskem letu 1998/99 na Gimnaziji Bežigrad.

Dijaki so v šolskem letu 1998/99 v 4. letniku izbrali naslednje teme: Razvoj vesoljske tehnologije (1900–1990), Zimske olimpijske igre po letu 1945, Neue Slowenische Kunst, Neuvrščenost, Razvoj smučanja na Slovenskem, Josip Broz - Tito, Slovenci od 1988 do 1992, Vietnamska vojna, Bistveni kazalci družbenega razvoja Jugoslavije v začetku 70. let.³

Za vizualne predstavitve so prevladovale prosojnice z grafično predstavitvijo podatkov, klasične prosojnice s ključnimi besedami, plakati in slikovno gradivo iz knjig. Učenci so napisali kratke in jasne povzetke tem, ki so jih ustno predstavili ter pripravili vprašanja za ponovitev. Vsebina, ki so jo izbrali, je bila potem tudi del učne vsebine, ki je bila namenjena ocenjevanju.

Tretji primer: ob določeni krajši temi, npr. Življenje Slovencev v prvem desetletju po drugi svetovni vojni, se učenci vprašajo, kaj bi radi izvedeli o tem obdobju. Z motivacijsko tehniko 'nevihto možganov' napišejo vprašanja, na katere bi radi izvedeli odgovore. Prva možnost je, da učitelj potem prilagodi učno vsebino interesom učencev. Druga možnost je, da v skupinah ali v dvojicah učenci poiščejo ustrezno literaturo in poskušajo odgovoriti na vprašanja. Tretja možnost pa je, da na ta vprašanja učenci s pomočjo predznanja postavijo hipotezo oz. napišejo možen odgovor, potem pa sami ali s pomočjo učitelja ugotovijo pravilne odgovore. Dijaki so v 4. letniku 1998/99 izbrali naslednja vprašanja za temo Življenje Slovencev po drugi svetovni vojni: »Kako je mladina preživljala prosti čas?; Kako se je mladina oblačila?; Kako in na kakšen način so se dijaki poljubljali na šolah?; Kakšno glasbo so poslušali?; Kakšna je bila obvešččenost o dogodkih in dogajanju po svetu?; Kakšen je bil odnos do kajenja?; Kakšna je bila vloga žensk v družbi?; Kako je država spodbujala rast števila prebivalstva?; Kakšne zdravstvene težave so imeli Slovenci?; Kako so Slovenci preživljali počitnice?; Katere praznike so praznovali?; S katerimi športi so se ukvarjali?; Kaj je predstavljajo standard ljudi? itd.«⁴

Za vse tri omenjene primere nalog je treba potem tudi izdelati določena merila za ocenjevanje. Nekatera merila za ocenjevanje pisnih izdelkov in ustnih predstavitev so bila že predstavljena. Glavna merila pri ocenjevanju pa se nanašajo predvsem na izbor podatkov, razumljivost in jasnost pisnega sporočila, razumljivost in jasnost ustne predstavitve podatkov ter na razumljivost vizualne predstavitve, uporabe različne literature in tudi na obliko pisnega izdelka. Z vključevanjem učencev v učni

proces in njihovim razmišljanjem pa se povečuje tudi motivacija za delo pri predmetu zgodovina. Različno samostojno delo, zlasti skupinsko delo pa navaja učence na skupno odgovornost in samoizobraževanje.

Zaključek

»S tem ko učence in dijake naučimo, da razmišljajo o svojem razvoju in da si ozavestijo proces, skozi katerega so šli, jim omogočimo, da postanejo bolj kritični in uspešni učenci, hkrati pa tudi bolj motivirani za delo, saj natančno vedo, proti kakšnim ciljem gredo in celo kakšne strategije za doseganje zastavljenih ciljev so zanje najbolj produktivne, kar vsekakor veliko pripomore, da dozori v samozavestne in uspešne ljudi.« (Sentočnik, 1999, str. 19).

Če učenci vedo, kakšen je namen samostojnega dela in tudi samoocenjevanja ter refleksije, potem je manj strahu, odpora in nezadovoljstva pri učencih. Pri športni vzgoji, igranju inštrumentov, učenci hitro spoznajo pomen praktičnega dela, medtem ko pri predmetu, kot je npr. zgodovina, do takšnega spoznanja pridejo zelo počasi. Kako bi bilo, če bi trener učitelj igral košarko, učenci (ekipa) pa bi gledali. Vsi učenci se zavedajo, da morajo igrati, da se lahko bolje naučijo, in da je učiteljeva vloga spremljanje in gledanje.⁵ Zato so različne alternativne oblike preverjanja in ocenjevanja ter samoocenjevanje tudi primeri, kako se lahko pojmovanje učencev hitreje spremeni. Učenci postanejo samoocenjevalci in samoučitelji. Zato je potrebno več truda vložiti v spreminjaje pojmovanja učenja in odnosa do učenja ter učence pripraviti in usposobiti za samocenjevanje in samoizobraževanje.

5 Alternative Assessment. 1997. Social Studies Educator's Handbook. Prentice Hall, str. 4.

Povzetek

Alternativno ocenjevanje in samoocenjevanje je treh vrst: ocenjevanje učnega procesa, ocenjevanje končnega izdelka in ocenjevanje osebne mape. Ocenjujejo lahko učitelji, ki jim takšno ocenjevanje pomeni povratno informacijo pri spremljanju napredka učencev in možnost načrtovanja učnih aktivnosti na eni strani, na drugi strani pa tudi učenci, saj je takšno ocenjevanje usmerjeno predvsem v učence in njihov proces učenja.

Samoocenjevanje, ki vključuje razmišljanje, navaja učence, da prepoznajo svoje pomanjkljivosti, razmišljajo, kako bi izboljšali rezultate, in jih tako navaja na odgovornost in samoizobraževanje. Refleksija je lahko veliko motivacijsko sredstvo za učence, saj je sestavljena iz samorefleksije o tem, kar so se učenci naučili in občutili ob nalogah; iz samoocene o tem, kako so se učili in kje so imeli težave pri določeni nalogi; iz samoevalvacije npr. celoletnega dela in iz načrtovanja prihodnjega dela.

Razmišljanje o lastnem delu in samocenjevalni obrazci pa so sestavni del osebne mape, kjer učenci shranjujejo ponavadi najboljše izdelke. Osebna mapa je pomembna za učitelje, učence in tudi starše. Za alternativno ocenjevanje, to je ocenjevanje pisnih, ustnih, praktičnih in vizualnih izdelkov učencev, pa morajo učenci ali učitelji uporabljati rubrike oz. ocenjevati s tehniko klasifikacije, s katerimi lahko učitelji spremljajo razvoj in napredek učencev, učenci pa lastno napredovanje. Čeprav so učenci lahko vključeni tudi pri izbiranju učne snovi oz. pri obravnavanju učne snovi, pa predstavlja vključitev učencev v ocenjevanje, njihovo zavestno usmerjanje k boljšemu rezultatu.

NOVO ZA UČITELJE ZGODOVINE!

**NOVO
VIDEO**

7.400 SIT

Marjan Drnovšek, Vilma Brodnik

Množično izseljevanje Slovencev
v Združene države Amerike

Priručnik za učitelje

modeli poučevanja in učenja

Množično izseljevanje Slovencev
v Združene države Amerike

S.S. Imperator, Hamburg American Line.
Largest in the World.
50,000 Tons—900 feet long.

**NOVO
PRIROČNIK**

7.400 SIT

ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO

Literatura

- Alternative Assessment. 2001: Creating America. A History of the United States, McDougal Littell.
- Alternative Assessment. 1997: Social Studies Educator's Handbook. Prentice Hall.
- <http://go.hrw.com> (Social Studies: Rubrics, Internet, julij 2000).
- Marentič Požarnik, B. 2000: Ocenjevanje učenja ali ocenjevanja za (uspešno) učenje? Kako zmanjšati neskladje med nameni in učinki ocenjevanja. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXXI. Št. 2–3, str. 74–79.
- Meznarič, M., Rudolf, T., Kranjc, T. 1998: Podjetno v svet zgodovine: priročnik za učitelje zgodovine v srednjih šolah, Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana.
- Razdevšek Pučko, C. 1996: Mapa učenčevih izdelkov kot oblika spremljanja pri opisnem ocenjevanju. V: Pedagoška obzorja. Letnik 11. Št. 5–6, str. 193–204.
- Razdevšek Pučko, C. 1998: Samoocenjevanje – sestavina nove doktrine ocenjevanja. V: Pedagoška obzorja. Letnik 13. Št. 1–2, str. 3–15.
- Rolheiser, C., Bover, B., Sevahn, L. 2000: The Portfolio Organizer. Succeeding with portfolios in Your Classroom. ASCD. Alexandria. ZDA.
- Sentočnik, S. 1999: Portfolio, instrument za procesno vrednotenje učenčevega in učiteljevega dela. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXX. Št. 3, str. 15–22.
- Sentočnik, S. 2000: Avtentične oblike preverjanja in ocenjevanja za kakovostnejše učenje in poučevanje. V: Vzgoja in izobraževanje. Letnik XXXI. Št. 2–3, str. 82–86.

Marica Čerič

UČENJE ZGODOVINE V USTVARJALNIH DELAVNICAH

Uvod

V sodobnem izobraževanju si prizadevamo spodbujati celostni razvoj osebnosti. Zato je pomembno, da otroka učimo vedeti, delati, živeti in biti. Za doseganje temeljnih smernic izobraževanja je treba uporabiti pestre oblike in metode dela, pri katerih je otrok akter učnega procesa in ne le pasiven spremljevalec in opazovalec. S kolegico knjižničarko že več let izvaja dvodnevne delavnice, pri katerih učenci pridobivajo in poglobljajo zgodovinsko znanje in v njem iščejo nove možnosti ustvarjalnega izražanja. V eni takih delavnic smo se ukvarjali z osmanskimi Turki. Tema je dovolj široka, da smo lahko izbirali zanimiva vsebinska povezovanja skozi zgodovinski čas in prostor in odstirali vpliv zgodovinskih dogodkov na slovensko literaturo.

Splošni cilji aktivnosti v delavnicah

- Ob pripravi aktivnosti delavnic so naju vodili naslednji cilji:
- učence navdušiti za zgodovino in za branje literature z zgodovinsko tematiko, izluščiti zgodovinska dejstva iz literarnih del,
 - spoznavati zgodovinske dogodke zunaj učilnice, v muzeju, v pokrajini, kjer so se dogajali pomembni zgodovinski dogodki,
 - iskati pozitivne in negativne posledice zgodovinskega dogajanja v sedanjosti,
 - povezovati zgodovinsko znanje v širši kontekst vedenja o življenju,
 - doseči čustveno doživljanje zgodovinskih dogodkov,
 - sproščeno in ustvarjalno ozračje v skupini.

Priprava na delavnice

Delavnice smo izvajali v sodelovanju s pokrajinskim muzejem na Ptuju. Ptuj in Ptujski grad sam je zelo primeren ambient za poglobljanje znanja o osmanskih Turkih. Viteška dvorana s turkarijami, orožarna in nekateri drugi eksponati, so zanimivi viri za poglobljanje znanja na izbrano temo. Martin Štajner, kustos pedagog, je bili pripravljen sodelovati pri izvajanju aktivnosti v delavnicah.

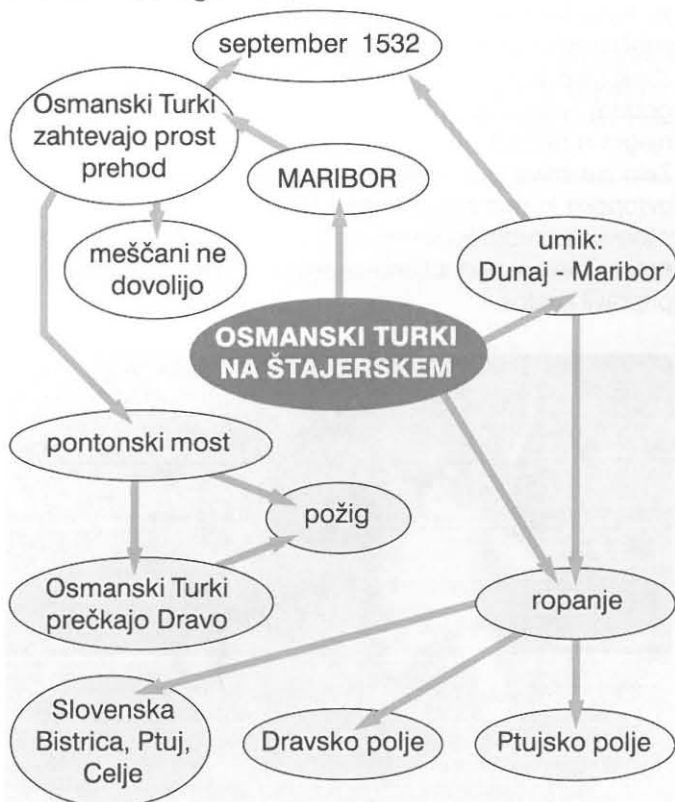
Delavnic so se udeležili učenci zgodovinskega in knjižničarskega krožka. Priprave so potekale ves september v vsakem krožku posebej. Nekateri učenci so bili vključeni v oba krožka. V knjižničarskem krožku so iskali slovenska literarna dela s turško tematiko. Prebrali so knjigi Rada Murnika, Lepi Janičar in Josipa Jurčiča, Jurij Kozjak. Vsebino knjig so predstavili po lastni ideji.

Zgodovinski krožek je najprej obiskal Pokrajinski muzej Maribor, kjer smo si v Viteški dvorani ogledali freske, ki prikazujejo podobe bitk evropske in osmanske vojske. Videli in potipali smo lahko nekaj primerkov osmanskega orožja (ščit, čelada, nož, damaščanka). Učenci so obnovili zgodbo o pogumnem krojačku, ki bi naj 1532. leta rešil Maribor pred osmanskimi Turki. Skrivaj se je splazil iz že obkoljenega mesta do Treh ribnikov in v obrambni jarek spustil vodo, kar je napadalcem onemogočilo, da bi zavzeli mesto. Zgodba

opozarja na dobro utrjeno obzidje in vodni jarek, ki sta Mariborčane obvarovala pred osmanskimi Turki. Obleganje mesta so opustili, ker se jim je mudilo domov, saj je bila jesen in so želeli biti pred zimo doma. Zato so se zapodili na Dravsko in Ptujsko polje in oropali tamkajšnje vasi. V šolski knjižnici smo zbrali zgodovinsko literaturo o turških vpadih v Evropo in še posebej na Slovensko. S pomočjo različnih besedil so učenci poglobili znanje, ki so ga dobili pri pouku zgodovine v sedmem razredu. Učenci so si izbrali določne teme in besedilo natančno preučili ter zapisali miselne vzorce. Sledila je predstavitev članom zgodovinskega krožka.

Pred odhodom na delavnice sta knjižničarski in zgodovinski krožek drug drugemu predstavila svoje novo pridobljeno znanje. Člani zgodovinskega krožka so ob uporabi miselnih vzorcev pripovedovali, razlagali, opisovali ob zgodovinski karti pomembne zgodovinske dogodke iz časa turških vpadov v Evropo. Predstavili so naslednje teme: Širitev osmanske države v Evropo, Osmanski državni sistem, Krvni davek, Turški vpadi na Slovensko, Osmanski Turki na Štajerskem, Osmanski Turki v slovenskih krajih, Utrjena mesta in trdnjave na Slovenskem, Mustafafova maščevanje, Osmanski Turki izgubijo moč. Člani knjižničarskega krožka so uprizorili kratko dramatisacijo iz Lepega Janičarja, ob nizu ilustracij so pripovedovali vsebino Jurija Kozjaka. Učenka Jana Gamser je upesnila vsebino iz Lepega Janičarja, jo uglasbila in nam jo zapela ob spremljavi kitare.

Primer miselnega vzorca

Miselni vzorec zapisali: Jana Gamser, Janja Majhenič

Primer upesnitve vsebine iz Lepega janičarja

LEPI JANIČAR

V Beli krajini mogočen grad stoji,
Katerega premožen grof Blagaj si lasti.
Družbo dela mu Ljudmila ženka
in še Alijana, njuna hčerkica.

Hinavka Salda jo hoče stran poslati,
tako Ljudmili se sladko maščevati.
Izgube Blagaja ne more pozabiti,
tako ukaže ciganom Alijano ugrabiti.

Na – na – na – na – na – na – na – na ...

Njen lastnik je zdaj Osman paša,
a gospod, ki že pripravlja jo na roparski pohod.
V Ljubljani kmalu izvedo,
da Turki na Slovenskem so,
Brž hitro se pripravijo in po robu jim postavijo.

Turki so odšli, Salda smrt stori,
Alijana se poroči in še naprej srečno živi.

Na – na – na – na – na – na – na – na ...

Jana Gamser

Popoldan na ptujskem gradu

Oktober letos smo bili pripravljene na delo v delavnicah. Začeli smo jih na ptujskem gradu. Kustos pedagog, Martin Štajner, nas je povedel v Viteško dvorano. Osvežil nam je najpomembnejša dejstva o širitvi osmanske države. Pri-povedoval nam je o posledicah turških vpadov v Evropo in o roparskih pohodih na Slovensko. Predstavil nam je znamenite turkarje, ki so ponos ptujskega gradu. Razložil nam je, kako se prepoznavajo zgodovinska vsebina, kulturne značilnosti in umetniška vrednost slikarskih del. V muzejski zbirki smo si ogledali primere turških glasbil (boben, turška godba), sliko Žige Herbersteina in prisluhnili pripovedi o njegovih zaslugah v evropsko-turških diplomatskih odnosih. Zelo zanimiva je bila orožarna. Učenci so primerjali orožje evropske in osmanske vojske ter razmišljali o posledicah njihove uporabe. Po šestdesetminutnem vodstvu so učenci preverili svoje pridobljeno znanje z učnim listom, ki ga je pripravil kustos.

Nino se preizkuša v modernem sabljanju.

Po kratkem odmoru je bila na dvorišču ptujskega gradu enourna demonstracija modernega sabljanja, ki so ga predstavili člani sabljaškega kluba Branik. Učenci so zvedeli nekaj zanimivosti o mečevanju in sabljanju v zgodovini, videli nekaj osnovnih elementov sabljanja kot tekmovalne športne discipline in sami preizkusili nekatere elemente sabljanja.

Nekaj trenutkov smo uživali v panoramskem razgledu z obzidja ptujskega gradu.

Pred nami je ležalo Dravsko polje, v ozadju smo prepoznavali obrise Haloz, Donačke gore, Boča in Konjiške gore. Nato smo se odpravili skozi staro mestno središče in se ustavili v slaščičarni, katere lastniki so Turki.

Turški ples v gasilskem domu

Prenočišče smo si uredili v gasilskem domu v Puconcih. Tako smo prihranili denar za prenočišče. Skuhali so nam tudi večerjo. Po kratkem počitku smo bili pripravljene za nove aktivnosti. Učenci so bili zelo sproščeni, radoživi in klepetavi. Ves čas so spraševali: »Kaj bomo delali zvečer? Ali bomo res plesali po turško?«

Prispela je tudi naša učiteljica orientalskega plesa, Jasna Knez. Njena oprava in zvoki turške glasbe so učence zvalili v gasilski dom. Na odru smo se postavili v krog in začela se je naša ura orientalskega plesa. V mehki ritmov smo kmalu ugotovili, da smo zelo okorni. Najprej smo se učili hoditi. Učiteljica nam je predstavila osnovne elemente turških plesov, kako gibati noge, roke, ramena, boke, trup. Učili smo se elementov ženskega in moškega plesa. Naučili smo se, kako so se pozdravljale ženske in kako moški. Ob hitrih in temperamentnih ritmi smo se precej utrudili in ugotovili, da bi morali veliko vaditi, da bi izpopolnili tehniko gibov, ki se morajo prelivati drug v drugega. Nekatera dekleta so se navdušila nad orientalskimi ritmi in se odločila, da bodo še naslednji dan delala v plesni delavnici. Po dveh urah turških ritmov smo uživali v različnih družabnih igrah.

Delo po delavnicah na ptujskem gradu

V petek ob deveti uri smo začeli delati v delavnicah. Za delo po skupinah smo predvideli tri šolske ure in eno uro za predstavitev. Z učenci smo se že prejšnji večer dogovorili o razporeditvi v skupine. Pri tem smo upoštevali sposobnosti in želje učencev.

Prva in druga delavnica sta bili izvajani pod vodstvom učiteljice zgodovine, tretja pod vodstvom kustosa pedagoga ptujskega muzeja, četrto je vodila knjižničarka, peto pa sta vodili učiteljica plesa in učiteljica dramatizacije.

V prvi in drugi delavnici so učenci delali v dvojicah in individualno. Med ponujenimi delovnimi aktivnostmi so si izbrali naloge, ki so jim bile najbolj všeč. Ker sem prvi dve delavnici vodila sama, ju bom natančneje predstavila.

1. DELAVNICA: Islam in običaji

1. delovna aktivnost

ISLAM – VERA V ENEGA BOGA – PREDANOST BOGU

Islam stoji na petih stebrih: ŠAHADA, SALAT, ZAKAT, SAUM, HEDŽ.

Muslimani morajo upoštevati vseh pet stebrov v vsakdanjem življenju.

Navodila za delo:

Naslednje naloge reši s pomočjo literature:

Šolska enciklopedija, svetovna verstva, Susan Meredith, Tehniška založba Slovenije, Ljubljana 1996, str. 40, 41.

Kako so živeli V prvih stoletjih islama, MK, Ljubljana 1990, str. 14.

- A) Poišči razlago pomena petih stebrov islama.
- B) Na pripravljene stebre prilepi povedi, ki označujejo posamezen steber islama.
- C) Na vsak steber prilepi ilustracije, ki označujejo značilnosti določenega stebra.
- D) Iz spoznanih pojmov pripravi kratko križanko.

Zapisani pojmi in besedila na lističih, ki so potrebni za nalogo A in B:

ŠAHADA, SALAT, ZAKAT, SAUM, HEDŽ

IZPOVED VERE, MOLITEV, POST, DAJANJE MILOŠČINE, ROMANJE

- 1. IZJAVLJANJE PRIPADNOSTI VERI SE PONAVLJA VSAK VEČER PRED SPANJEM.

»NI BOGA RAZEN ALAHA IN MOHAMED JE NJEGOV PREROK.«

- 2. »BOG JE NAJVEČJI.«

MOLILNE PREPROGE

VSAK PETEK POPOLDNE SE ZBEREJO VSI VERNIKI V MOŠEJI.

MUEZIN RECITIRA VERZE IZ KORANA.

MUEZIN IZ VRHA MINARETA KLIČE K MOLITVI PET KRAT NA DAN.

VERNIKI SE PRED MOLITVIJO UMIJEJO IN SEZUJEJO.

ŽENSKE MORAJO BITI MED MOLITVIJO POKRITE ČEZ GLAVO.

MUSLIMANI SO PRI MOLITVI OBRNJENI PROTI MEKI.

MED MOLITVIJO IZVAJAJO OBREDNE GIBE: VSTAJANJE, POKLEKANJE, PRIKLANJANJE.

MOLITVE SE IZVAJAJO V ARABŠČINI.

MUSLIMANI MOLIJU PETKRAT NA DAN: OB ZORI, PO POLDNEVU, SREDI POPOLDNEVA, TAKOJ PO SONČNEM ZAHODU, KO SE ZNOČI.

- 3. BOGATI DAJEJO MILOŠČINO REVNIM.

DAVEK JE VIR SREDSTEV ZA MEDSEBOJNO POMOČ.

- 4. DEVETI MESEC ISLAMSKEGA – LUNINEGA KOLENDARJA JE POST.

OPOMINJA JIH, DA SE DOBRE STVARI V ŽIVLJENJU LAHKO UŽIVAJO, VENDAR NE ČEZMERNO.

ČAS ZA UČENJE KORANA.

OD SONČNEGA VZHODA DO SONČNEGA ZAHODA SE ODRASLI MUSLIMANI ODPOVEDO: HRANI, PIJAČI IN SPOLNIM ODNOSOM.

POJEDINE PO SONČNEM ZAHODU.

- 5. ROMANJE V MEKO V DVANAJSTEM MUSLIMANSKEM MESECU.

NIHČE NE SME V MEKO, ČE PREJ NI POSKRBEL ZA DRUŽINO.

KABA JE MUSLIMANSKO SVETIŠČE V MEKI.

VERNIKI NOSIJO BELA OGRINJALA.

OKROG KAABE VERNIKI NAREDIJO SEDEM KROGOV.

MOŠKI SI MORAJO GLAVE OBRITI

2. delovna aktivnost

ŠEST SKLOPOV ISLAMA

Navodila za delo:

Naslednjo nalogo reši s pomočjo literature:

Šolska enciklopedija, svetovna verstva, Susan Meredith, Tehniška založba Slovenije, Ljubljana 1996, str. 40.

- A) Na vsakega izmed šestih trakov zapiši en sklop islama.

3. delovna aktivnost

ROMANJE V MEKO

Navodila za delo:

S pomočjo besedila Romanje v Meko (hadž) iz knjige Verstva sveta avtorja Myrtle Langley na str. 92–93, oblikujta dialog med ženo in možem. Izberita si muslimanski imeni. Mož se je vrnil s potovanja v Meko. Žena je zelo radovedna in ga sprašuje, kakjo je bilo. Mož pripoveduje o svojih doživetjih v Meki.

4. delovna aktivnost

PRIMERJAVA ISLAMA S KRŠČANSTVOM

Navodila za delo:

Naslednje naloge reši s pomočjo literature:

Myrtle Langley: Verstva sveta, Ognjišče, Koper, 1994.

- A) Primerjaj verovanje kristjanov in muslimanov. Izpolni manjkajoče vsebine v tabeli. Pomagaj si z literaturo: Myrtle Langley: Religija, zbirka Svet okrog nas, Pomurska založba, str. 48, 54, 55.

	BOG	
	ŽIVLJENJE PO SMRTI	
	SVETI SPISI	
	USTANOVITELJ	
	SVETI KRAJI	
	DUHOVNIKI	
	SIMBOLI	

- B) V letni koledar po mesecih ustrezno razvrsti krščanske in islamske praznike.

Krščanske praznike umesti na levo od rimskih imen mesecev. Islamske praznike umesti desno od islamskih imen mesecev.

- C) Primerjaj razporeditev krščanskih in islamskih praznikov v letu.

Primerjaj praznike po vsebini.

Kateri prazniki krščanstva in islama so si podobni?

5. delovna aktivnost ISLAMSKI ZAKONIK – ŠERIAT

Navodila za delo:

V islamu so zmeraj veljali strogi zakoni.

- A) Na zemljevidu Verstva sveta v atlasu imenuj današnje islamske države. Morda veš, iz katerih držav se ljudje izseljujejo zaradi strogih islamskih zakonov?

Islamski zakoni so se oblikovali na temelju zapisov v Koranu in po posnemanju življenjskih navad preroka Mohameda; to so Sune.

- B) Pred seboj imaš šest slikovnih delov. Na njihovi hrbtni strani so zapisani prekrški in kazni zanje. Ustrezno sestavi slike in tako boš ugotovil, kakšne kazni (odsekati roko, smrtna kazen, sto udarcev z bičem) so po šeriat-skem - muslimanskem pravu predpisane za določene prekrške (tatvina, umor, prešuštvo).

Pravilna rešitev so tri pravilno sestavljene risbe.

- C) Muslimani imajo svojevrstne običaje – adab. Posebej so zanimivi njihovi običaji, ki se nanašajo na hrano in prehrano, obleko in oblačenje ter vljudnost. Na lističih imaš zapisane običaje, ki se nanašajo na vljudnost, oblačenje in prehrano. Ustrezno jih razvrsti v tabelo. Obrni slikovne dele lističev. Če je tvoja razvrstitev v tabeli pravilna, dobiš sliko, ki se navezuje na islam.

NE JESTI MESA,
KI MU PREJ NI BILA
IZPUŠČENA KRI.

JESTI Z DESNO ROKO.

POGOSTO UPORABLJATI
ZOBOTRBEC.

IZOGIBAJ SE SUROVEMU
ČESNU IN
ČEBULI, PREDEN
GREŠ V MOŠEJO.

NE PIJ VINA.

ŽENSKA NE SME
RAZKAZOVATI GLAVE,
ROK IN NOG.

TURBAN ZA MOŠKE.

OBLAČILA IZ SVILE
IN BROKATA
SO PREPOVEDANA.

PREPOVEDANO JE
NOSITI DRAG NAKIT.

DOVOLJENA JE
UPORABA PARFUMA.

ZA ŽENSKJE JE
PREPOVEDANA LASULJA.

MLAJŠI POZDRAVI
STAREJŠE.

MIMOIDOČI POZDRAVI
SEDEČEGA.

MANJŠA SKUPINA
POZDRAVI ŠTEVILNEJŠO.
OB KIHANJU SE REČE:
» BOG TI BODI MILOSTEN«

ZEHANJE JE
NEVLJUDNO,
TREBA SE GA
JE ZADRŽATI.

RIGANJE GOSTA
JE ZNAK
HVALEŽNOSTI
DO GOSTITELJA.

Vsebinsko pravilno razporejeni lističi predstavljajo turško preprogo.

6. delovna aktivnost SELAM – POZDRAV PO MUSLIMANSKO V BOSNI IN HERCEGOVINI

Navodila za delo:

Preberite si načine in oblike pozdravljanja med muslimani v Bosni in Hercegovini.

Izvedite nekaj različnih primerov pozdravljanja in jih predstavite. Uporabite pozdravljanje z mimiko obraza in gibi rok, ki smo se jih naučili pri uri turškega plesa.

POZDRAV:

»ES – SELAMU ' ALEJKUM!« ali » SELAMUN 'ALEJKUM!«
pomeni: »NAJ BO MIR IN REŠITEV BOŽJA Z VAMI!«

ODZDRAV:

»VE – ALEJKUMU – S SELAM!« ali »ALEJKUM – S – SELAM!«
pomeni: »NAJ BO MIR IN REŠITEV Z VAMI!«

POZDRAV MED PRIJATELJI:

»MERHAB« je okrajšava iz arabščine »DŽI ' TE MERHABEN!«
pomeni: »PRIŠEL SI NA ŠIROKO PROSTRANSTVO!«

POZDRAV OB RAZHAJANJU:

»EJDOVALE« ali »DOVALE«
pomeni: »Z BOŽJIM BLAGOSLOVOM!«

ODZDRAV:

»EJSADILE«
pomeni: »SREČNO« ali »FI EMANILLAH«
pomeni: »V ALAHOVI ZAŠČITI«

JUTRANJI POZDRAV PRIJATELJEV:

Pozdravijo se tako, da se z desno roko dotaknejo prsi, ust in čela, s tem hočejo reči:

PRIJATELJ ŠT. 1: »POZDRAVLJAM TE OD SRCA, IZREČEM
TI TO USTIMA I DAJEM TI ČAST UMOM SVOJIM!«

PRIJATELJ ŠT. 2: »I TEBI NEKA JE!«

PRIJATELJ ŠT. 1: »SABAH HAJROLA« – »DOBRO ILI
SRETNO TI JUTRO!«

PRIJATELJ ŠT. 2: »ALLAH RAZOSUM« – »BOG TI DAO!«

OPOLDANSKI POZDRAV PRIJATELJEV:

POZDRAV:

»SELAMUN ALEJKUM«

ODZDRAV:

»ALEJKUM SELAM«

VEČERNI POZDRAV PRIJATELJEV:

POZDRAV:

»AKŠAM HAJROLA!« – »DOBER VEČER!«

ODZDRAV:

»ALLAH RAZOSUM!«

2. DELAVNICA: Osmanska država skozi stoletja

1. delovna naloga

OSMANSKA DRŽAVA SKOZI STOLETJA

Osmanska država se je širila od 14. stoletja na ozemlje treh kontinentov in obsegala veliko ozemlja vse do 20. stoletja, ko se je njeno ozemlje skrčilo na obseg sedanje Turčije.

Navodila za delo:

V nemo karto pobarvaj ozemlja:

- OSMANSKEGA CESARSTVA sredi 14. stoletja,
- OSMANSKEGA CESARSTVA sredi 15. stoletja,
- OSMANSKEGA CESARSTVA sredi 16. stoletja,
- OSMANSKEGA CESARSTVA sredi 17. stoletja,
- OSMANSKEGA CESARSTVA sredi 18. stoletja,
- OSMANSKEGA CESARSTVA sredi 19. stoletja,
- TURŠKA DRŽAVA sredi 20. stoletja!

Vsaki karti zapiši naslov in uredi legendo. Za vsako stoletje uporabi svojo barvo!

Pomagaj si z zgodovinskimi kartami v Atlasu evropske zgodovine, Slovenska knjiga, Ljubljana, 1996, str. 100, 104, 116, 124, 140, 156, 168.

2. delovna naloga

TABORI NA SLOVENSKEM

Zaradi turških vpadov na Slovensko so marsikje zgradili tabore, kamor se je zateklo kmečko prebivalstvo.

Navodila za delo:

V nemo karto Slovenije označi imena krajev, kjer so bili tabori na Slovenskem, in zalepi risbe izbranih taborov! Zapiši ključne besede, ki označujejo tabor.

3. delovna naloga

EVROPSKA IN OSMANSKA VOJSKA

Navodila za delo:

S pomočjo risb izdelaj slikovni in besedni miselni vzorec evropske in osmanske vojske. S pomočjo risb zapiši značilnosti vsake vojske! (Risbe so iz knjige V. Simoniti, Turki so v deželi že, MD, Celje, 1990.)

Pomagaj si z besedilom iz knjige Srečanje z jutrovim na Ptujskem gradu, Pokrajinski muzej Ptuj, Ptuj, 1992, str. 25.

4. naloga

POMEMBNI EVROPSKI IN OSMANSKI VLADARJI

Navodila za delo:

Na časovni trak kronološko in paralelno razvrsti sultane in evropske vladarje od 14. do konca 16. stoletja. Primerjaj jih po videzu, oblačilih, imenih in življenjski dobi.

5. delovna naloga

TURŠKI VPADI NA ŠTAJERSKO V 15. STOLETJU

Navodila za delo:

Izdelaj zemljevid turških vpadov na Štajersko.

V nemo karto Slovenije označi vpade osmanskih Turkov. Za vsako leto si izberi določeno barvo, s katero ustrezno vrši pot, kjer so bili osmanski Turki na pohodu. Pomagaj si z besedili iz knjige Srečanje z jutrovim na Ptujskem gradu, Pokrajinski muzej Ptuj, Ptuj, 1992, str. 23, 24, 25. Na robovih zemljevidov zalepi opis turških vdorov za posamezna leta in jih opremi z isto barvo, kot si jo uporabil na zemljevidu.

6. delovna naloga

TURŠKI PREGOVORI

Navodila za delo:

- A) Zapisane imaš začetne dele turških pregovorov. Dopolni jih po lastni domišljiji! Ko boš rešil še nalogo B, primerjaj svoje pregovore z originalnimi!

ČIM DEBELEJŠI JE PAJČOLAN, TEM MANJ JE ...

EDINA BREZSKRBNNA GLAVA JE GLAVA ...

OB ZIMSKIH DNEVIH JE PROSTOR OB PEČI KOT ...

ODDALJENI BOBNI ...

KJER JE JAHAL TUREK ...

USPEH JE ODVIŠEN OD ČLOVEKOVEGA UGLEDA ...

ČE KOPLJEŠ GROB ZA SOSEDA ...

Navodila za delo:

- B) Na lističih imaš zapisane dele besedil različnih turških pregovorov. Sestavi jih, kakor misliš, da sodijo skupaj. Preberi jih sošolcem in jih vprašaj za mnenje. Primerjaj jih z turškimi pregovori.

ČIM DEBELEJŠI JE PAJČOLAN,

TEM MANJ GA JE VREDNO Odstreti.

EDINA BREZSKRBNNA GLAVA JE

GLAVA PTIČJEGA STRAŠILA.

OB ZIMSKIH DNEVIH JE PROSTOR OB PEČI

KOT GREDICA TULIPANA.

ODDALJENI BOBNI,

SLADKA GLASBA.

KJER JE JAHAL TUREK,

TRAVA NE BO RASLA.

USPEH JE ODVIŠEN OD ČLOVEKOVEGA UGLEDA,

NE OD NJEGOVE DUŠE.

ČE KOPLJEŠ GROB ZA SOSEDA,

VZAMI MERO PO SEBI.

PRAVILNO ZAPISANI TURŠKI PREGOVORI

ČIM DEBELEJŠI JE PAJČOLAN, TEM MANJ GA JE VREDNO Odstreti.

EDINA BREZSKRBNNA GLAVA JE GLAVA PTIČJEGA STRAŠILA.

OB ZIMSKIH DNEVIH JE PROSTOR OB PEČI KOT GREDICA TULIPANA.

ODDALJENI BOBNI, SLADKA GLASBA.

KJER JE JAHAL TUREK, TRAVA NE BO RASLA.

USPEH JE ODVIŠEN OD ČLOVEKOVEGA UGLEDA, NE OD NJEGOVE DUŠE.

ČE KOPLJEŠ GROB ZA SOSEDA, VZAMI MERO PO SEBI.

7. delovna naloga ZAPIŠI SVOJE IME Z ARABSKIMI ČRKAMI

Navodila za delo:

Zapiši svoje ime z arabskimi črkami. Uporabi razpredelnico arabskih črk iz knjige *Kako so živeli V prvih stoletjih islama*, MK, Ljubljana, 1990, str. 60.

Upoštevej osnovna pravila:

- arabščina se piše od desne proti levi,
- velikih črk ne pozna,
- med seboj povezane črke tvorijo besede,
- če so črke osamljene, se pišejo drugače kakor takrat, ko so na začetku, v sredini ali na koncu besede.

3. DELAVNICA: Sledi osmanskih Turkov na ptujskem gradu

V tej delavnici so učenci delali pod strokovnim vodstvom kustosov pedagogov iz ptujskega muzeja. Najprej so se ob turkarjih v Viteški dvorani naučili prepoznati umetniško vrednost slik, ki so tudi pomemben zgodovinski vir. Na slikah so opazovali turško modo, obleke, vzorce, pokrivala. Na podlagi opazovanega in z lastnim pridihom kreativnosti so učenci s tipičnimi turškimi vzorci pobarvali lesene modele – lutke. Natančneje so si ogledali obzidje Ptujskega gradu in mesto ter ocenili njegov pomen v času turških vpadov.

4. DELAVNICA: Turške besede – turcizmi

Učenci so ves čas, ko smo spoznavali turško zgodovino, zapisovali besede, ki jih niso razumeli. Izdelali so slovar turških besed – turcizmov in pripravili kviz za zaključno predstavitev.

Primeri vprašanj za izbiro tekmovalcev – hitri prsti:

- Kdo je spahija?
- Kaj je turban?
- Kaj je kaftan?

Primeri vprašanja za nagrado – vstopnica za kopanje v ptujskih toplicah:

- Kdo je imam?
- a) človek, ki vodi obred za mašo
- b) vodja roparskih pohodov
- c) sultanov namestnik

Kdo je evnuh?

- a) znameniti diplomat
- b) čuvaj sultanovih žena
- c) sodnik

Drugi izraz za buzdovan je:

- a) večerna molitev
- b) zvezdni utrinek
- c) jutranja zvezda

Kako se imenuje stolp mošeje, s katerega kličejo k molitvi?

- a) Aljažev stolp
- b) muzezin
- c) razgledni stolp
- č) minaret

Kako imenujemo tančico, s katero si muslimanke pokrivajo obraz?

- a) feredža
- b) helebarda
- c) turban
- č) divan

5. delavnica: Dramatizacija likov iz slovenske literature

Pod vodstvom učiteljice za ples in učiteljice za dramatizacijo so učenci pripravili prizore iz slovenske literature, ki predstavljajo obdobje turških vpadov na Slovensko. Postavili so ogrodje dramskih likov in koreografijo za ples v haremu. Nastala je zasnova predstave, ki so jo v naslednjih štirinajstih dneh dodelali v šoli. Dramatizacija je bila mozaik slik, ki so ponazarjale posledice turških vpadov na Slovensko (V turškem haremu, Turki na pohodu, Miklova Zala v zaporu, Brod-nik, Kralj Matjaž, Turek).

Ples deklet v saraju. Po triurnem delu v delavnicah smo se zbrali v grajski orožarni in predstavili svoje delo. Učenci so predstavili plakate, ki so jih izdelali, pripravili so kviz o poznavanju in razumevanju turcizmov in ples ter igro vlog – dramatizacijo.

Nino je paša, ki jaše na konju, dekleta mu udarjajo ritem galopa.

Značilnosti islama, primerjava evropske in turške kulture je prikazana na plakatih.

Sproščen popoldan

Po kosilu smo se odpeljali na Ptujsko goro, kjer smo si ogledali ostanke obrambnega tabora, spoznali zgodovino cerkve in si ogledali značilnosti najlepše slovenske gotike. Po naporah smo si privoščili sprostitve v Ptujskih toplicah in končali strnjeno dvodnevno delo v delavnicah.

Sklepna predstavitev

Štirinajst dni v so delavnicah na Ptuju vsi učenci, ki so bili vključeni vanje, pridno vadili prizore za dramatizacijo, ki smo jo želeli prikazati učiteljem in staršem. Intenzivne vaje so od učencev zahtevale veliko naporov. Sešiti so si morali tudi improvizirane kostume. Pri gospodinjskem pouku so spekli turško pecivo. Sklepna predstavitev je bila v dvorani kulturnega doma v Zg. Kungoti, kjer smo postavili razstavo gradiva, ki smo ga ustvarili v delavnicah. Prostor smo spremenili v kavarno. Opremili smo ga z različnimi turškimi predmeti in s cvetjem, ki so ga Turki prinesli v Evropo. Obiskovalcem smo postregli s čajem, kavo, turškim pecivom in s sadeži, ki danes bogatijo Evropo tudi zaradi nekdanjih neprijaznih turških vpadov. Dramske prizore so povezovala dekleta, ki so sprehajajoč se med obiskovalci kavarne pripovedovale o zgodovinskih dogodkih in o pozitivnih ter negativnih posledicah turških vpadov v Evropo.

Zaključek

Z delavnicami smo presegli prvotno zastavljene cilje. Delavnice smo zelo razširili s pestro ponudbo aktivnosti. Določene aktivnosti smo imeli pripravljene za primer, če bi izpadla katera od načrtovanih dejavnosti. Vendar smo opravili skoraj vse naloge. Učenci so bili zelo motivirani za delo. Koreografijo za zaključni plesni nastop so oblikovale učenke same, saj doma nismo imeli več plesne učiteljice. Za učence je bilo delo izredno intenzivno in tudi zahtevno, zato so bili ob koncu projekta precej utrujeni. Učiteljice, ki smo vodile aktivnosti v delavnicah, smo bile zelo zadovoljne. Prepričane smo, da so delavnice oblika dela, ki učencem širi znanje.

Povzetek

Pridobivanje in poglobljanje znanja zunaj učilnice je ponavadi navezano na ekskurzije in ogled muzejskih zbirk. Sodobni muzeji si prizadevajo, da otrokom čim bolj približajo zgodovinsko znanje z delavnicami. V muzejskih delavnicah otroci rišejo, modelirajo ali kako drugače ustvarjajo. Zagotovo je pomembno, da tudi učitelji pripravljamo delavnice na izbrane zgodovinske teme. Z njimi lahko lažje dosegamo interdisciplinarnost in diferenciacijo. Z lastno ustvarjalnostjo doživljajo posledice določenih zgodovinskih dogodkov in razumejo določena dogajanja v sedanosti. Z vsemi čutili čutijo kulturo določenega ljudstva. Pomembno je, da otroku ponudimo pester izbor aktivnosti, s katerimi razvija različne sposobnosti. Tako se lahko sam odloči, kaj bo izbral, kaj bo delal. Verjetno bo sledil svojim sposobnostim, sicer mu moramo pomagati najti aktivnosti, pri katerih bo uspešen. To je izredno pomembno za oblikovanje pozitivne samopodobe, ki vpliva na življenje posameznika. V delavnicah se otrok uči vedeti, delati, živeti in biti, kar so tudi smernice evropskega izobraževanja.

Literatura

- Andrič, I. 1966: Most na Drini. DZS. Ljubljana.
 Enciklopedija Slovenije, 13. zvezek, 1999. MK. Ljubljana.
 Jurčič, J. 1997: Lepi Janičar. MK. Ljubljana.
 Kako so živeli V prvih stoletjih islama, MK. Ljubljana. 1990.
 Langley, M. 1997: Religija, zbirka Svet okrog nas. Pomurska založba. Murska Sobota.
 Longley, M. 1994: Verstva sveta. Ognjišče. Koper.
 Meredith, S. 1996: Šolska enciklopedija, svetovna verstva. Tehniška založba Slovenije. Ljubljana.
 Murnik, R. 1996: Jurij Kozjak. MK. Ljubljana.
 Simoniti, V. 1990: Turki so v deželi že. MD. Celje.
 Snoj, M. 1997: Slovenski etimološki slovar. MK. Ljubljana.
 Srečanje z jutrovim na Ptujem gradu, Pokrajinski muzej Ptuj. Ptuj. 1992.
 The Times Atlas evropske zgodovine, Slovenska knjiga. Ljubljana. 1996.

Melita Kladnik

INTERDISCIPLINARNOST NA UČNI EKSKURZIJI ALI OGLED MUZEJA PREMOGOVNIŠTVA V VELENJU

Kako uresničiti princip interdisciplinarnosti učne snovi na predmetni stopnji osnovne šole

V Osnovni šoli Janka Glazerja v Rušah dajemo poseben poudarek in pomen sodobnim pedagoškim oblikam ter metodam – med drugim tudi interdisciplinarnosti pouka. Tega je nekoliko lažje uresničevati na razredni stopnji kot na predmetni, kjer smo ujeti med različne učne načrte, ki se po pravilih interdisciplinarnosti praviloma ne pokrivajo (ali le redko). Interdisciplinarnost pa je prav tista, ki učnim vsebinam vdihne življenjskost, otrokom pa ponuja široko obzorje. Zgodovinarji tudi vemo, kako zelo je poleg tega pomembna še nazornost pouka. In ko smo učitelji razmišljali, kdaj (in kako) uresničevati interdisciplinarnost na predmetni stopnji ter hkrati zagotoviti še nazornost, se nam je kot na dlani ponudila rešitev, ki smo jo prepoznali v obliki učne ekskurzije, katere organiziramo vsako leto v prvih dneh oktobra. Učence petih razredov navadno popeljemo na Koroško, kjer se najprej ustavimo v Radljah ob Dravi – tam si ogledamo park, Kalvarijo s kipi, samostan, nato gremo v Ravne na Koroškem, kjer si ogledamo spominsko sobo Leopolda Suhodolčana ter tamkajšnjo knjižnico. Pot nadaljujemo v Kotlje, kjer se sprehodimo do rojstne hiše Lovra Kuharja - Prežihovega Vornanca. Za konec smo učence ponavadi popeljali v Muzej premogovništva v Mežici, tokrat pa smo se odločili za Muzej premogovništva v Velenju – seveda ne zato, ker bi se nam prvi glede česa zameril (menimo, da je zelo dober muzej), temveč ker smo si zaželeli nekoliko spremembe.

Ekскурzije kot možnost za udejanjanje interdisciplinarnosti in nazornosti

Interdisciplinarnost se nam je tukaj ponujala kot na dlani. Predvsem tudi zato, ker se nas je nekaj pred kratkim udeležilo imenitnega izobraževanja o metodologiji Korak za korakom oz. uporabi le-te na predmetni stopnji, ki

poteka v okviru mednarodnega programa Soros. Tako smo navdušeni kar hitro zagrabilo priložnost, ki se nam je kazala v obliki te ekskurzije. Učence smo tako kot vedno opremili z učnim listom, na katerem je bila opisana in narisana pot ekskurzije, odhod in prihod, posamezni postanki, cene vstopnin ter razna navodila. Nato smo »skupaj stopile« učiteljice slovenskega jezika, tehnične vzgoje, zemljepisa, ki poučuje tudi spoznavanje družbe ter jaz, ki sem učiteljica zgodovine in prav tako poučujem spoznavanje družbe. Skupni dogovor smo lahko dosegli predvsem na podlagi nekaj predhodnih skupnih srečanj oz. sestankov, na katerih je vsaka od nas izrazila svoje videnje pomembnosti posameznih elementov ekskurzije. Učni list pa sva sestavili le učiteljici spoznavanja družbe. Učiteljica slovenskega jezika je dala napotke na kaj naj bodo otroci pozorni pri spoznavanju življenja in dela obeh pisateljev, da bodo lahko potem to uporabili pri pouku slovenskega jezika. Učiteljica tehnične vzgoje je učence opozorila, kaj naj opazujejo (predvsem v rudniku), da bodo potem lahko izdelali makete, učiteljica zemljepisa je izdelala učni list, s pomočjo katerega je želela doseči poudarjeno opazovanje pokrajine – glavnih kultur na polju, opuščeni nasadov, hidroelektrarn, prometa itd. Zastavila je tudi nekaj vprašanj, ki so se nanašala na preteklost – predvsem o splavarstvu ter današnjih prizadevanjih za obuditev le-tega v turistične namene. Jaz sem na učnem listu zastavljala vprašanja v zvezi s kulturno dediščino, in, ker sem ekskurzijo vodila, sem pričakovala, da bodo otroci pozorni na kulturne spomenike ter na to, kar bo povedanega o njihovi zgodovini. Največ vprašanj pa sem namenila opazovanju dogajanja v rudniku. Ta vprašanja so se glasila:

- Na kratko opiši preteklost rudnika.
- Poskušaj se vživeti v rudarjevo

življenje v rudniku. Opiši delovni dan rudarja.

- Kaj meniš, česa so se rudarji najbolj veselili, bali in zaradi česa so najbolj trpeli?
- Naštej nekaj njihovih običajev oz. navad.
- Kaj meniš, zakaj je bilo njihovo delo tako pomembno?
- Ali veš, kakšno je delo rudarjev danes?
- Kaj se ti je v rudniku zdelo še posebno zanimivo?
- Bi bil/-a tudi ti rudar? Povej zakaj!
- Kako bi lahko opisal/-a svoje občutke v rudniku?

Znanje, ki naj bi ga učenci usvojili na ekskurziji, smo želele nato v šoli povezati in vplesti v okvir njihovega znanja o naravni ter kulturni dediščini domovine.

Na ekskurziji

V prvih dneh oktobra smo tako s petošolci krenili na Koroško. Ekскурzija je tekla po načrtu, razen težav z vremenom, saj je lilo kot iz škafo. Krona tega poučnega izleta pa je bil nedvomno ogled Muzeja premogovništva v Velenju.

Leta 1957 je bil ustanovljen Muzej slovenskih premogovnikov, ki je skoraj 40 let deloval pod okriljem Kulturnega centra Ivan Napotnik na velenjskem gradu. Odprt je bil 8. oktobra 1966. Ko so v Premogovniku Velenje konec leta 1998 preselili pridobivanje premoga z območja Škal v nov, preloški del, so Muzej slovenskih premogovnikov iz velenjskega gradu premestili v opuščene podzemne prostore jame v Škalah. Tako so nam v pristnem okolju Muzeja premogovništva Slovenije na nepozaben način prikazali pridobivanje premoga nekoč in danes.

Takoj ko so se za nami zaprla vhodna vrata, smo se znašli sredi lignitnega parka. Termoelektrarna Velenje je bila leta 1929, ko je bila zgrajena, največja in najpomembnejša termoelektrarna

dravske banovine. »Stari jašek« – splotje z izvažalnim jaškom so dogradili leta 1889, prve tone velenjskega lignita pa so potegnili na dan že maja 1887, ob kopanju tega 180 m globokega jaška. Tudi mi smo se po tem jašku z rudarskim dvigalom spustili v skrivnostni podzemeljski svet lignita. Pod zemljo nas je pričakala imenitno napravljena lutka Antona Aškerca, ki se je pred sto leti tukaj že prevažal v globino. Videoprikaz zgodovine nastajanja lignita ter rudnika se je imenitno dopolnjeval s poezijo, ki je prihajala od »Aškerčevega srca«.

Nato smo pot nadaljevali po podzemnem svetu muzeja med premogarje – imenitno izdelane lutke, ki so nam povedale marsikakšno zgodbo – med drugim kako so velenjski rudarji od tedaj nakopali kar 170 milijonov ton premoga – nekdanj predvsem v soparnem in zadušljivem ozračju dvanajst metrov visokih odkopov. Naš vodič, ki nas je sprejel že pri vhodu, kjer je poskrbel za varno hrambo »prtijage« v omarice ter za našo opremo (rudarski plašč in čelada), hkrati pa nam prikupno razložil pravila, ki se jih zaradi varnosti moramo držati, nas je popeljal še dlje v notranjost rudnika. Po dobro prezračjenih rovih smo šli po vseh deloviščih nekdanjega premogovnika, kjer so na premogarje prežale številne nevarnosti zaradi zruškov debelih lignitnih plošč, predvsem pa zaradi zahrbtnega plina metana. V muzeju so se tako zelo potrudili za nazornost prikaza dogodkov iz preteklosti, da so nam uprizorili pravo eksplozijo metana v malem – s tresenjem tal, pokom, dimom ..., kar nas je kljub opozorilu prav presenetilo. Nato smo slišali žalostni glas signalnega zvonca, ki je januarja in februarja 1893 naznanjal, da je v dveh zaporednih eksplozijah metana izgubilo življenje najprej enajst, nato pa sedemnajst delavcev. To in pa še mnoge druge zgodbe iz življenja rudarjev je ponazarjalo 18 scen in 15 lutk rudarjev v tipičnih položajih pri delu in počitku. Vse prizore je učinkovito dopolnjevala sodobna avdiovizualna oprema. Pred prehodom v modemi del muzeja smo se še okrepčali z rudarsko malico v jedilnici, ki je najgloblja v Sloveniji in najbrž tudi v Evropi.

V drugem delu nas je pot vodila skozi mehanizirane jamske prostore iz zadnjih nekaj desetletij razvoja velenjskega premogovnika. Z vpeljevanjem več vrst

jamskih ščitnih podporij z različnimi odkopnimi stroji, ki so se zarezali v lignitne sloje kot v maslo, so delo tako posodobili, da so si v velenjskem premogovniku pridobili sloves enega najvažnejših in najsodobnejše opremljenih premogovnikov v Evropi. Za konec obiska pa smo se popeljali še s podzemno železnico.

Ekскурzijo smo tako uspešno končali, obisk Muzeja premogovništva Slovenije v Velenju pa iz srca priporočam še mnogim mladim šolarjem in njihovim učiteljem.

O vseh novih spoznanjih smo nato v šoli govorili, jih povezali in shranili v glavah in srcih naših petošolcev, morda za vse življenje. In kako smo to storili? Nova spoznanja, ki so jih učenci pridobili na ekskurziji, smo strnili v okviru učnih ur spoznavanja družbe, slovenskega pouka in tehnične vzgoje. Pri vsaki učni uri so učenci zadevo predstavili v celoti, vendar s poudarkom na elementih posameznega predmeta. Primer: pri uri spoznavanje družbe smo se pogovorili o celotni ekskurziji, poudarili pa smo znanje v zvezi z naravno in kulturno dediščino. Učenci so predstavili učne liste, pri tem uporabili karto Slovenije, nato pa je sledila razprava, ki se je najbolj razvnela ob opisovanju zanimivosti.

Izdelke, ki nastanejo po naših ekskurzijah (plakati, makete ...), pa večinoma razstavimo v šolskem t. i. »veznem« hodniku, ki povezuje stari in novi del šole ter je zato vedno zelo prometno.

Moram pa povedati, da se vidi, da učenci nekako niso navajeni izražati občutkov oz. čustev v zvezi s takšnimi predmeti kot je spoznavanje družbe. Ob tem vprašanju so namreč uporabljali zelo stereotipne odgovore kot: »Bilo me je strah«, »Bil sem zelo presenečen« ... Pričakovala sem več izvirnosti, večjo paleto občutkov, ki jih učenci nedvomno imajo, ne znajo pa jih temu primerno izraziti, ker to premalokrat zahtevamo od njih oz. največkrat na to pozabimo, ker se nam nekako ne zdi pomembno. Menim pa, da so prav občutki – čustva tisti element, ki najbolj prispeva k temu, ali si bo otrok kaj zapomnil ali pa ne.

Prepričana sem, da so vtisi učencev v okviru tako zastavljene ekskurzije mnogo bolj kompleksni in poglobljeni kot pri običajnih ekskurzijah. Njihova

pozornost je vodena, hkrati pa jih tudi napeljujemo k povezovanju posameznih zaznav in spoznanj, kar jim daje celovitejšo predstavo sveta. Je pa bila ta ekskurzija zame opozorilo, kako vse premalo upoštevamo občutja učencev tudi pri takšnih predmetih, kot je spoznavanje družbe.

Moji vtisi so pozitivni, čeprav seveda takšne ekskurzije zahtevajo precej več dela kot običajno, mislim pa tudi, da so mnogo bolj po meri sodobne, prenovljene devetletne osnovne šole.

Povzetek

Na Osnovni šoli Janka Glazerja se trudimo ustvarjati čim kakovostnejšo šolo, pri čemer menimo, da sta pomembni povezanost učnih vsebin ter seveda nazornost. Ugotovili smo, da je oboje zelo dobro mogoče uresničevati na učnih ekskurzijah – posebno še, če so te kompleksno zastavljene.

Veliko možnosti za doseganje teh ciljev nam je ponudil obisk Muzeja premogovništva Slovenije v Velenju, ki je glede na nazornost predstavljanja življenja nekoč dosegel zares zavidljivo raven. Pri organizaciji ekskurzije smo sodelovale učiteljice različnih področij, tako da so učenci na konkretnih primerih začutili povezanost učnih vsebin. To smo dosegle z dogovorom oz. usklajenimi pripravami na ekskurzijo. Predstavitve naših spoznanj so potekale pri vseh vključenih predmetih, učence pa smo pri tem povabile tudi k izražanju občutij oz. čustev ter dopustile, da ta element postane pomemben del učno-vzgojnega procesa.

Literatura

Zloženka Muzeja premogovništva Slovenije – Velenje.

Slikovno gradivo k članku objavljamo na strani 67.

KULT

Oblikovalski studio

Simon KAJTNA, s. p.

Ptujska 28, 1000 Ljubljana Telefon: (041) 259-444

Katja Mahorčič

DELOVNI LISTI PRI POUKU ZGODOVINE**Rezultati ankete v četrtem letniku gimnazije – šolsko leto 2000/2001**

Učitelji uporabljamo pri pouku zgodovine, kolikor nam dve uri na teden in učni načrt to dopuščajo, različne oblike in metode dela, ki spodbujajo učenčevo ustvarjalno, samostojno, raziskovalno razmišljanje. (Naj zveni še tako obrabljeno, iz lastnih izkušenj vem, da se z uporabo različnih metod in oblik dela poruši časovna usklajenost s predvidenim učnim načrtom, ki ga lahko uresničuješ le s prevladujočo obliko frontalnega pouka. Res pa je, da se pri tehtanju obeh možnosti velikokrat odločam za prvo.)

V zadnjih letih imamo tudi v Sloveniji učitelji na voljo veliko različnih, zanimivih in uporabnih učnih pripomočkov. Zanje so poskrbele izobraževalne institucije in mnoge založbe.

Delovni zvezek je eden najpogostejših učil, ki ga učitelji radi uporabljamo pri svojem delu, in v naslednjem prispevku bom predstavila rezultate ankete, kaj o njem, o njegovi vlogi in uporabi menijo gimnazijski dijaki.

Delovne liste smo začeli redno in načrtno uporabljati v prvem letniku letošnjih maturantov.

Ker v šolskem letu 1997/98 še ni izšel Delovni zvezek Zgodovina 1, sem delovne liste za interno uporabo pripravila sama. Podobno potem tudi za drugi, tretji in četrti letnik. Dijaki so si liste skopirali in jih spiralno povezali ali vložili v mape. Za omenjeno gradivo se mi zdi primernejša uporaba izraza delovni listi kot delovni zvezek.

Pri sestavi delovnih listov sem:

- se navezovala na uporabljeni učbenik (snov, razporeditev, naslovi),
- se izogibala enakim ali podobnim vprašanjem, kot so v učbeniku,
- uporabljala različne tipe nalog,
- popestrila vaje z različnim slikovnim gradivom,
- dodala naloge, ki so zahtevale samostojno delo, brskanje po dosegljivih priročnikih, uporabo znanja drugih predmetov (slovenščine, geografije, umetnostne zgodovine).

Delovne liste smo uporabljali na različne načine.

- Naloge so reševali dijaki doma po obravnavani temi.
- Naloge so rešili pred obravnavano temo (izbira primernih tem) in smo snov v šoli skupaj predelali in jo nadgradili.
- Naloge so reševali v šoli kot uvod v obravnavo nove teme.
- Naloge so dijaki reševali individualno pri pouku in nato smo z obliko pogovora temo obdelali.

Različne načine sem prilagodila zahtevnosti učnih tem in učenčevega poznavanja snovi.

Delovne liste smo tudi pregledovali.

- Naloge smo skupaj pregledali na začetku ure.
- Naloge smo pregledali na začetku ure tako, da sem dijake povprašala po morebitnih zankah, ki jih niso znali razvozlati.

c) Delovne liste sem pobrala določenemu številu dijakov, jih pregledala in ocenila.

č) Naloge sem vključila v ustno preverjanje znanja posameznega dijaka.

Ob koncu šolskega leta sem želela preveriti učinkovitost uporabe delovnih listov in izvedeti od dijakov, kako so ocenili njihov koncept. Prepričana sem bila, da bo njihovo mnenje dovolj kritično, verodostojno in da je ocena iz prakse tista, ki nekaj velja in pokaže kako naprej. Zato sem prosila dijake vseh petih razredov četrtega letnika, s katerimi smo vsa štiri leta uporabljali delovne liste, za izpolnitev kratke ankete.

Rezultati ankete

Anketa je bila sestavljena iz petih vprašanj s štirimi možnimi odgovori. Na koncu pa so dijaki lahko napisali še svoje predloge, namige, ideje. Anketo je izpolnilo 130 dijakov, nekateri (redki) niso odgovorili na vsa vprašanja.

Kako si sprejel/-a delovne liste?

• pričakoval/-a sem nekaj takega	35 %
• bil/-a sem prijetno presenečen/-a	56 %
• bilo mi je vseeno	4 %
• drugo	5 %

Kakšno je tvoje mnenje o nalogah v delovnih listih?

• zdijo se mi koristna pomoč pri učenju	91 %
• lahko bi se učil/-a tudi brez delovnih listov	2 %
• delovnih listov sploh nisem pogledal/-a	/
• drugo	7 %

neobičajne,
zanimive,
pestre,
koristne

Kako ocenjuješ oblikovanje in sestavo nalog v delovnih listih?

• zdijo se mi dovolj jasne, zanimive in pestre	78 %
• nekaterih nalog nisem razumel	12 %
• naloge so sestavljene monotono in nezanimivo	/
• drugo	10 %

vseh nalog nisem rešil, nekatere preveč podrobne, zahtevne, nekaj tiskarskih napak ...

S čim si bil v delovnih listih posebno zadovoljen/-ljna?

- ustreza mi izbor in pestrost nalog 11 %
 - naloge usmerjajo k razmišljanju in povezovanju 46 %
 - z delovnimi listi mi snov postane bližja in razumljivejša 32 %
 - drugo 11 %
- utrjevanje predelane snovi, preglednost snovi, obnova znanja, motivacija za učenje, reševanje križank, iskanje gesel

Kaj te je v delovnih listih motilo?

- naloge so preveč enostavne in prelahke /
 - vprašanja so podobna vprašanjem v učbeniku in zato nezanimiva 3 %
 - odgovori silijo pretežno v obremenitev spomina 18 %
 - drugo 79 %
- vseh odgovorov ni v učbeniku, premalo vprašanj o določeni temi, težave pri iskanju odgovorov, nekatere naloge so prelahke, dvoumna vprašanja, več slikovnega gradiva, veliko dela in zbranosti, zahtevna vprašanja, iskanje odgovorov v priročnikih ...*

* V rubriki »drugo« je veliko dijakov napisalo, da nima pripomb in da so bili z delovnimi listi zadovoljni.

Predlogi, ideje, namigi, sporočila dijakov. Izbrala sem le najzanimivejše, čeprav se je večina dijakov potrudila in zapisala svoje mnenje.

- Na koncu določenega poglavja bi bilo dobro dodati liste s temeljnimi in preglednimi vprašanji.
- Več nalog v obliki križank, kvizov.
- Pomembnejši snovi naj bi bilo posvečenih več delovnih listov in nalog, manj pomembni pa le pregledne naloge.
- Delovni listi so bili pomemben pripomoček pri učenju iz učbenika in naloge nakažejo, kaj je pri določeni temi res pomembno.
- Vaje so pomoč pri učenju, hkrati pa razširjajo znanje.
- Delovne liste naj bi reševali le po obravnavani snovi.
- Reševanje delovnih listov nas prisili, da preberemo učbenik.
- So velika pomoč pri razumevanju snovi, saj usmerjajo dijaka k bistvu stvari.

Primer delovnega lista

- Vaje bi svetoval vsem, saj če jih (samostojno) rešuješ, se ti skoraj ni treba učiti.
- Več nalog za razvedrilo.
- Tak način dela se mi zdi zelo koristen, saj pomaga tudi tistim, ki smo bolj leni, kar se tiče učenja.
- Delovni listi o določenem poglavju naj bi imeli naloge (vprašanja) kot »rdečo nit« – splošni podatki za povezovanje celotne snovi.
- Če se doma malo pripraviš, so ure kakovostnejše.
- Vaje pomagajo pri učenju in samostojnem delu.
- Z vajami dobimo veliko informacij in si širimo obzorje.
- Zanimivo bi bilo, če bi bilo v vajah več podatkov iz vsakdanjega življenja.
- Več primerjalnih vprašanj med različnimi temami in zgodovinskimi dogodki.

Zaključek

Anketo sem uporabila za »ocenitev« delovnih listov internega značaja, verjetno pa bi bili rezultati zelo podobni tudi za večino veljavnih delovnih zvezkov.

Odgovori so pokazali, da reševanje delovnih listov ni dijakom le za popestritev morebiti monotonega in nekaterim tudi zoprnega učenja zgodovine, ampak je tudi nadvse koristno delo: z delovnimi listi so ponovili in utrdili snov, bili prisiljeni uporabljati učbenik in druge priročnike, v njih so dobili dodatne zanimive informacije, z njihovo pomočjo so pred testi na hitro še enkrat preleteli snov. Torej, dovolj razlogov, da jih učitelji vključimo v svoje delo.

Edino, kar je bilo nekaterim dijakom manj všeč, je bilo reševanje nalog pred obravnavo snovi ali uporaba delovnih listov pri obravnavi snovi. Oboje ima svoj razlog.

1. Reševanje nalog doma pred obravnavo snovi pomeni za dijaka samostojno delo in dodatno obremenitev.
2. Obravnava snovi z delovnimi listi omogoča drugačno, svobodnejšo učiteljevo razlago, a zato večjo zbranost dijakov pri oblikovanju lastnih zapiskov in njihovo ustvarjalno aktivnost. Lažje je »pasivno« zapisovati predavano snov, ko se učitelj strogo drži »rdeče niti« določene teme.

Novе oblike in metode poučevanja zgodovine poudarjajo in razvijajo samostojnost, ustvarjalnost, inovativnost učencev. Uporaba delovnih listov je lahko korak k navajanju učencev na drugačen način dela, kjer bodo sami ustvarjalci, učitelj bo le njihov usmerjevalec in spodbujevalec.

Povzetek

Dijaki, ki so maturirali na novogoriški gimnaziji leta 2001, so odgovarjali na anketna vprašanja o uporabi delovnih listov pri pouku zgodovine. Delovne liste, bili so sestavljeni za interno uporabo in podobni delovnemu zvezku, smo načrtno uporabljali vsa štiri leta. Večina dijakov je pozitivno ocenila delovne liste in njihovo uporabo pri pouku. Menili so, da so koristna pomoč pri učenju, da jih reševanje sili v uporabo učbenika, ki ga sicer mnogi neradi vzamejo v roke, in da jih usmerja k razmišljanju in povezovanju zgodovinskih dogodkov. Razlog več, da delovne zvezke uporabljamo pri pouku zgodovine.

Viljenka Škorjanec

NEKAJ UTRINKOV IZ DIPLOMATSKE ZGODOVINE S SOSEDO ITALIJO

Razvoj italijanske diplomatske tradicije

»Diplomacija je umetnost druge pripraviti do tega, da kaj naredijo po vaše.«

Daniele Vare, italijanski diplomat¹

Za razumevanje dosežkov in metod italijanske diplomacije je potrebno poiskati zgodovinske začetke, katerih zakonitosti so nujne tudi za razumevanje sedanosti. Viri dokazujejo, da je že v 3. stoletju pr. Kr. postala diplomatska tradicija sestavni del rimske teorije in prakse. Rimljani so se že v tem času spretno pogajali glede svojih meja s številnimi tujimi ljudstvi, ki so vdiral na njihovo ozemlje. Ogromna rimska država ni priznavala enakosti, velike cilje je dosegala izključno s silo.

Odposlanci (nunciji) so odhajali v osvojene dežele in se vračali s poročili o razmerah v rimskih provincah. Odposlanci tujih dežel, ki so prihajali v Rim, niso bili deležni zadostne pozornosti, saj so morali dolgo čakati na sprejem, gostitelji se niso izkazali niti z ustrežljivostjo, zato so se potrudili čim prej opraviti zadano nalogo in oditi, kar je za Rimljane že pomenilo eno izmed prednosti, ki so jo nato vseskozi spretno izkoriščali. Za rimsko diplomacijo 3. stoletja pr. Kr. so bili pristojni t. i. Fetiales, katerih glavna naloga je bila paziti, da se v mednarodnih odnosih spoštujejo dobre navade, hkrati pa so bili tudi depozitarji (varuhi) arhiva.

Može, ki so zastopali Rim, je izbiral senat. Največkrat so bile to skupine desetih mož, vodil pa jih je senator. Vsi člani so bili nedotakljivi, odtod izvira tudi eno najpomembnejših pravil mednarodne diplomacije, ki pravi: »*Sacra sunt corpora legatorum*« Telesa poslancev so sveta; torej nedotakljiva.² Imeli so privilegije, pri delu so jih varovali običaji in zakoni. Vsak član odposlanstva je nosil zlat prstan, ki mu je zagotavljal pravico do brezplačnega prevo-

za, hrane in prenočišča. V njihovi pristojnosti je bila izročitev vojne napovedi, sklenitev miru in podpisovanje sporazumov. Rimski kvestor je sprejemal tuje odposlance, ki so prihajali v Rim. Nato je poročal senatu, kaj so prišli hoteli. Le-ta je nato prek kvestorja ali neposredno na seji odposlanstvu sporočil svoja stališča in pogoje ali pa je postavil zahteve. V Rimu so bila odposlanstva občasna, naloge so bile vsakič posebej določene za dosego določenega cilja. Država si ni prizadevala za gojitev trajnejših odnosov, zato tudi ni bilo potrebe po vzpostavljanju trajnih vezi in so prevladovala odposlanstva *ad hoc*. Rimski senat je neposredno upravljal zunanjo politiko države. Številna vprašanja, s katerimi se je moral zaradi svoje moči in velikosti države ukvarjati, so precej presegala ozke okvire Rima.

Posledično se je izoblikovala dejavnost, v kateri so se uveljavile nekatere značilnosti, rimski senatorji so se na podlagi svojega znanja odločali za sodelovanje v različnih odposlanstvih in nato primerjali sadove, ki jih je obrodilo njihovo politično zavzemanje.

Po propadu zahodnorimskega cesarstva se je tradicija rimske diplomacije prenesla v Bizanc. V 12. stoletju so se naloge odposlancev vsebinsko razširile. Odtlej niso bili več le prinašalci sporočil, ampak so morali ves čas tudi poročati o razmerah v deželi, kamor so bili poslani. Gre za prelomnico v zgodovini diplomatske dejavnosti, saj nekateri diplomacijo odslej enačijo z vohunstvom, pojavljajo se trditve, da je vsak diplomat nujno tudi ogleduh.³

Temelji moderne diplomacije so se izoblikovali v času renesanse v italijanskih mestnih državah: Beneški republiki, Milanu, Toskani. Številni pisci imajo Benetke za središče sodobne diplomacije, saj so njihove metode kasneje postale značilne za diplomatske odnose nasploh.

Svet »pregadov« je izbiral beneške diplomatske predstavnike, ob koncu 15. stoletja pa je funkcijo imenovanja prevzel senat. Starostni pogoj za imenovanje veleposlanikov je bil 38 let, takoj po imenovanju so odšli opravljati diplomatske dolžnosti. Pred odhodom je dobil pismo o imenovanju in navodila za opravljanje poslanstva. Sprva je bil imenovan za štiri mesece, ob koncu 15. stoletja pa so v Benetkah odločili, da se mandat na tujih dvorih podaljša na dve leti. Kasneje so službovanje veleposlanikov podaljšali na tri in sčasoma na štiri leta. Beneškega veleposlanika je v diplomatsko misijo spremljalo nekaj sodelavcev, tajnik, sluga in kuhar. Zanimivo je, da ga ni smela spremljati žena, saj so bili v Benetkah prepričani, da bi ta lahko razkrila kakšno skrivnost.⁴

V času opravljanja misije so beneški veleposlaniki pošiljali v domovino redna poročila o aktualnih dogodkih, ki so bila strogo zaupna in so jih dobivali le člani vlade. Po vrnitvi domov je veleposlanik moral v petnajstih dneh pripraviti natančno pisno poročilo za senat, ki je bilo javno in je veljalo celo za literarno delo, ki so ga nato prepisovali in razdeljevali po legalnih poteh. Gre za začetek sodobnega zbiranja podatkov v okviru diplomatske misije.

Beneški veleposlaniki so veljali za redne in izredne, odvisno od pomembnosti države sprejemnice za same Benetke. Naloge izrednih veleposlanikov so bile ali politične ali priložnostne. Beneška diplomacija velja za eno prvih, ki je za zagotovitev tajnosti pri sprejemanju ali pošiljanju sporočil uporabljala šifre. Benečani so vpeljali tudi mesto veleposlanikovega tajnika, ki je bil navzoč na pogovorih, po potrebi prevajal, skrbel za korespondenco in šifriral sporočila. Ponavadi so izhajali iz uglednih plemiških družin, služba tajnika je odpirala možnost seznanitve z nekaterimi spretnostmi in veščinami, ki bi jim lahko pomagale kasneje pri imenovanju za veleposlanike.

Nasprotno pa so ugled beneških diplomatov kazili tajni agenti, ki so dosegali cilje, zgledujoč se po Machiavellijevih naukih, s podkupninami, izsiljevanjem, ropi in umori. Gre za drugo plat možnega državnega delovanja z-

¹ William Ury, Od nasprotovanja do sodelovanja – kako preseči zavrtnitev, Zbirka Manager, Gospodarski vestnik, Ljubljana 1998 (dalje Ury, Od nasprotovanja do sodelovanja), str. 17.

² Rudi Čačinovič, Slovensko bivanje sveta: razvoj in praksa diplomacije, ČZP Enotnost, Ljubljana 1994 (dalje Čačinovič, Razvoj in praksa diplomacije), str. 39.

³ Radovan Vukadinović, Diplomacija – strategija političnih pogajanj, Arah Consulting (Zbirka Preobrazbe), Ljubljana 1995 (dalje Vukadinović, Diplomacija), str. 19–20.

⁴ Danes nasprotno velja, da je za moške zaželen zakonski stan in spremstvo soproge v diplomatski misiji, saj sicer lahko preveč pohajkujejo in v trenutku slabosti lahko izdajo kakšno državno skrivnost. Nasprotno pa za diplomatke to pravilo ne velja (op. avtorice, V. Škorjanec).

naj meja države; tovrstna zakulisna dejavnost ne velja le za Benetke.

Sredi 15. stoletja so tudi druga severnoitalijanska mesta začela imenovati stalne diplomatske predstavnike, ki so prebivali v državah, kjer so bili akreditirani z natančno določenimi dolžnostmi in pravicami. Tako sta bila odposlanca Firenc med drugimi tudi Dante Alighieri in Niccolo Machiavelli, ki je v svojem delu »Discursi« poudaril, da diplomatu, kadar mora izbirati med moralnimi in nemoralnimi dejanji, ni potrebno dvomiti v pravilnost početja. Pred odločitvijo si mora zastaviti le vprašanje, kaj bo ohranilo moč in svobodo njegove domovine. Za dosego tega cilja so po avtorju dovoljena vsa sredstva. Italijanska diplomacija tistega časa pa vendarle ni delovala zunaj vseh moralnih okvirov.⁵

Kljub spletkam, podkupovanju, umorom in zastrupitvam taka dejanja niso bila splošno pravilo. Ljudi, ki so se ukvarjali z diplomatsko dejavnostjo, je bilo malo, zato se je hitro razvedelo, če je kakšen mračni naklep uspel, takemu poslaniku je ugled padel, ponovitev nemoralnega dejanja je s tem odpadla.⁶

Za močne italijanske rodbine Gonzaga, Sforza in Visconti so predstavljala pogajanja temelj delovanja, katerih cilj je bil najti možnosti za oblikovanje zavezništev, pri čemer je že zaslediti »diplomacijo manevriranja« in menjav zavezništev. Radovan Vukadinovič pravi:

»Italijanski poslaniki so bili zvesti svoji državi, imeli so občutek za politiko in vse njene igre, niso se slepili in niso bili sentimentalni. Kot je zapisal eden prvih italijanskih poslanikov Ermolao Barbaro, je bila njihova naloga enaka nalogi vseh drugih državnih uslužbenecv – delati tisto, kar je najboljše in kar najbolj koristi ohranitvi in povečanju njihove države.«⁷

Po napoleonskih vojnah se z dunajskim kongresom ob vzpostavitvi sistema ravnovesja moči začenja vzporedno tudi nova doba v razvoju diplomacije, saj je kongres kodificiral vede-

nje diplomatov. Gre za povzetek takratnih običajev in vsega, kar je skozi zgodovino postalo sestavni del opravljanja diplomatskih dolžnosti.

V zedinjevalnem procesu Italije je igral ključno vlogo grof Camillo Cavour, ki je s svojimi diplomatskimi spretnostmi pregnal z italijanskega ozemlja Avstrijce, in dokazal stroki diplomacije, da je italijanska stran v pogajanjih neprekosljiva.

V dvajsetem stoletju sta se ponovno pokazali spretnost in sposobnost italijanskih diplomatov v njihovem vodenju zunanje politike in v pogajalskem procesu glede meja. Ernest Petrič meni, da so Italijani kot mojstri diplomacije znali izrabiti pravi trenutek v odnosu do mednarodne skupnosti glede mejnega vprašanja po prvi svetovni vojni, po drugi pa so znali izkoristiti strah Zahoda pred komunizmom in so spet pridobili v pogajanjih z našo stranjo.⁸

Ob razpadu države Jugoslavije se je italijanska diplomacija sprva še zavzemala za ohranitev celovitosti države, ker je imela z njo strateške in gospodarske interese. Z njenim razpadom bi na Balkanu nastalo nestabilno območje, ki bi lahko sprožilo krvave konflikte, hkrati bi se okrepila vloga Nemčije, kar se je potem tudi zgodilo. Pozneje je osamosvojitve Slovenije podprla, saj je ugotovila, da je na ta način njen prodor proti Vzhodu, kjer je danes nekaj novih majhnih držav, lažji.

Ob nespornih spretnostih se italijanski diplomaciji pripisuje tudi manj čedne lastnosti kot npr. preračunljivost, spremenljivost in nezanesljivost. Diplomat Marko Kosin meni, da zato v Zahodni Evropi nima prijateljev in nanjo ne računajo resno.⁹ Zanimivo je, da tudi italijanski raziskovalec Angelo Del Boca, avtor kronologije o dvoličnosti italijanske diplomacije, le-to predstavi v luči neizpolnjevanja mednarodnih sklepov, uspešnega izogibanja materialnih vidikov reparacij. Avtor obsoja obsoletni način vodenja italijanske zunanje politike od konference v Parizu do današnjih dni.¹⁰

Tudi za sedanost zelo zanimiv in uporaben opis italijanskega pristopa k diplomaciji predstavlja Nicolsonova oznaka v pogajalskem procesu. Navadno je italijanska metoda ta, da morajo z deželo, s katero se nameravajo pogajati, najprej povzročiti slabe odnose in nato ponuditi dobre. Ko s pogajanjem končno začnejo, so previdni in uporabljajo menjalne objekte. V italijanskem narodu umetno obujajo občutek nezadovoljstva in sovraštva. Druga je metoda motenja miru v deželi, s katero se hočejo pogajati. In tretja je zahteva koncesije, ki je Italija od nasprotnika niti ne pričakuje niti je v resnici ne želi imeti. Z odrekanjem pa hoče prisiliti partnerja do druge odškodnine.¹¹

Zgodovinski pregled razvoja diplomatske tradicije kaže, da je bila italijanska politika vedno v znamenju gesla »sacro egoizmo« oz. oportunističnega manevriranja v svojo korist.

Razmerje med diplomacijo in pogajanjem

»Vsaka vlada, prav vsaka človeška korist in veselje, prav vsaka vrlina in vsaka modrost temelji na kompromisu in kupčiji. Skušamo loviti ravnotežje, dajemo in jemljemo; žrtvujemo nekatere pravice, da lahko uživamo druge; rajši smo srečni državljani kot drobnjarski prepirljivci. Toda pri vseh poštenih kupčijah mora biti kupljeno blago v sorazmerju s plačilom. Nihče noče zabarantati svoje duše.«¹²

Diplomacija je državna dejavnost, ki je sestavni del političnega življenja vsake države. Brez nje ni mogoče razumeti dinamike mednarodnih političnih odnosov.¹³ Diplomacijo lahko štejemo za bistveno in edino resnično neposredno metodo oz. politično tehniko izvajanja zunanje politike. Med petimi bistvenimi funkcijami diplomacije je tudi »pogajanje in dogovarjanje o posebnih primerih, pogodbah in sporazumih«.¹⁴

Definicij o diplomaciji in pogajanjih je ogromno, njuno medsebojno raz-

5 Bojan Grobovšek, Homo Diplomaticus Slovenicus, Cankarjeva založba, Ljubljana 2000 (dalje Grobovšek, Homo Diplomaticus Slovenicus), str. 19. Več o morali v zunanji politiki današnjega časa glej tudi Felix E. Oppenheim, Vloga morale v zunanji politiki, Zbirka Mednarodni odnosi, FDV, Ljubljana 2000, str. 85–98. Osnovna znanja o mednarodnih odnosih in zunanji politiki opredeljuje znamenita maksima, po kateri naj bi države svoje medsebojne odnose uravnale predvsem na temelju svojih interesov. Iz tega lahko sklepamo, da bo najbolj uspešna tista zunanja politika, ki ne upošteva morale, moralnih načel in moralnih kategorij. Praksa zunanje politike se je v zadnjih desetletjih vendarle spremenila. Je veliko bolj zapletena in niansirana od zvijačnega pristopa, ki je amalgam Machiavellija, Lenina ali balkanskih navad, kjer velja pravilo, da se pravila sprejema s figo v žepu, vsako partnerjevo potezo dobre volje pa se razume kot znak nasprotnikove slabosti.

6 Vukadinovič, Diplomacija, nav. d., str. 22.

7 Prav tam, str. 21. O italijanski diplomatski tradiciji glej tudi Viljenka Škorjanec, Tajna pogajanja o sporazumni določitvi meddržavne meje med Jugoslavijo in Italijo – Analiza priprav, specialistično delo iz mednarodnih odnosov, FDV, Ljubljana 2000 (dalje Škorjanec, Tajna pogajanja), str. 27.

8 V intervjuju na TV Slovenija v oddaji Odmevi je 1. junija 1999 Ernest Petrič podal svoja gledanja in oceno italijanske diplomacije v preteklosti in danes.

9 Škorjanec, Tajna pogajanja, nav. d., str. 28.

10 Več o tem Boris M. Gombač, Republika Italija in mirovna pogodba v Parizu, v: Zgodovinski časopis, 4, 52, str. 608–612.

11 Več o tem Harold Nicolson, Diplomacy, Institute for the Study of Diplomacy, Georgetown University, Washington 1988, str. 68–83.

12 Hans J. Morgenthau, Politika med narodi: borba za moč in mir, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1995, str. 686.

13 Vukadinovič, Diplomacija, nav. d., str. 16.

14 Bruce Russett, Harvey Starr, Svetovna politika: izbira možnosti, FDV, Ljubljana 1996, str. 245–246.

merje prehaja od ekstremnega k zmernemu. Že v času klasične diplomacije najdemo trditve, da so pogajanja najpomembnejša diplomatska dejavnost, naloga diplomata pa naj bi bila pogajati se ob vsaki priložnosti o vsem, kar je možno. V bistvu gre za proces stikov med državami, ki si prizadevajo uskladiti nasprotujoče si interese.¹⁵ Če vzamemo za primer mednarodna pogajanja, je potrebno upoštevati še medkulturne razlike, razlike v političnoekonomskih in pravnih sistemih.

Enačenje pojma diplomacije z mednarodnimi pogajanjimi ali z zunanjo politiko, z njenimi tehnikami ali celo z mednarodnimi odnosi je neustrezno.¹⁶

Različnih definicij je veliko, vse pa imajo vendarle nekaj skupnih točk: potrebni sta najmanj dve stranki, med strankami ponavadi obstaja spor, stranki morata biti zainteresirani za pogajanja in nenazadnje, obe strani morata za rešitev vsaj malo popustiti.¹⁷

Nekaj stalnic v pogajanjih s sosedo Italijo

Izkušnje v pogajanjih z italijansko stranjo so pokazale, da je le-ta v pogajanjih neprekosljiva ter da je uspešnost pogajanj z njo v veliki meri odvisna od upoštevanja njene diplomatske tradicije.

Kot v življenju velja tudi v pogajanjih, da pretirani dvom v pozitiven izid duši iskanje izbirnih ustvarjalnih možnosti, pretirana kritičnost in vrednotenje pa omejujeta domišljijo. Kljub previdnosti je vseeno zaželeno prepustiti domišljiji prosto pot in šele nato vrednotiti. Vendar se je v dvajsetem stoletju v nekaj primerih pokazalo, da je bil dvom v resnost italijanskih namer večinsko upravičen.¹⁸

Že z začetkom prve svetovne vojne se začena »dvojna igra« italijanske diplomacije.¹⁹ Italijanski prestop v tabor antantnih sil in posledično podpisani tajni²⁰ londonski pakt aprila 1915 je po-

trjeval strateško prevlado Italije nad Jadranom, njene iredentistične korenine segajo že v leto 1877, ko je bilo ustanovljeno društvo Italia irredenta. Uradno tajna pogodba je bila podpisana na pobudo italijanskega zunanjega ministra Sidneya Sonnina, z njo je Italija prevzela »maksimalni program iredentizma.«²¹ Pakt je upošteval poleg narodnostnega načela v korist Italije tudi geostrateške razloge, na katere pa so antantne sile le s težavo pristale. Britanski ministrski predsednik Sir Herbert H. Asquith je v zvezi z britanskimi pogledi pisal marca 1915 prijateljici Vernetiji Stanley:

»Vlada je razpravljala, kako najbolj poceni kupiti takojšnjo intervencijo Italije, te najbolj požrešne, spolzke in perfidne sile. Posebno kar se tiče dalmatinske obale, na široko odpira svoja usta, mi pa ji ne smemo dovoliti, da bi Srbom preprečila dostop do morja. Toda ne glede na to, se nam jo splača kupiti: čeprav bom vedno mnenja, da je odigrala na mednarodnem prizorišču najbolj klavrno in ponižujočo od vseh vlog.«²²

Francoski zgodovinar Jean-Baptiste Duroselle ugotavlja, da so se Italijani po koncu vojne sklicevali, da je bila tajna pogodba podpisana v obdobju, ko so domnevali, da bosta Hrvaška in Črna gora ostali ločeni od Srbije, zato je italijanska vlada po koncu vojne na prigovarjanje predsednika vlade Leoluca Orlando, zahtevala še Reko.²³ Pri tem gre za sklicevanje na spremenjene okoliščine.²⁴

Ob kapitulaciji Avstro-Ogrske je bilo 3. novembra 1918 v Padovi podpisano premirje. Pogodba o premirju je vsebovala klavzulo o umiku avstro-ogrskih sil na demarkacijsko črto, ki se je pokrivala z mejno črto, ki si jo je Italija zagotovila z londonskim paktom. Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (K SHS) je nastala 1. decembra 1918. Sočasno je pomočnik šefa italijanskega generalštaba Pietro Badoglio pripravil podro-

ben načrt, v katerem je predvidel takojšnje razkosanje pravkar združenih narodov v novi državi. Italijansko izhodišče je bilo, naj se z vsemi sredstvi podprejo notranji nemiri in nesporazumi, kajti ta nov državno-pravni subjekt K SHS ovira Italijo pri uveljavitvi njenih ozemeljskih interesov.

Italijansko spreminjanje in iskanje pravih zavezništev je tudi pravilo njene zunanje politične države v dvajsetem stoletju. Na to kaže italijanska zahteva na pariški mirovni konferenci, naj se Wilsonova črta popravi tako, da bi ostala proga Dunaj – Trst prek Jesenic zunanaj jugoslovanskega ozemlja. Gre za eno izmed ponavljajočih se potez italijanske zunanje politike v odnosu do vzhodnih sosed.

Iz istega razloga da Jugoslavija ne bi nadzorovala celotne železniške mreže v zaledju Trsta, je nato Italija nudila Avstriji pomoč pri koroškem plebiscitu.²⁵

S podpisom rapalske pogodbe je Italija pogojevala priznanje K SHS. V času dolgotrajnih in mučnih pogajanj je imela prednost, saj je sporna ozemlja že vojaško zasedla, obenem pa je Američanom pojasnjevala še zahteve po Reki, ki niso bile zajete niti v londonskem paktu.

Kissinger navaja zanimivo primerjavo v zvezi s francosko in belgijsko zasedbo Porurja 1923. leta, ki je bilo zasedeno brez posvetovanja z drugimi zavezniki. Mnogo let kasneje je po Kissingerjevi navedbi Lloyd George ugotovil: »Če ne bi bilo Rapalla, ne bi bilo Porurja.«²⁶ Sklepamo lahko, da so se italijanskih diplomatskih spretnosti navzele tudi nekatere druge države.

Ameriški predsednik Woodrow Wilson, ki je odločno obsojal makiavelistično diplomacijo,²⁷ je v svojem memorandumu z dne 24. maja 1919 odločno nasprotoval, da bi postala Reka italijanska. Državna delegacija se je istega dne demonstrativno umaknila v Rim, vendar se je kmalu vrnila. Gre za

15 Vukadinović, Diplomacija, nav. d., str. 175.

16 Prim. Christophe Dupont, La Négociation: conduite, théorie, applications, Dalloz Paris, 1994, str. 320; Arthur Lall, Modern international negotiation: Principles and practice, Columbia University press, New York in London 1966, str. 5; Bogdan Kaučič, Spretnost pogajanja, Založba Moderna organizacija, Kranj 1996, str. 27.

17 Škorjanec, Tajna pogajanja, nav. d., str. 26.

18 Prav tam, str. 8; Ury, Od nasprotovanja do sodelovanja, nav. d., str. 34.

19 Janko Jeri, Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni: tri faze diplomatskega boja, Cankarjeva založba, Ljubljana 1961, str. 23.

20 Italijanska stran je v pogajanjih v 20. stoletju večkrat izbirala tajna pogajanja, zavedajoč se, da je pri tem v prednosti (op. avtorice, V. Škorjanec). Diplomata in nobelovec za mir Henry Kissinger, ki ga poznamo po tem, da je bil mojster zasebnih dogovorjanj, hkrati pa tudi javnega spektakla, meni, da je mogoče doseči v tajnih pogajanjih večjo fleksibilnost kot v pogajanjih, ki so vsem na oče. Zagovarja obrat k tradicionalni diplomaciji, ki jo zaznamujejo trda zasebna, tajna pogajanja in sporazumi, ki naj bodo javnosti razkriti šele ob zaključku.

21 Milica Kacin Wohinz, Jože Pirjevec, Zgodovina Slovencev v Italiji 1866–2000, Nova revija, Ljubljana 2000, str. 21.

22 Jože Pirjevec, Slovensko-italijanski odnosi od leta 1915 do danes, v: Annales 8/96, Koper 1996, str. 9; Jože Pirjevec, Italija in Slovenci, v: Marko Kosin, Začetki slovenske diplomacije z Italijo 1991–1996, FDV, Ljubljana 2000, str. 325.

23 Škorjanec, Tajna pogajanja, nav. d., str. 12.

24 Klavzula *rebus sic stantibus* pomeni v mednarodnem pravu spremenjene okoliščine in z njimi neveljavnost pogodb. Italijanska stran je s tem izrazila svoje ozemeljske težnje po tujem ozemlju, kar bo postala ena izmed njenih vedenjskih stalnic v dvajsetem stoletju.

25 Škorjanec, Tajna pogajanja, nav. d., str. 14.

26 Henry Kissinger, Diplomacija, Golden marketing, Zagreb 2000, str. 237.

27 Vukadinović, Diplomacija, nav. d., str. 33.

znani pogajalski manevar umika, ki ga je in bo italijanska stran tudi v prihodnje uspešno uporabljala. Tako je z rapalsko pogodbo Italija dobila celo več slovenskega ozemlja, kot ga je sploh zahtevala v londonskem paktu. Italiji je po pogodbi pripadlo še celotno postojnsko območje.²⁸

Vse do marca 1923 kljub podpisani mirovni pogodbi (ki sicer ni bila ratificirana v italijanskem parlamentu) ni umaknila svoje vojske z ozemlja K SHS. Z rimsko pogodbo, ki so jo poimenovali Pogodba o prijateljskem in pri srčnem sodelovanju, z dne 27. januarja 1924 je K SHS priznala Italiji oblast nad tamponsko državico Reko. Na primeru italijanske pridobitve Reke, ki je bila pod okriljem Društva narodov, vidimo prednost strani, ki ozemlje zasede in se šele nato začne pogajati, kar je italijanska stran ob pridržku moralne ocene, mojstrsko izvedla. Tovrstno početje sodi tudi danes med eno izmed možnosti v mednarodni skupnosti.

Leta 1937 sta državi podpisali (Stojadinović in Ciano) še en »pakt prijateljstva«, vendar le-ta predstavlja le začasno spremembo taktike.

Rapalsko pogodbo je prekršila Italija z napadom na Kraljevino Jugoslavijo aprila 1941, zato bi pričakovali, da bodo ob koncu vojne krivice poravnane, toda začnala se je (ali nadaljevala) nova velika igra med Vzhodom in Zahodom.

Italijanske oblasti so zahtevale po padcu fašizma spoštovanje rapalske pogodbe in mejo iz leta 1939.²⁹ Avgusta 1946 je italijanski zunanji minister Alcide De Gasperi dal prvo pobudo za neposredna pogajanja med obema državama, kar pa ni zmanjšalo odločujoče vloge velesil. Takrat je jugoslovanski pogajalec Aleš Bebler izjavil: »*Imamo vtis, da je italijanska vlada začela pogajanja brez vsakršnega resnega namena, da bi dosegli sporazum.*«³⁰

V znamenju hladne vojne je Italija postajala vse važnejši člen v obrambi pred komunizmom, kar je spretno izrabljala z naslonitvijo na ZDA in spet

pridobivala prednosti. Londonski Memorandum o soglasju (MOS) iz leta 1954 je Italija le parafirala, niti podpisala ga ni, nato pa je celih dvajset let izkoriščala to dejstvo tako, da je zavračevala s sporazumno dokončno ugotovitvijo dejanske meje z Jugoslavijo ter vztrajala na stališču, da gre le za začasno stanje. Pojavljale so se trditve, da Italija nikoli ni izgubila suverenosti nad cono B bivšega Svobodnega tržaškega ozemlja in zahtevala, da ostanejo mejne oznake kot demarkacijska črta.

Po drugi strani so uradni italijanski predstavniki zagotavljali, da italijanska vlada *de facto* priznava mejo po londonskem MOS, da pa je potrebno *de iure* najti drug pravni naziv. Pri tem so izkoriščali dejstvo nemirne tržaške obmejne strukture in se po potrebi sklicevali na vpliv javnega mnenja.

Italija je na načelo *pacta sunt servanda* (pogodbe je treba spoštovati) odgovarjala z načelom *rebus sic stantibus*, pravno klavzulo, ki pomeni spremenjene okoliščine in z njimi neveljavnost pogodb.

V preteklosti je znala izkoristiti trenutne okoliščine sebi v prid s pravilno oceno v času in prostoru. Zelo pogoste so tudi njene zahteve po tajnosti v pogajanjih, ki pa jih je sama po potrebi nato kršila, kar kaže na nedoslednost dogovorjenega.³¹ V praksi se je potrdila Nicolsonova ocena italijanskega pristopa k pogajanju. Značilna je bila uporaba taktičnega manevra prvotne zainteresiranosti, nato praznega časovnega intervala, ki mu je sledil umik. Vseskozi pa je bilo opaziti previdnost in uporabo menjalnih objektov.

Ob pravilni oceni okoliščin je pomemben tudi izbor pogajalcev. Italijanska stran je v praksi na primeru pogajanj za Osimo upoštevala vedenja diplomatskih teoretičnih znanj.³² O tem kakšne vrline, naj bi posedoval mednarodni pogajalec, nam povedo številni avtorji. Francois de Callieres je v svojem klasičnem delu o pogajanjih s princi naštel vse, kar je pomembno za

opravljanje diplomatskega poslanstva. Njegovo delo je izšlo leta 1717, vendar po mnenju Vukadinovića ostaja šolski primer, po katerem se zgledujejo avtorji vse do danes.³³ Tako je Callieres o diplomatu svojega časa zapisal:

»*Imeti mora um, ki opaža, in intelektualno pronicljivost, da lahko prodre v misli drugih ljudi. Biti mora uren, dober poslušalec, prijazen in prijeten, vedno mora najprej premisliti in šele nato spregovoriti, pozoren mora biti do žensk, vendar ne sme nobeni pokloniti srca. Biti mora pogumen, ker zadržan in sramežljiv človek ne more uspešno voditi zaupnih pogajanj. Biti mora umirjene narave, pazljivo mora poslušati celo bedaka. Proučevati mora zgodovino in poznati ustanove ter običaje tuje države.*«³⁴

Nobelovec Ivo Andrić je bil tudi sam diplomat, o diplomaciji in diplomatih pa je menil v svoji knjigi *Znamenja ob poti*, ki je izšla leta 1983, naslednje:

»*Zdi se mi, da je izgubljenih ljudi, ljudi, ki so vstopili skozi napačna vrata in jim zdaj nihče ne more pokazati poti ven, oni pa ne najdejo izhoda in se ne znajo vrniti, v diplomatski službi, in to velja za diplomatske službe vseh držav, več kot v kateri koli drugi. V drugih strokah se tak »zablodel« človek ne opazi, poje v zboru, ne pomaga, pa tudi ne moti, tako da njegovega glasu in njegovega posluha niti ni mogoče presoditi. V diplomatski službi pa okoliščine večino ljudi prisilijo, da prejel ali slej nastopijo samostojno in pokažejo, kakšni so in kaj znajo.*

Nisem prebral veliko od vsega, kar je napisano o diplomatskem poklicu, a vse kar sem prebral, se mi je zdelo površno in nezadostno. Tudi sam sem bil v velikih škripcih, če bi moral opredeliti ta poklic in navesti njegove bistvene značilnosti. O njem bi lahko kaj povedal samo z negativnega stališča. In samo na podlagi izkušenj.

Ne samo, da diplomacija »ni za vsakega«, mirno lahko rečemo tudi, da je ljudi, ki so zares nadarjeni in poklicani za to delo, zelo malo. Seveda je veliko težje govoriti o tem, kakšni so ali kakšni bi morali biti ti ljudje. Pa poskusimo.

28 Glej prvi člen rapalske pogodbe v Rapalski ugovor, 1950, str. 41.

29 Ana Kalc - Hafner, Samo Pahor, Lucijan Volk, Slovenci in Italija: pro memoria v odnosih z zahodno sosedo, Cankarjeva založba, Ljubljana 1995, str. 36. Memorandum z omenjeno zahtevo je sprejela italijanska vlada z dne 10. junija 1944.

30 Škorjanec, Tajna pogajanja, nav. d., str. 18.

31 Prav tam, str. 29. Klasično diplomacijo so zaznamovala predvsem tajna pogajanja in tajni sporazumi. Po prvi svetovni vojni so nekateri kritiki poudarjali, da celo do svetovnega spopada ne bi prišlo, če bi javnost poznala tajne sporazume med kasnejšimi vojnimi nasprotniki. Znan je primer ameriškega predsednika Wilsona, ki je bil zagovornik javne diplomacije, kar pove njegova prva dopolnil razlago s tem, da pod javno, odprto diplomacijo, ne razume samega poteka pogajanj, temveč sporazume, ki so plod teh pogajanj. Diskretnost pri pogajanjih je še danes nujna. Diplomati pri odprtih pogajanjih niso več neodvisni, podvrženi so pritisku razmer v državi in javnemu mnenju, pa tudi različnim govoricam in špekulacijam.

32 Prav tam, 43.

33 Vukadinović, Diplomacija, nav. d., str. 132.

34 Prav tam.

To so pametni, toda preprosti ljudje, ljudje nezapletene in omejene občutljivosti in hladnega srca, toda ne brez srca in ne popolnoma neobčutljivi; sposobni so pretvarjanja, toda niso zaprti vase in skrivnostni, še manj podli, močni so, toda ne grobi, hitri in odločni, toda ne prenačljivi in zaletavi; stvarni in trezni, toda ne pusti in dolgočasni. Vedeti morajo veliko, toda v tem, kar vedo, se ne smejo videti sledovi učenja in pikolovske natančnosti, s svojim znanjem morajo prijetno presenetiti in morda celo očarati sogovornika, nikakor pa ga ne smejo z njim zmeti, prizadeti ali spraviti v zadrego. Enako je z njihovim pogumom; biti morajo pogumni, njihov pogum pa mora biti trden in pravi, toda kazati ga morajo samo v skrajnih primerih, nositi ga morajo, kot se nosi orožje, za katerega vsi vedo, da ga imate, čeprav ga ne pokažete. Imeti morajo domišljijo, toda biti je mora ravno prav, toliko, da vidijo vsako stvar z vseh strani, skupaj z vsemi možnostmi in neposrednimi posledicami; vse kar je več od tega, je zanje nevarno, za službo, ki jo opravljajo pa škodljivo.

Kdo bi ugotovil in naštel vse, kar mora odlikovati človeka, ki se želi posvetiti tej službi? Biti mora vsestranski in preprost. Ne sme biti oseben, biti pa mora naravno ponosen; ne sme prezirati malenkosti, mora pa se znati ustaviti na meji drobnjakarstva in dlakocepstva; vedno mora biti vesten, toda brez pretirane gorečnosti, ceniti mora trenutek in ga znati izkoristiti, toda hkrati mora znati pustiti času čas; na različne načine in v veliki meri se mora zanimati za ljudi, predmete, umetnost, igre in zabavo, toda ne sme se prepustiti strasti niti iskrenosti, v kateri človek popolnoma pozabi nase, ne sme biti preveč človek, toda nikoli ne sme biti nečlovek; biti mora pripravljen na vse in sposoben za vse, toda ne sme biti brezdušen niti pošast. To pravzaprav pomeni, da ves čas živi dvojno življenje, na osebni, človeški in na službeni, nečloveški ravni, pri tem pa ne sme nikoli z ničimer in nikomur pokazati ali izdati, za katero raven v kakem trenutku gre ali, še bolje, niti sam se ne sme popolnoma zavedati tega, saj je to najzanesljivejši način, da se ne izda.

Na kratko, to mora biti človek posebne vrste, toda niti najmanj ne sme dajati takega videza, ampak mora biti vedno in v vsem videti navaden, povprečen človek. Imeti mora sto sposobnosti, toda odmerjenih natančno in na sto načinov. Nasploh bi za to vrsto ljudi lahko rekli, da je njihova sposobnost bolj v pravem in ustreznem razmerju med različnimi lastnostmi kot v vrednosti vsake posamezne. Približno tako, da je vsaka izmed njih povprečna, celota, ki jo sestavljajo, pa je nekaj posebnega in nad povprečnostjo.

In še veliko je stvari, ki bi jih človek v tej službi moral ali ne smel imeti [...]. Toda nekaj je gotovo: kdor nima vsaj ene od naštetih lastnosti, kdor vsega tega nima vsaj v zasnovi svojega temperamenta, značaja in vzgoje in kdor teh lastnosti ni sposoben razviti med delom in jih nato praktično uporabiti, je zanj bolje, da nikoli ne stopi v takšno službo, toda prav ta služba ima zunanji blišč, s katerim mami in goljufa ljudi. Zato je ljudi, ki so vstopili skozi napačna vrata in jim zdaj nihče ne more pokazati poti ven, sami pa ne znajo najti izhoda, da bi se vrnili, v njej več kot v kateri koli drugi službi. To je velika nesreča za službo in za te ljudi. Napako pri izbiri poklica je treba plačati v vsaki službi, toda nikjer ni cena tako visoka in nikjer je ni tako težko plačati kot v diplomaciji. V drugih strokah se tak zablodel človek izgubi v množici in ostane neopažen, poje v zboru, pri tem ne pomaga, pa tudi ne kazi petja, tako da njegovega glasu niti posluha ni mogoče presoditi. V diplomatski službi pa okoliščine prisilijo človeka, da prej ali slej nastopi samostojno in pokaže, kakšen je in kaj zna. Kdor tega izpita ne opravi, postane hkrati smešna in žalostna figura v službi, za katero ni primeren, otesti pa se je ne more, lupina, ki še dolgo pluje naprej. To zastuplja življenje in pogublja dušo ter ustvarja nesrečneže posebne vrste. Iz njih nenavadna in tudi nenavadno težka stroka, ki tudi v najugodnejših okoliščinah uničuje in maliči človeka, napravi čudake, ljudomrzneže in kandidate za samomorilce.

Tako je videti stvar, prikazana v obrisih, jasno pa je, da je ta skica nekoliko umetna in da pravzaprav ni veliko pogo-

stih in izrazitih tipov uspešnih in neuspešnih diplomatov, za celo lestvico pa je takih med obema skrajnostma. Napol uspešnih, četrtrinsko uspešnih. Takih, ki so po prvih neuspehih zbrali dovolj moči in imeli dovolj spretnosti ali sreče, da niso potonili in da so našli prostor zase. In narobe, takih, ki so začeli sijajno, a se jim ni posrečilo, da bi se obdržali, in zdaj živijo od minule slave in v senci kakega skromnega položaja čakajo na veliko priložnost, ki nikoli ne pride.

In vse to vrvi in se giblje v nenehni tekmi in gonji za uspehom in priznanjem, v strahu pred poklicnim neuspehom in nesrečnim naključjem, ki ves čas od nekdaj preži. Kajti v tej službi, ki je videti uniformirana in ukročena kot nobena druga, ni ničesar stalnega in gotovega, ampak je tako, kot bi človek hodil skozi meglo; svetloba, ki to meglo od časa do časa predre, pa predvsem zmede in slepi, namesto, da bi kazala pot in človeku pomagala, da bi se znašel.³⁵

V času hladne vojne je še vedno vladalo Machiavellijevo načelo zanikanja moralnosti, zato se je od dobrih pogajalcev zahtevalo poleg osebnega značaja, diskretnosti in uravnovešenosti kot nepogrešljivo lastnost še moralnost.³⁶

V pogajalskem procesu je potrebno poznati pristojnosti izbranih pogajalcev, kar omogoča ustrezno pooblastilo. Če ni dovolj natančnih pooblastil, pride pogosto do zastojev ali celo do njihove prekinitve. Italijanska stran je v pripravah na pogajanja za Osimo v letu 1974 s predanim pooblastilom skušala širiti predmet pogajanj kljub jugoslovanskim vztrajanjem na pogajanjih le o meji in direktnih vprašanjih v zvezi z njo. Tako je npr. italijanski pogajalec Eugenio Carbone pojasnjeval jugoslovanski strani, da je namen tovrstnega pooblastila doseči le bolj »elastičen mandat«, da pa so pripravljeni v primeru jugoslovanskega nestrinjanja pooblastilo popraviti.

Jugoslovanski zunanji minister Miloš Minić je ocenil, da je potrebno od Italijanov zahtevati drugo, vsebinsko bolj natančno pooblastilo, saj je formulacija iz predloženega pooblastila sprožila negativno reakcijo in oceno, da ni nobenega pozitivnega premika. Jugoslovanska stran je tudi podvomila o res-

35 Vukadinović, Diplomacija, nav. d., str. 133–135. Andričeva predstavitev odlik in slabosti uspešnega diplomata bi ob doslednem upoštevanju le teh v praksi diplomacije ob natančni poglobitvi v tekst citata ob realni presoji in samokritičnosti lahko odvrnila marsikoga od želje po opravljanju diplomatskega poklica (op. avtorice, V. Škorjanec). O izboru pogajalcev in njihovih lastnostih, ki odlikujejo uspešnega pogajalca glej tudi George R. Feltham, *Diplomatic handbook*, Longman, London, 1992, str. 27; Robert Maddux, *Successful Negotiation*, Koggan Page, London 1989, str. 22; Marga Kocmur, *Konflikti in funkcionalno razreševanje konfliktov: pogajanja in posredovanja*, Anthropolos, Ljubljana 1992, str. 121.

36 Čačinović, *Razvoj in praksa diplomacije*, nav. d., str. 32–110; Grobovšek, *Homo Diplomaticus Slovenicus*, nav. d., str. 19–20.

nosti italijanskih namer,³⁷ zahtevala čas za premislek, izbranemu pogajalcu Borisu Šnuderlu pa so naročili, naj odloži ponovno srečanje z italijanskim partnerjem. Tako je italijanski zunanji minister Aldo Moro napisal »interpretativno pismo«, ki naj bi predstavljalo dopolnilo k že znanemu pooblastilu. Soglašal je, naj posebna pooblaščenca nadaljujeta s pogajanjem in natančneje določita že dotedaj obravnavane probleme. Iz ministrovega pisma je razvidno, da je italijanska stran pripravljena na popuščanje, saj ni več poskušala širiti sporne teme niti skušala vračati pogajanj na začetne pozicije.³⁸

V pogajanjih je potrebno ujeti pravi trenutek, preučiti realne možnosti in okoliščine ter prenesti teoretična spoznanja v prakso. Morda je ironija zgodovine, da smo se osamosvojili tudi s pomočjo Italije.

Razvidno je tudi izredno dobro italijansko poznavanje mednarodnega prava, kar je prišlo do izraza že po končanih osimskih sporazumih, v času samostojne države Slovenije, na primeru manjšinskega vprašanja. Italijansko poznavanje mednarodnega prava in mojstrska uporaba le-tega proti napakam ali neprevidnosti drugih držav, je tudi kasneje razvidno na primeru prvega zasedanja mešane slovensko-italijanske komisije za manjšinsko problematiko, kot ene izmed komisij v okviru t. i. pogajanj med dvema državama o nadgraditvi in uresničevanju osimskih sporazumov, ki je bilo v Rimu 19. septembra 1994.

Slovenska stran je neprevidno imenovala v specialno misijo člana z dvojnimi državljanstvom (slovenskim in italijanskim). Italija je s protestnimi notami dosegla, da je slovenska stran morala umakniti spornega člana delegacije.³⁹ Navedeni primer kaže na to, da je previdnost do italijanskega partnerja upravičena in nujna tudi v prihodnje.

Sklenemo lahko z mislijo, da diplomacija, ki išče izhode iz sporov in se zavzema za kompromisne dogovore za zeleno mizo, predstavlja tisto racionalno stran človeštva, ki lahko pripomore k izoblikovanju nove mednarodne skupnosti, katere akter bi bili mi vsi. Iz

vsakdanjega življenja izhaja tudi ugotovitev, da sta v sporu udeležena najmanj dva, reševati pa ga je možno tudi s pobudo in realnimi predlogi enega. Tako vidimo, da človeške odlike in slabosti, pravila igre ali obnašanja, ki veljajo v vsakdanjem življenju, veljajo tudi v diplomaciji in zunanji politiki.

Povzetek

Zgodovinski pregled razvoja italijanske diplomatske tradicije kaže, da je bila njena politična drža vedno v znamenju gesla *sacro egoizmo* oz. oportunističnega manevriranja v svojo korist.

Na primeru zapletov v pogajanjih glede naše zahodne meje v 20. stoletju, začeni s londonskim paktom iz leta 1915, prek rapalske pogodbe, mirovne pogodbe s Italijo po drugi svetovni vojni, londonskega MOS iz leta 1954, nato s pripravami, ki so po dolgoletnih presledkih in zastojih vendarle pripeljale do uspešnega konca z osimskimi sporazumi leta 1975, lahko ugotovimo naslednje:

Izkušnje v pogajanjih z italijansko stranjo so pokazale, da je le-ta v pogajanjih neprekosljiva ter da je uspešnost pogajanj z njo v veliki meri odvisna od upoštevanja njene diplomatske tradicije.

Predsodki in stereotipi v zvezi s Italijo so bili z naše strani v največji meri pogojeni z negativno zgodovinsko izkušnjo, previdnost do sosedje je nujna in upravičena.

Dokler Italija ni imela interesa in zadostne politične volje za rešitev odprtih vprašanj, rezultatov ni bilo in je spretno izkoriščala svoje tradicionalne diplomatske prednosti ter mojstrsko uporabljala teoretična spoznanja iz pogajalskega procesa v praksi.

Literatura

Čačinovič, Rudi (1994): Slovensko bivanje sveta: razvoj in praksa diplomacije. ČZP Enotnost. Ljubljana.

- Dupont, Christophe (1994): La négociation: con-duite, théorie, applications. Dalloz. Paris.
- Feltham, R. George (1992): Diplomatic handbook. Longman. London.
- Grobovšek, Bojan (2000): Homo Diplomaticus Slovenicus. Cankarjeva založba. Ljubljana.
- Gombač, M. Boris (1998): Republika Italija in mirovna pogodba v Parizu. V: Zgodovinski časopis. Ljubljana, št. 4, letnik 52.
- Jeri, Janko (1961): Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni: tri faze diplomatskega boja. Cankarjeva založba. Ljubljana.
- Kacin - Wohinz, Milica, Pirjevec, Jože (2000): Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000. Nova revija. Ljubljana.
- Kalc - Hafner, Ana, Pahor, Samo, Volk, Lucijan (1995): Slovenci in Italija: pro memoria v odnosih z zahodno sosedo. Cankarjeva založba. Ljubljana.
- Kavčič, Bogdan (1996): Spretnost pogajanja. Založba Moderna organizacija. Kranj.
- Kissinger, Henry (2000): Diplomacija. Golden marketing. Zagreb.
- Kocmur, Marga (1992): Konflikti in funkcionalno razreševanje konfliktov: pogajanja in posredovanja. Anthropos. Ljubljana.
- Lall, Arthur (1966): Modern international negotiation: Principles and practice. Columbia university Press. New York in London.
- Maddux, Robert (1989): Successful Negotiation. Koggan Page. London.
- Morghenthau, J. Hans (1995): Politika med narodi: borba za moč in mir. Državna založba Slovenije. Ljubljana.
- Nicolson, Sir Harold (1988): Diplomacy. Institute for the study of Diplomacy, Georgetown University. Washington D. C.
- Oppenheim, E. Felix (2000): Vloga morale v zunanji politiki. Zbirka mednarodni odnosi. FDV Ljubljana.
- Pirjevec, Jože (1996): Slovensko-italijanski odnosi od leta 1915 do danes. V: Annales 8/96. Koper.
- Pirjevec, Jože ((2000): Italija in Slovenci. V: Marko Kosin: Začetki slovenske diplomacije z Italijo 1991-1996. FDV Ljubljana.
- Rapalski ugovor (1950). Zbirka dokumenata. Zagreb.
- Russett, Bruce, Starr, Harvey (1996): Svetovna politika: izbira možnosti. FDV Ljubljana.
- Simoniti, Iztok (1995): Specialne misije. V: Teorija in praksa. Ljubljana, št. 3.
- Škorjanec, Viljenka (2000): Tajna pogajanja o sporazumni določitvi meddržavne meje med Jugoslavijo in Italijo – Analiza priprav. Specialistično delo, FDV Ljubljana.
- Ury, William (1998): Od nasprotovanja do sodelovanja: kako preseči zavrnitev. Gospodarski vestnik, Zbirka Manager. Ljubljana.
- Vukadinovič, Radovan (1995): Diplomacija: strategija političnih pogajanj. Arah consulting, Zbirka Preobrazbe. Ljubljana.

37 Škorjanec, Tajna pogajanja, nav. d., str. 53-54. Teoretični pogajanj se strinjajo, naj v pogajanjih nikoli ne sklepamo o nasprotnikovih namerah iz svojih strahov. Soglašajo pa, da nezaupljivost izvira iz obstoječih zaznav. Jugoslovanska stran je v dolgoletnih pogajanjih z Italijansko izhajala iz dotedanjih negativnih zgodovinskih izkušenj glede mejnega vprašanja, kar je bilo razvidno iz njene odločitve glede povečane previdnosti in časovnega odloga v pogajanjih. Upoštevala je teoretična spoznanja, da tudi pridobivanje na času lahko predstavlja uspešno pogajalsko taktiko, s katero dosežemo nestrpnost druge pogajalske strani.

38 Prav tam, str. 55.

39 Iztok Simoniti, Specialne misije, v: Teorija in praksa, št. 3, Ljubljana 1995, str. 8-72.

Žvanut Maja

PODOBE IZ 17. STOLETJA NA SLOVENSKEM

V sedemnajstem stoletju je bila Evropa v bistvu še vedno Evropa regij ne glede na državne tvorbe, ki so v njej obstajale. Prastare razmejitve po geografskih značilnostih so bile pomembnejše kot morebitne nove politične meje. Evropejce so razvnemala verska vprašanja, jezilo pa jih je tudi, da je pri vladajočih prišel v modo absolutistični način vladanja in temu so se upirali na vso moč. Do »pomladi narodov« je bilo še daleč. Zaradi tiskane besede, je celina postajala majhna: milijoni letakov so v sliki in besedi tekoče obveščali občinstvo, kaj je novega in pomembnega. Ker so bili ljudje iz najrazličnejših razlogov pogosto na poti in so se še vedno veliko selili, lahko rečemo, da so bili pretok ljudi, blaga, informacij in znanja v Evropi tistega časa stvarnost, ki je niso mogli izbrisati nobeni formalno-pravni ukrepi.

V taki Evropi so živeli Slovenci. Najširši politični okvir jim je predstavljalo sveto rimsko cesarstvo nemške narodnosti, ožjega dedne dežele Habsburžanov, res doma pa so se počutili na Štajerskem, Koroškem, Kranjskem, Goriškem, Tržaškem, pa tudi v Istri in v zaledju njenih obmorskih mest. Te dežele so bile med leti 1564 in 1619 združene v posebno enoto, Notranjo Avstrijo, s središčem v Gradcu, ki so ji načelovali mlajši sinovi iz Habsburške dinastije, nadvojvode.

Ko je v letu 1593 Francesco Barbaro po papeževem naročilu viteziral tiste slovenske dežele, ki so spadale v oglejski patriarhat, je ugotovil, da sta bila večina plemstva in velik del meščanstva na Goriškem, Kranjskem, Štajerskem in Koroškem protestantska, kmetije pa skoraj vsi katoličani.

Leta 1555 so katoličani in protestanti cesarstva po dolgotrajnih besednih vojnah in pravih vojaških spopadih sklenili verski mir. Določili so, da bo odslej vak posamezen vladar odločal o tem, kakšne vere bodo njegovi podložniki. Habsburžani, ki so ostali katoliki, so imeli to pravico v svojih dednih deželah. Zaradi notranjih in zunanjih političnih vzrokov pa so se reševanja verskega vprašanja lahko lotili šele ob koncu 16. stoletja. Njihove dežele naj bi v celoti spet postale katoliške.

Notranjo Avstrijo je začel previdno rekatolizirati nadvojvoda Karel. Delo je po letu 1595 nadaljeval njegov sin nadvojvoda Ferdinand (kot cesar Ferdinand II. 1619–37). Pri tem je upošteval nasvete iz spomenice lavantinskega škofa Jurija Stobeja z dne 20. avgusta 1598, ki je priporočal, naj se z versko prenovo začne takoj, na načelih augsburškega verskega miru, brez nasilja in javnih razprav. Karel je najprej izgnal protestantske duhovnike in učitelje. Nato je ukazal meščanom, naj se vrnejo v katoliško vero, ali pa prodajo premoženje in se izselijo. Končno, leta 1628, je enak ukaz doletel tudi plemstvo. Protestantske plemiške družine so se deloma izselile, deloma pa so se rekatolizirale. A njihova nekdanja politična moč je bila strta. Odtlej so tudi Habsburžani lahko vladali kot absolutisti.

Versko prenovo so izvajali škofje in cerkveni redovi na podlagi odlokov tridentinskega koncila iz srede 16. stoletja. Jezuiti so bili odlični pridigarji, vernike so zbirali v kongregacijah in bili dejavni v ljudskih misijonih, neprecenljivo pa

je bilo tudi njihovo delo na področju šolstva, znanosti in kulture. Kapucini pa so kot pridigarji, spovedniki in spodbujevalci ljudskih pobožnosti opravljali pastoralo pretežno med preprostim ljudstvom. Sčasoma so bili doseženi cilji, ki sta si jih zastavila vladar in potridentinska Cerkev, to pa so bili izboljšanje nravi ter utrditev in poglobitev vere. Najbolj učinkovito sredstvo za doseg teh ciljev so bili pridiga in verski obredi, ki so delovali na čute in čustva in so se vernikom zelo priljubili.

Ljudstvo je častilo stare in nekatere nove svetnike, zlasti jezuitska svetega Ignacija in svetega Frančiška Ksaverija. Z veliko vnemo so se začeli zatekati k Mariji Brezmadežni, ki jo je cesar Ferdinand III. razglasil tudi za zavetnico Avstrije. Združevali so se v Marijine bratovščine, hodili v bližnja in daljna Marijina romarska središča, peli Marijine lavretanske litanije, jo častili s pomočjo drobnih nabožnih predmetov, se ji zahvaljevali za pomoč z votivnimi slikami in spominskimi stebri po mestih.

Verska politika cesarja Ferdinanda II. in njegovo uvajanje absolutizma sta sprožila t. i. tridesetletno vojno, ki je slovenske dežele prizadela le posredno, v obliki velikanskih davkov in vzdrževanja cesarskih čet. Vsako leto se je na evropska bojišča podalo tudi precej prostovoljcev: ljudje iz naših dežel so bili cenjeni kot dobri vojaki. Bojne spopade pa so doživljale v času številnih lokalnih (približno 80) in enega velikega (1635) kmečkega upora. Pogosti so bili vpadi Turkov iz trdnjave Kaniže na Ogrskem, ki so jo bili zasedli leta 1599 in ogrskih upornikov – krcov, ki so predvsem plenili.

Poleg vojne je bila naslednja huda nadloga kuga. V 17. stoletju, ko so razne nalezljive bolezni, ki so jim s skupnim imenom rekli kuga, skoraj neprestano požirale evropsko prebivalstvo, so se ljudje te nadloge lotili že kar premišljeno in organizirano. V času epidemij so organizirali karantene na ravni posameznih naselij, pa tudi dežel. Zdravniki so si prizadevali ne le zdraviti, ampak tudi odkriti povzročitelje bolezni in razumeti njen potek. Pri nas se je prvič v večjem obsegu pojavila v letih 1623–25, potem pa nas je v tem stoletju obiskala še nad osemdesetkrat. Pogosto so opusteli cele vasi in mesta, zato ji je običajno sledila še lakota, ker je manjkalo delovnih rok. Najhujša kužna epidemija je Srednjo Evropo prizadela v letih 1679–83. Pri nas je najbolj trpelo mestno prebivalstvo, o čemer se je ohranilo veliko pretresljivih pričevanj.

Epidemije in vojaški spopadi, ki so se jim v tem stoletju pridružile še številne slabe letine, so imele za posledico obdobja lakote, ki so jo občutili kmetje in meščani, pomanjkanje hrane pa tudi višji sloji.

Na epidemije danes spominjajo številna kužna znamenja na krajih, kjer so zakopavali umrle, saj iz higiensko-varnostnih razlogov niso mogli dobili mesta na običajnih pokopališčih. Ljudje so se v tej stiski zatekali h »kužnim patronom«, med katerimi je bil najbolj v časteh sveti Rok, ki so mu gradili cerkve in kapelice, ter posvečali oltarje. Kadar so menili, da so ti svetniki uslišali njihove prošnje, so se jim še leta zahvaljevali s procesijami.

Prebivalce je oblast še vedno najraje videla razdeljene v značilne stanove, kmete, meščane in plemstvo. Vladar-absolutist se je vtikoval v njihovo zasebno življenje in je z odloki predpisoval številne stvari, med drugim tudi to, kako naj se pripadniki določenega stanu med seboj naslavlajo, kako drago naj bo blago za stanu primerne obleke ali koliko povabljenih imajo lahko na gostijah. A življenje je že davno začelo brisati meje med stanovi. Za podjetne posameznike je bila možna vsakršna kariera, denar je bil sveta vladar.

Močan pečat dobi je vtisnil cesar Leopold I., človek neuglednega videza, a veličastnega nastopa, ki je vladal skoraj petdeset let (1658–1705). Habsburške dedne dežele so v tem času začele postajati Avstrija, politična tvorba z lastno identiteto.

Ljubil je gledališče in veličastne slavnosti. Vsako njegovo dejanje in pojavljanje v javnosti je imelo videz gledališke predstave, tako tudi obredi v letu 1660, ki so se mu v glavnih mestih dednih dežel prišli priklonit predstavniki deželnih stanov, da so mu v starodavni ceremoniji obljubili zvestobo, on pa njim njihove deželne svoboščine.

Gledališče in gledališkost pa so ljubili tudi njegovi podložniki, pa naj so bile to prave predstave pri jezuitih, igre, ki so jih »dajale« potujoče gledališke skupine, poulično gledališče, senčne igre, ljubiteljske glasbene prireditve, zabavni skeči v domačem okolju, pomeščanjeni viteški turnirji, maškarade, ognjemeti, družabne vožnje z ladjami ali sanmi, uprizoritve kmečkih porok, slavnostni obedi, spokorne in zahvalne procesije, slovesne umestitve cerkvenih, svetnih in cehovskih predstojnikov, pogrebi in javne usmrtitve.

V mestih in trgih, kjer so bili dejavni novi in stari cerkveni redovi in so delovale šole in različni zasebni učitelji, je nastajala tenka plast izobražencev. Sestavljali so jo vedno bolj izobražena duhovščina, uradništvo, pripadniki svobodnih poklicev, posamezni trgovci in lokalno plemstvo. Prav posebno pomembna kulturna središča so bila glavna mesta dežel, Gradec, Ljubljana, Celovec, Gorica, a tudi obmorska mesta.

Ljubljana je zaradi jezuitskega kolegija (zgrajen v letih 1598–1615, 1658 še nova gledališka dvorana) postala močno izobraževalno središče, saj je v njej živelo povprečno po 500 in več dijakov letno, kar je predstavljalo skoraj desetino prebivalstva. Za sedemnajsto stoletje velja, da je število šol v primerjavi s protestantsko dobo upadlo, a v resnici je poleg formalnih šol obstajala še vrsta zasebnih učiteljev, ki jih je vsakdo lahko najel. Število otrok, ki so bili deležni osnovne pouka, nikakor ni bilo zanemarljivo, kar dokazuje stalen priliv gojencev na jezuitske gimnazije v Gradcu, Ljubljani, Celovcu, Gorici, Kopru (mestna šola z jezuitskim programom), a tudi v Zagrebu, Varaždinu in na Reki. Pomembna ustanova je bila župnijska šola v Rušah pri Mariboru, ki je imela značaj gimnazije in je v letih svojega delovanja (1645–1758) izšolala na stotine dečkov iz vseh družbenih slojev. Kamniški župnik Maksimilijan Leopold Rasp pa je leta 1699 ustanovil šolo za potrebe preprostega prebivalstva: v njej so se dečki učili branja, pisanja, petja in umnega gospodarstva, posebno nadarjene pa je usposobila tudi za šolanje pri jezuitih.

Deklice iz višjih slojev so osnovno vzgojo in tudi pouk dobile doma in v prijateljskih družinah, obiskovale pa so tudi mestne šole, če so njihovi starši presodili, da jim bo to

koristilo. Zanje so se na splošno zdeli najprimernejši ženski samostani, kjer so se naučile vedenja in veščin, ki so jih potrebovale pozneje, kot matere in žene. Samostani so sprejemali tudi meščanska dekleta.

Ljubljana je že dolgo funkcionirala kot središče slovenstva – v terminih tistega časa, seveda –, ob koncu stoletja pa je doživela še prav poseben kulturni razmah, katerega vrhunec predstavlja ustanovitev Akademije delavnih Ljubljancanov, združbe učenjakov, ki si je zadala nalogo proučevati različne pojave in področja človekovega delovanja in svoje izsledke objavljati.

Ta duhovno in kulturno bogata doba je pustila za sabo številne materialne preostanke, o katerih še ni bila rečena zadnja beseda, nasprotno, vedno znova se vračamo k njim in jih na novo ocenjujemo in vrednotimo. Le postava in delo Janeza Vajkarda Valvasorja sta tisto, kar so njegovi rojaki cenili že za njegovega življenja in ju cenimo in občudujemo še dandanašnji.

Ozračje tega časa poskuša zajeti razstava v Narodnem muzeju Slovenije, ki nosi naslov *Theatrum vitae et mortis humanae*. Prizorišče človeškega življenja in smrti, in podnaslov *Podobe iz 17. stoletja na Slovenskem*. Naslov parafrazira naziv znane Valvasorjeve knjižice *Theatrum mortis humanae tripartitum*, v kateri avtor prikazuje različne vrste smrti. Smrt je bila v prejšnjih časih človeku nekaj zelo bližnjega, tako rekoč del življenja, bila je sestavni del svetne (smrtna kazen) in cerkvene (večno pogubljenje) vzgoje. Prav pogosto je trkala na vrata družin: umirali so otroci in porodnice, staro in mlado pa zaradi epidemij nalezljivih bolezni. Prizorišče smrti je na razstavi prikazano pod naslovom, ki je citat iz ene od pridig Janeza Svetokriškega: Ta smrt je ena komedija, h kateri je sledni človek prisilen sam priti. Osrednji eksponat v njej je rekonstruiran mrtvaški oder s figuro pokojnika, ki je posnet po znani sliki iz Narodne galerije doktor Mihael Dienstman na mrtvaškem odru. V posebni vitrini so razstavljeni predmeti, kakršni prihajajo iz grobov, v zadnjem času predvsem takrat, kadar obnavljajo tlake v cerkvah. To so silno dragocena pričevanja o minulih ljudeh, njihovem zdravstvanem in premoženjskem stanju, noši in veri. Tu sta znameniti lobanji dveh dam, ki sta bili v času med obema vojnama izkopani na nekdanjem protestantskem pokopališču pri gradu Betnava pri Mariboru. Lobanji sta znameniti zato, ker so se na njih ohranili lasje, urejeni v značilne pričeske časa.

Prizorišču smrti razstava dodaja prizorišče življenja ki je barvito in gledalcu poskuša pričarati oblike, barve, zvoke, okuse in otipe časa, ki je tako intenzivno zaposloval vseh petero čutov. Predmeti sami po sebi in tudi preko duhovite postavitve – mimogrede, oblikovanje je delo akademskega slikarja Borka Tepine, ki ga imam upravičeno za soavtorja razstave – vzpostavljajo dialog s številnimi tipičnimi slikami na stenah: Osrednji eksponat, omizje s posodjem vseh vrst, jedilnim priborom, glasbili, skrinjicami in uro je potavljeno kot tihožitje, kakršna so bila tako priljubljena v stanovanjih 17. stoletja. V prostoru stojijo tri lutke, oblečene v oblačila treh portretirancev na stenah, dveh dam in enega gospoda. V prostoru je značilno pohištvo, v enem od kotov razstavne dvorane pa je prikazan interier z baročnim portalom, okni in pohištvom, ki želi opozoriti na nekatere tipične dejavnosti prostega časa (lov, kvartanje, kajenje, popivanje). Tudi ta

soba ima naslov iz ene od pridig Janeza Svetokriškega: Ta svet je ena komedija. Ob tem je treba povedati, da v jeziku tistega časa beseda komedij ni pomenil veseloigre, ampak tisto, čemur danes pravimo teater, gledališka predstava.

Razstavo uvaja tema, ki je bila kar najbolj značilna za dobo in nosi naslov Hoja za Kristusom, po knjigi De imitatione Christi Tomaža Kempčana, ki je bila po vsej Evropi in tudi pri nas izjemno priljubljena in brana zlasti v času od 17. do 19. stoletja. To je bilo obdobje katoliške verske preнове, ki so jo ukazali habsburški vladarji, izvajali pa škofje in cerkveni redovi, zlasti jezuiti in kapucini. Vanj gledalca uvede multivizija, ki s pripovedjo, sliko in glasbo predstavi problematiko, metode in cilje verske preнове. Ta čas je izoblikoval vernika na Slovenskem, ki je rad poslušal ognjevite pridige, se udeleževal procesij in romanj, častil Marijo in svetnike, hranil pri sebi drobne nabožne predmete, se s soverniki družil v bratovščine, se za uslišane prošnje zahvaljeval z votivnimi podobami in spet začel prebirati nabožne knjige v slovenščini, ki so se ponovno pojavile proti koncu stoletja. Vzgoja srca je bila v interesu tako vladarja kot cerkve.

O vzgoji, katere sestavni del je bila izobrazba – in ne obratno, kot je danes, da je namreč izobrazba vse, vzgoja pa le njena naključna spremljevalka – pripoveduje naslednja raz-

stavna dvorana z naslovom Na novo očiščeno vzgojno ogledalo (slovenski prevod knjižice, ki jo je napisal kranjski stanovski uradnik Adam Sebastian von Sietzenheimb Speculum generosae luventutis oder Newbeglantzter Zucht-Spiegel, 1659). Tu so predstavljene vzgojno-učne vsebine za fante in dekleta in zaželeni cilji. Ogledalo je bila priljubljena prispodoba, saj je pomenilo hkrati ideal (to so bile krščansko-humanistične vrline) in resnično podobo življenja.

Zadnja razstavna dvorana je simbolično posvečena velikani te dobe – Janezu Vajkardu Valvasorju. Ta bi si zaslužil posebno razstavo. Tu smo lahko le opozorili na njegove talente in dejavnosti in na splošni evropski fenomen zbirateljstva, ki je kmalu preraslo v muzealstvo. Na njegovo osebnost opozarja poleg drugega peščica originalnih predmetov, ki so se ohranili pri nas: portreta njegovih staršev, kos tapete iz njegove knjižnice na Bogenšperku, ena knjiga in kos svilene čipke iz Valvasorjeve grobnice pri gradu Medija. Na silno spoštovanje, ki ga je ta mož užival že pri svojih sodobnikih, opozarja naslov te dvorane: Visoko žlahtno rojeni gospud Janes Bajkort Valvasor. Tako ga je namreč nagovoril Jožef Zizenčeli v slavilni pesmi, ki jo je prispeval za njegovo Slavo vojvodine Kranjske. To je prva natisnjena posveta pesem v slovenskem jeziku.

THEATRUM VITAE ET

Podobe
iz 17.
stoletja
na
Slovenskem

Prizorišče človeškega
življenja in smrti

NARODNI
MUZEJ
SLOVENIJE

Narodni muzej Slovenije,
februar — september
2002

MORTIS
HUMANAE

Miha Kosi

PROMET NA SLOVENSKEM V SREDNJEM VEKU

Pozna antika in zgodnji srednji vek

Ozemlje današnje Slovenije je bilo več kot pol tisočletja, od dobe cesarja Avgusta do konca 5. stoletja, del rimskega imperija. Vključeno je bilo v province Italija (kasneje Venecija in Histrija), Norik, Zgornja Panonija in Dalmacija. Celotno ozemlje je imelo izjemen prehodni značaj kot »vrata Italije« za smeri z vzhoda in jugovzhoda, iz Podonavja in Balkana (Azije) proti Rimu. Že od prvega stoletja je teritorij prečilo nekaj pomembnih državnih cest z izhodiščem v Akvileji, glavnem rimskem pristanišču severnega Jadrana:

- Akvileja–Emona–Celeja–Petoviona–Sirmij (ali proti severu v Karnunt ob Donavi);
- Akvileja–Tergeste–Tarsatika–Senija;
- Emona–Neviodun–Siscija–Sirmij.

Rimska mesta so na svojih velikih mestnih ozemljih skrbela za vzdrževanje cest, vendar je najmlajši najdeni miljniki na Slovenskem, ki dokazuje še organizirana cestna dela, iz let 367/375. Ob stalni grožnji barbarskih ljudstev je urbana civilizacija začela propadati in se spreminjati. Prebivalstvo se je umikalo iz mest in nastajala so nova naselja v hribovitih, od glavnih cest odmaknjenih predelih (Kozjansko, Posavsko, Polhograjsko hribovje, gorati predeli na Gorenjskem, Bohinj). V 3. in 4. stoletju je bil organiziran na kraških prelazih proti Italiji sistem zapor, imenovan *Clastra Alpium Iuliarum*, ki je z obzidji, stolpi in trdnjavami zapiral vse glavne ceste in poti proti Italiji. Še danes nam ti objekti lepo kažejo potek rimskih komunikacij proti zahodu. Najznamenitejši so gotovo ostanki velike utrdbe na 900 metrov visokem prelazu Hrušica (*ad Pirum*), kjer so v letih 354, 388 in 394, v času bojov med pretendenti za cesarski prestol, potekali tudi srčiti spopadi. Po glavnih rimskih cestah so v letih 401, 405 in 408–409 v Italijo vpadli Zahodni Goti pod vodstvom Alarika, 451–452 Atilovi Huni, 489 Vzhodni Goti pod Teoderikom, med veliko vojno 535–553 gotske in bizantinske vojske (Narzes), 568 Langobardi pod Alboinom ter zatem še Slovani in Avari. Pol stoletja vzhodnogotske oblasti v prvi polovici 6. stoletja je bil čas zadnjega oživljenja romanskega načina življenja in aktivnih povezav z Italijo. Dokončen prelom je pomenila naselitev Slovanov ob koncu 6. stoletja.

V viharni pozni antiki je rimski cestni sistem imel odločilno vlogo in dejansko omogočal ter pospeševal velike selitve ljudstev. Kljub prenehanju rednega cestnega vzdrževanja in propadanju komunikacij je rimsko cestno omrežje nedvomno še stoletja ostalo v uporabi. O kontinuiteti uporabe odlično grajenih rimskih cest v zgodnjem srednjem veku govorijo lega slovanskih naselij, ki marsikje ležijo ob antičnih cestnih smereh, toponimi, zvezani z rimskimi cestami, ter ugotovljeno sovpadanje srednjeveških ali celo današnjih cest z rimskimi. Večja odstopanja od rimskih smeri zasledimo šele v visokem srednjem veku (v 11.–13. stoletju), ki je ob razvoju zemljiških gospodstev z gradovi, nastajanju mnogih novih naselij ob agrarni kolonizaciji ter ustanavljanju mest in trgov prinesel mnogokje tudi novo prostorsko ureditev in drugačne potrebe po komunikacijah.

Zgodnji srednji vek je glede na antiko pomenil bistveno drugačne družbene, politične in gospodarske razmere. Slovanska poganska in agrarna družba na današnjem slovenskem ozemlju je na zahodu mejila na krščanski romanско-germanski svet, ki je slonel na antičnih temeljih. Kot izvemo iz pripovedi Pavla Diakona v njegovi Zgodovini Langobardov, so bili odnosi med tema svetovoma dolgo sovražni. Po nekdanjih rimskih cestah so Slovani in Avari vdirali v Furlanijo (v letih 599–600, 603, 610, 664, 705, 720, 788) ter Langobardi na Kranjsko (okrog 738), tu so potovala diplomatska poslanstva, v obdobjih miru pa se je gotovo odvijala tudi trgovina. Ob koncu 8. stoletja so velike spremembe prinesle frankovske osvojitve langobardske Italije (774), bizantinske Istre (788) ter senzacionalne zmage proti Avarom v Panoniji 791–803. Slovenski prostor je bil vključen v frankovsko državo, ki se je razširila daleč na vzhod v Panonijo vse do Donave. Cestne povezave na tem območju so za Franke ponovno dobile večji tranzitni pomen, po njih so se premikale vojske ter širili politična uprava, pokristjanjevanje in značilnosti novega fevdalnega reda.

Trgovina je bila po ugotovitvah zadnjih desetletij že v merovinški in zlasti karolinški dobi precej bolj živahna, kot se je dolgo predvidevalo. Živo se je razvila tudi v Vzhodnih Alpah in Panoniji, na kar kaže znameniti raffelstettenski mitninski red iz let 904–906. Iz njega je razvidno, da je med vzhodnimi markami frankovske države ob Donavi (današnja Avstrija) ter slovanskimi sosedi potekalo intenzivno trgovanje. Obstajali so že stalni tržni kraji različnih ravni (čeprav še ne kot meščanske naselbine v pravnem smislu); regionalna trgovina (prehrambeni proizvodi, živina) in trgovina na velike razdalje (sol, vosek, vzhodnjaško blago, sužnji); različni transportni načini (ladje, vozovi, nosači) in zelo pestra struktura prebivalstva, udeleženega v trgovini (podložniki in poklicni trgovci; Slovani, Bavarci in Judje). Za današnje slovensko ozemlje podobnih ohranjenih vesti nimamo, predvidevamo pa lahko, da so se trgovske povezave že zgodaj razvijale na primer s sosednjimi Langobardi v Furlaniji, še zlasti po prehodu pod Franke v 9. stoletju, kot tudi z obalnimi mesti v Istri.

V tem času je v jugovzhodnem mejnem prostoru frankovske države potekala živahna kolonizacija Panonije iz smeri Karantanije. Salzburška nadškofija je leta 890 z darovnico cesarja Arnulfa pridobila strateško pomembno naselbino Ptuj s sodstvom, mitnino in mostom čez Dravo (*cum bannis, theloneis et ponte*). To središče poleg zelo verjetno še ohranjenega rimskega mostu (odkrito veliko slovansko grobišče) je bilo nedvomno pomembna točka povezav med Velikomoravsko in Panonijo na eni ter Karantanijo in verjetno tudi Italijo na drugi strani. To so omogočale ohranjene rimske ceste proti vzhodu in zahodu. Po njih je potekalo komuniciranje moravskih ter panonskih knezov z Rimom, tu sta potovala sveta brata Ciril in Metod, diplomati in vojaki, čez nekaj desetletij pa so tu vodili vsakoletni plenilni pohodi Madžarov v Italijo. Omemba mitnine (trgovsko-prometne

pristojbine) na Ptuju dokazuje tudi promet trgovskega blaga in trgovanje. Kot na severu ob Donavi je morda po Dravi proti Ptuju že tedaj potovala alpska kamena sol, pri čemer velja upoštevati možen velik interes salzburške nadškofije po distribuciji soli na svojem misijonskem območju severno od Drave. Iz Panonije, kjer imamo že iz 9. stoletja številne omembe vinogradov, so verjetno v obratni smeri v notranjost Alp že tedaj transportirali vino, kot nam potrjujejo številni viri kasnejših stoletij. Za ostalo območje današnje Slovenije lahko domnevamo, da se je oskrbovalo z morsko soljo iz severnega Jadrana, kar predpostavlja redne trgovske stike z obalnimi bizantinskimi oziroma italjskimi mesti. Med blagom, ki so ga predniki Slovencev lahko nudili krščanskemu Zahodu, lahko izpostavimo zlasti vosek (nujna in obsežna potrošnja v liturgiji) in med, saj je bilo čebelarstvo prastara in razvita slovanska veščina, ter kože, krzno, volno ter druge živinorejske proizvode.

Poleg trgovine že v 9. stoletju zasledimo tudi druge oblike mobilnosti in komunikacij. Iz Ogleja je v tem času potekalo intenzivno pokristjanjevanje območja do Drave in cerkveno-politične povezave s središčem so bile neizogibne. Najstarejša misijonska središča na Slovenskem ležijo ob rimskih cestah: Sv. Peter pri Ljubljani, sv. Kancijan v Kranju, Šempe ter pri Celju, Šmartno pri Slovenj Gradcu. Ob tem so se širili tudi kulturni vplivi, v Panonijo in na Moravsko so potovali gradbeniki, klesarji in razni umetniki. Iz 9. stoletja imamo najstarejši vir o romanjih – Čedadski evangeliar, ki verjetno izhaja iz samostana Štivan pri Devinu. Med več kot 1500 zapisanimi imeni romarjev, ki so pripotovali tja, so tudi imena vladarjev in knezov – frankovska cesarja Ludvik II. in Karel Debeli, bolgarski kralj Boris, velikomoravski knez Svetopolk, panonska kneza Pribina in Kocelj, hrvaška kneza Trpimir in Branimir. Največ pa je slovanskih imen preprostih ljudi, nedvomno z bližnjega slovenskega ozemlja, ki kažejo na razširjenost romanj med našimi predniki že tedaj. Mnoge druge oblike migracij v tem času lahko le domnevamo, na primer gibanja manjših skupin ob agrarni kolonizaciji, potovanja vojnih ujetnikov in sužnjev ipd. Ob tem je prihajalo do izmenjav in razširjanja novosti, mode ter navad, ki jih izkazujejo arheološke najdbe (nakit).

Prelomnico v zgodnjem srednjeveškem obdobju na Slovenskem pomeni naselitev Madžarov v Panoniji. V začetku 10. stoletja so popolnoma zrušili frankovsko politično ureditev južno od Karavank in v Panoniji ter obstoječe komunikacije. Slovensko ozemlje je postalo predvsem tranzitni koridor za vdore v Italijo, kamor so preko Ptuja po glavni rimski cesti v pol stoletja potovali več kot 26-krat.

Visoki in pozni srednji vek

PROMETNO-TRGOVSKE RAZMERE

Glede prometa in trgovine smo z viri na popolnoma trdnih tleh šele v visokem in zlasti poznem srednjem veku. Po madžarski dobi je večina slovenskega ozemlja prišla v okvir Svetega rimskega cesarstva. Izoblikovanje mejnih krajin proti Ogrski in delitev ozemlja na velika fevdalna gospodstva je do konca 11. stoletja postavilo temelje za nadaljnji politični in gospodarski razvoj. Tu so se s pridobitvijo velikih posestnih sklopov utrdile pomembne cerkvene ustanove (Salzburg, Freising, Brixen, Bamberg, Oglej, Krka) in posvetni velikaši (koroški vojvode Spanheimi, štajerski mejni grofje

Traungauci, bavarski grofje Andeški, Goriški grofje, koroški grofje Ortenburžani in Vovbrški idr.). Od konca 11. stoletja dalje tudi v tem prostoru opazimo velik gospodarski razcvet, ki je značilen za to obdobje po vsej Srednji Evropi. O tem pričajo pojav judovskih kolonij v vzhodnoalpskih naselbinah, začetki denarnega gospodarjenja in urbanizacija – nastanek in razvoj srednjeveških mest in trgov, zvezan z intenzivno agrarno kolonizacijo.

Judovske naselbine na Koroškem in Štajerskem, ki jih v virih zasledimo od konca 11. stoletja, nastopajo na pomembnih trgovskih poteh, ob središčih zemljiških gospodarstev ter ob starih cerkvenih in tržnih krajih (Judenburg, Breže, Velikovec, Beljak, Št. Vid, Gradec). Obstoj judovske kolonije je v tem času zelo verjeten tudi na Ptuju, ki je ležal na glavni prometni smeri med Koroško in Ogrsko, po kateri so se kmalu zatem razširjali breški novci. Interes Salzburga po razvoju tega mejnega tržišča kažejo tudi ponovne potrditve pravice do sodstva, mosta in mitnine v Ptuju s strani vladarjev Henrika III. (1057), Henrika IV. (1057) ter kasneje cesarja Friderika I. Barbarosse (1178).

Okrog 1125 so salzburški nadškofje v Brežah (Friesach) na Koroškem ustanovili kovnico breških pfenigov, ki so do konca stoletja postali najpomembnejše plačilno sredstvo v obsežnem prostoru Vzhodnih Alp, Furlanije, današnjega slovenskega ozemlja, Hrvaške, Ogrske in Bosne, ki so ga obvladovali približno 150 let. Kopije tega novca so v številnih kovnicah na Slovenskem in v sosednjih deželah kmalu začeli kovati tudi drugi cerkveni in posvetni gospodje: oglejski patriarhi, krški škofje, koroški vojvode Spanheimi, avstrijski in štajerski vojvode Babenberžani, grofje Andeški in Goriški. Fenomen breškega denarja je edinstven v zgodovini denarstva tega dela Evrope. Novci so si že proti koncu 12. stoletja utrlji pot daleč na Ogrsko, zlato dobo pa je pomenila prva polovica 13. stoletja (do mongolskega vdora 1241), kar dokazujejo številne in bogate novčne najdbe, ki segajo vse do današnje Romunije. Vzrok za takšne potrebe po denarju je bil nedvomno izjemen razcvet trgovine med Ogrsko na eni in obmejnimi deželami cesarstva ter Italijo (Benetkami) na drugi strani. Na to kažejo tudi zgodnji viri o potovanjih ogrskih trgovcev v Benetke že od srede 12. stoletja ter trgovcev Benetk in drugih italijanskih komun proti Ogrski. Že 1217 je bila sklenjena prva trgovska pogodba med Benečani in ogrskim kraljem Andrejem II., ki je predstavnikom republike zagotavljala velike ugodnosti pri trgovanju na ogrskem ozemlju. Dejstvo, da v ogrskih novčnih najdbah absolutno prevladujejo breški novci in se dunajski denar do druge polovice 13. stoletja skoraj ne pojavlja, potrjuje izredno živahnost trgovanja jugovzhoda cesarstva prek Koroške in današnje Slovenije (zlasti Ptuja).

S tem časom prosperitete sovпада tudi višek srednjeveške urbanizacije. V razponu nekaj desetletij od konca 12. do srede 13. stoletja se na širšem slovenskem prostoru prvič pojavi v virih več deset urbanih naselbin – mest in trgov. Poleg že starejšega Ptuja so najpomembnejše Ljubljana, Kamnik, Kranj, Škofja Loka, Kostanjevica, Slovenj Gradec, Maribor, Radgona ter na Koroškem Velikovec, Celovec, Št. Vid, Beljak in Breže. V mnogih od njih so bile kovnice breških pfenigov različnih knezov, kar jasno kaže na povezanost urbanizacije z razširjanjem breškega denarja in tranzitno trgovino.

Na političnem polju je ob odsotnosti močne deželnoknežje oblasti prišlo do izredne konkurence, kjer so se v boju za

Kranjsko v 13. stoletju izmenjavali oglejski patriarh, Andeški, Babenberžani, Spanheimi, češki kralj Otokar Přemysl, Goriški, in končno prevladali Habsburžani. Pristojnost nad prometom in trgovino oziroma nad dohodki od teh dejavnosti (mitninami) je v tem času dobivala vedno večjo težo in postala sestavni del oblikovanja deželno-knežje oblasti. Vsi politični konkurenti so si zato prizadevali pridobiti v roke čim več mitnic, poživljati promet skozi svoja mesta s prisilnostjo cest in skladiščno pravico, žeti dohodek od kovanja denarja ipd.

Za koroške Spanheime so bila strateško poembna mostišča čez Dravo in prelazi čez Karavanke, ki so povezovali njihove koroške posesti s kranjskimi. Prehode proti jugu so nadzorovali z mesti in mitnicami v Celovcu in Velikovcu ter gradovi na severnem in južnem vstopu v karavanške soteske. Na Kranjskem so imeli v Ljubljani izredno prometno postojanko, kjer so se združevale številne poti v smeri proti Primorju in Italiji z nedvomno donosno mitnico ter kovnico. Njihovo mesto Kostanjevica ob spodnji Krki pa je bilo tedaj pomembno središče trgovine proti Hrvaški in Ogrski s kovnico in mitnico.

Glavni tekmeči Spanheimov na Kranjskem – grofje Andeški – so na glavni tranzitni prometnici z Ogrske in južne Štajerske proti Italiji ustanovili Kamnik z mitnico in kovnico breškega denarja, na poti s Koroške proti Ptuj in Ogrski pa Slovenj Gradec z mitnico in kovnico. Dedovanje po grofih Višnjegorskih jim je prineslo še obsežno posest na Dolenjskem s kontrolo ceste proti Hrvaški. Tu je bil glavna pridobitev trg Gutenwerd (Otok) ob spodnji Krki s kovnico, freisinški fevd, ki je bil pomembna urbana naselbina vse do leta 1473, ko so ga Turki zbrisali z zemlje (arheološko najdišče).

Avstrijske vojvode Babenberžane je na Slovensko prinesla dediščina po štajerskih Traungaucih leta 1192, s katero so pridobili tudi Maribor, glavno vojvodsko oporišče na jugu Štajerske, ter laško gospostvo z Zidanim Mostom. V Mariboru je bil pomemben prehod čez Dravo in križišče cest vzhod–zahod ob Dravi na Koroško ter sever–jug iz Dunaja in Gradca v spodnji del dežele. Za politiko Babenberžanov je bilo nedvomno zelo važno dejstvo, da je pot prek današnjega slovenskega ozemlja pomenila alternativno komunikacijo Avstrije in Štajerske proti Jadranu in Italiji, ki je v glavni smeri prek Koroške in Kanalske doline potekala pretežno po ozemlju cerkvenih knezov (Salzburg, Bamberg, Oglej). Ta povezava je postala še posebej obetavna, ko je vojvoda Friderik II. leta 1229 po ženi dedoval obsežne andeško-višnjegorske posesti na Kranjskem vključno s Kamnikom. Simbolen izraz babenberškega prodora proti jugu je zgraditev znamenitega kamnitega mostu čez Savo v Zidanem Mostu, ki je vzpostavil zvezo s posestmi na Dolenjskem. Kot je razvidno iz babenberškega urbarja, so imeli vojvode v letih 1230–1246 na Slovenskem v svojih rokah kar 12 mitnic.

Epizodno gospostvo češkega kralja Otokarja nad Koroško in Kranjsko 1270–1276, čeprav kratko, lepo kaže strateško in prometno povezanost dežel od Češke do severnega Jadrana. Otokar je leta 1270 tudi osebno obiskal Kranjsko. Otokarjev poraz in prodor Habsburžanov v Vzhodne Alpe pomeni začetek novega obdobja. Na slovenskem je bilo najprej pol stoletja pod pečatom Goriških oziroma Goriško-Tirolskih, ki so imeli kot zvesti pristaši kralja Rudolfa do 1335

vojvodsko čast na Koroškem in v zastavi deželno gospostvo na Kranjskem. Goriški so se že v prejšnjem obdobju utrdili v širokem pasu od Zgornje Koroške ob Soči prek Goriške ter Krasa do Istre in Kvarnerja, kjer so z mitnicami nadzorovali nekaj vitalnih kraških prehodov na Kranjsko (Gorica, Lokev, Rupa, Planina). Sedaj pa jim je uspel še prodor na Kranjsko. Njihova doba pomeni čas intenzivnih povezav z zahodom, z Italijo in Tirolsko, od koder so uvozili med drugim nove modele gospodarjenja in finančne uprave.

Ko so Habsburžani 1335 prevzeli Koroško in Kranjsko v svoje roke, so se okoliščine temeljito spremenile. Razvoj trgovine in prometa v vsem območju Vzhodnih Alp je prvič postal del načrtne politike enega samega vladarja. V tem konceptu je prometni pomen slovenskega ozemlja za razliko od prejšnje dobe dobil sekundarno vlogo, saj so Habsburžani dajali izrazito prednost prečni smeri skozi Vzhodne Alpe Dunaj–Beljak–Benetke in razvoju trgovine Dunaja. Rezultat teh načrtov je bil v 1350 in 1360-ih letih utrjevanje v Furlaniji in hudi spopadi z oglejskim patriarhom. Vendar je zlasti vojvoda Rudolf IV. kljub vsemu posvetil precej pozornosti utrjevanju in razvoju na današnjem slovenskem ozemlju, ki je pomenil najbližjo pot do Jadrana. Tu je s privilegiji podpiral deželno-knežja mesta in leta 1365 celo ustanovil novo urbano središče Dolenjske – Novo mesto – ki je ponosno nosilo ime po svojem ustanovitelju (Rudolfswerd). Novo mesto je v naslednjem stoletju postalo po gospodarskem pomenu tretje mesto na Kranjskem. Pod vlado Rudolfovih naslednikov pa se je začelo izrazito protekcionistično podpiranje Dunaja, kateremu je salzburški Ptuj s svojo tranzitno trgovino med Ogrsko in Italijo pomenil glavnega konkurenta. Zato so Habsburžani leta 1368 z ostrimi določili prepovedali trgovino skozi Ptuj z vsem vrednejšim blagom (zlasti beneško robo, ogrskimi kovinami, voskom in kožami), ki je moralo nadalje obvezno potovati prek prelaza Semmering na Dunaj. Prek Ptuja na Ogrsko je bilo dovoljeno trgovati le z vinom, žitom in živino. Ti ukrepi so pomenili upad tranzitnega prometa tudi pri ostalih slovenskih mestih in so veljali v ostri obliki več kot dve desetletji (do 1389). Rahljati jih je začela habsburška pridobitev Trsta leta 1382. Ob koncu stoletja pa je leopoldinska veja Habsburžanov z vojvodo Ernestom Železnim na čelu začela načrtno podpirati razvoj prometa in trgovine v Notranji Avstriji in ponovno je nastopilo obdobje izjemnega blagostanja. Ptuj je okrog leta 1400 postal mednarodno pomembno trgovsko središče Jugovzhodne Evrope. Redne trgovske povezave so segale proti Budimu in drugim ogrskim mestom, Trstu, Benetkam ter nemškimi trgovskimi metropolam Nürnbergu in Frankfurtu, kamor so ptujski meščani pogosto sami potovali. Nürnberški trgovci so bili v 15. stoletju redni gostje na Ptuj in v drugih slovenskih mestih. Nekateri uspešni ptujski trgovci pa so se v drugi polovici 15. stoletja celo preselili v Nürnberg in se uvrstili med najbogatejše meščane. Velik razcvet je v tem času doživela tudi Ljubljana, ki se je razvila poleg Ptuja v drugo najpomembnejše trgovsko in prometno središče na Slovenskem. Po privilegijih deželnih knezov so ljubljanski meščani lahko že proti koncu 14. stoletja svobodno trgovali s kakršnimkoli blagom po vseh habsburških deželah vse do Dunaja, z dovoljenjem beneškega doža iz 1418 pa so lahko uporabljali tudi nemško trgovsko hišo v Benetkah. Po gospodarski moči je Ljubljana glede na davek deželnemu knezu sredi 15. stoletja prekašala štajersko prestolnico Gradec in Dunajsko Novo mesto.

Vzporedno s tem razvojem je na Slovenskem potekal vzpon grofov Celjskih, ki so se v prvi polovici 15. stoletja prebili med najuglednejše kneze cesarstva. Kot habsburški fevdniki in njihovi zvesti pristaši so v času vojvode Rudolfa IV. in naslednikov pridobili v zastavo številna pomembna deželno knežja gospodstva in mesta z mitnicami, ki so jih obdržali približno 70 let. Šlo je za zelo prometne in finančno donosne točke na glavnih srednjeveških cestah: Radgona, Dravograd, Slovenska Bistrica, Vojnik, Žalec, Laško, Kamnik, Kranj, Postojna, Vipava, Metlika, Črnomelj. Dediščina po Ortenburžanih jim je leta 1420 prinesla še obsežne posesti z Ribnico, Kočevjem, Ložem, Radovljico ter deželno knežja zastavna gospodstva Višnjo Goro, Novo mesto in Kostanjevico, na Koroškem pa Spittal in Zgornji Dravograd (Ober Drauburg). Tako so v prvi četrtini 15. stoletja popolnoma obvladovali vse ceste in prehode na današnjem slovenskem ozemlju vključno s strateškimi kraškimi prelazi v Primorje. Konec 14. stoletja se je začel tudi njihov skokovit vzpon na Hrvaškem in Ogrskem. Najtesnejše družinske in prijateljske vezi s Kraljem Sigismundom so jim prinesle posest Varaždina, Krapine, Samobora ter mnogih drugih trgov in mitnic v obmejnem območju. Postali so gospodarji jugovzhodne meje cesarstva, kjer so imeli absoluten nadzor nad vsemi prehodi. V njihovo blagajno so se stekali dohodki več kot 10 mest, 30 trgov in 40 mitnic, s koroškimi posestmi pa so želi dobiček tudi pri prekoalpskem prometu in trgovini. Do tragičnega izumrtja 1456 so bili v tem prostoru brez enakovrednih tekmecev. Njihov odhod s političnega odra je omogočil Habsburžanom dokončno utrditev na Slovenskem.

15. in prva polovica 16. stoletja pomenita višek v srednjeveškem razvoju trgovine in prometa na Slovenskem. Največji pomen je imela tranzitna trgovina z Ogrske proti Italiji, na drugi strani pa trgovska menjava na srednje razdalje med slovensko notranjostjo in obalnimi mesti v Istri. V tranzitu proti Italiji je imela že od 14. stoletja velik obseg trgovina z ogrskimi voli, ki so jih v velikih čredah gnali prek Ptuja–Celja–Kamnika–Ljubljane–Postojne–Gorice v Benetke. Že okrog 1478 je promet dosegel letno približno 10.000 glav, sredi naslednjega stoletja pa več kot 20.000. Drugi najpomembnejši ogrski izvozni produkt so bile univerzalno uporabne goveje kože, ki so jih v ogromnih količinah (do 200.000 letno) delno transportirali po kopnem proti Italiji, v večji meri pa do jadranskih pristanišč (Trst, Koper, Reka), od koder so po morju potovale v Ancono, Pesaro, Fano. V obratni smeri so transportirali zlasti beneško robo (začimbe, dišave, svilo) in italijanske tkanine. Intenzivnost trgovine se je stopnjevala s pritiskom Turkov na Hrvaškem, kar je povzročilo prenos velikega dela prometa s hrvaških poti na Slovensko. Okrog leta 1500 so se v Ljubljano in Ptuj v precejšnjem številu začeli sami naseljevati italijanski trgovci, da bi kot tamkajšnji meščani lahko uživali trgovske privilegije (med njimi predniki Janeza Vajkarda Valvasorja). V virih se omenjajo še redni obiski trgovcev s Švabske, Bavarske in Salzburga ter potujoči kramarji iz Savoje in Škotske. Po sredi 16. stoletja pa je začela ta doba prosperitete zamirati. Obseg tranzitne trgovine je zaradi različnih vzrokov upadal – ustalitev razmer na turškem ozemlju in velike prometno-trgovske pristojbine v habsburških deželah so povzročile prenos ogrske trgovine proti jugu, zlasti preko Bosne na Dubrovnik. Do konca 16. stoletja je bila zlata doba trgovine in prometa na Slovenskem že preteklost.

Poleg tranzitne trgovine na velike razdalje je imela za slovensko ozemlje primarni pomen trgovina na srednje razdalje s primorskimi mesti, katere rast lahko kontinuirano sledimo od 13. stoletja. Gre zlasti za mesta Koper, Izolo, Piran (od konca 13. stoletja pod oblastjo Benetk), Trst (od 1382 pod Habsburžani) in Reko (v posesti gospodov Devinskih, nato Walseejev in od 1472 Habsburžanov). Stiki so temeljili na menjavi med geografsko in produkcijsko zelo različnimi regijami: Primorje je nudilo sol, vino in olje, zaledje pa zlasti žito, živino, kože, železo in železne izdelke, les in druge kmetijske pridelke. Redne trgovske povezave z notranjostjo so bile vitalne za obalna mesta in preko njih tudi za oskrbo Benetk. V 15. stoletju je prišlo do izredne gospodarske konkurence med Trstom in beneškimi mesti, ki je privedla tudi do vojnih spopadov. Vendar pa so Habsburžani z gospodarskimi privilegiji in načrtno mitninsko politiko podpirali Trst, ki je do 16. stoletja dobil primat in se utrdil kot vrata avstrijskih dežel na Jadranu.

OBLIKE TRANSPORTA

Ob izrednem prometno-tranzitnem pomenu slovenskega ozemlja so se že v teku srednjega veka razvile oblike transporta, ki so ostale za širši alpski prostor značilne še daleč v novi vek, do 17.–18. stoletja. V blagovnem prometu na kopnem je popolnoma prevladalo tovorništvo z živino, v oseb-nem pa ježa in hoja. Razširjen je bil tudi rečni promet, zlasti na rekah Ljubljanici/Savi, Savinji, Dravi in Muri, čeprav gre za manj ugodne alpske reke. Ker se vse usmerjajo od severozahoda proti jugovzhodu, je bil rečni transport nujno povezan s tovorjenjem, ki je omogočalo povezavo z Jadranom in Italijo.

Zmogljivost tovrnega konja je bila okrog 150 kg tovora in dnevno približno 30 km. Na to kažejo tudi konkretni podatki z našega ozemlja. Za pot iz Ljubljane do Reke (ok. 120 km) so potrebovali 4 dni, tja in nazaj 9–10 dni, podobno pa tudi od Ljubljane do Trsta ali do Ptuja. Najpogosteje so potovali v karavanah, ki so lahko štejele tudi do 200 ali 300 konj. Tovorjenje je zaradi nujne oskrbe konj ter pogostega natovarjanja in raztovarjanja blaga potrebovalo tudi številno moštvo gonjačev – po enega moža na vsaki dve ali tri tovrne živali. Iz naštetih razlogov je bila ta oblika transporta draga in na razdalje več kot 100 km so znašali stroški že do 1/4 nakupne cene blaga.

Tovorjenje na Slovenskem je bilo v pretežni meri dejavnost kmečkega prebivalstva. Potekalo je v obliki tlake, ki so jo podložniki morali opravljati zemljiškemu gospodu, kot dodatna gospodarska dejavnost za plačilo ali kot kmečka trgovina. V manjši meri je bilo tovorjenje tudi poklicna dejavnost v mestih in trgih. Tovorjenje podeželskega prebivalstva se je razvilo zlasti v številnih območjih na Kranjskem, kjer so bili značilni manjša kmečka posest in slabši naravni pogoji za kmetijstvo (kraška območja Notranjske in Dolenjske) ali kjer je obrtna produkcija terjala transport na tržišče (fužinarska območje Gorenjske). Na slovenskem Štajerskem razširjenost kmečkega tovrništva ni dosegla takega obsega, kar je verjetno posledica manjše posestne razdrobljenosti kot na Kranjskem in tudi precej večje vloge rečnega prometa. Kmetje so transportirali za plačilo tuje blago in hkrati tovorili svoje pridelke, s katerimi so trgovali. Kmečke tovarnike že v 13. stoletju zasledimo v primorskih mestih, kasneje pa so postali sploh glavni nosilci

transporta v Primorje in Italijo, zlasti v trgovini s soljo, žitom in vinom. Do konca srednjega veka je ta dejavnost dobila izreden obseg in po podatkih deželnih stanov iz leta 1536 je bilo v rednem tovarnem prometu na Kranjskem 4000–6000 konj, nekateri podjetni kmetje pa so imeli, glede na podatke virov, do 19 tovornih živali. Zaradi kmečkega značaja je imelo tovorjenje svoj značilen letni cikel, odvisen od kmečkih del. Najprometnejši meseci so bili maj–junij, avgust ter od oktobra do januarja, torej neposredno pred in po žetvi ter v jesenski »mrtvi sezoni« za kmetijstvo.

Transport z vozovi se v virih pogosteje omenja šele v 14.–15. stoletju. Verjetno je bil vedno prisoten v večjih ravninskih predelih ter zlasti v ožjih oskrbnih območjih pomembnejših mest (npr. Ljubljane, Maribora ali Ptuja, kjer je dokumentiran v mitninskih tarifah in ptujskem statutu iz 1376). Iz virov pa je razvidno, da so bile prevozne tudi nekatere pomembnejše tranzitne ceste, na primer glavna povezava z Ogrske prek Ptuja–Celja–Ljubljane–Postojne–Gorice proti Italiji ter s Ptuja skozi Maribor–Dravograd–Velikovec proti Beljaku. Mitninske tarife iz 15. stoletja omenjajo dvo-, tro-, četvero- in šesterovprege, kar kaže tudi na velike in težke tovarne vozove. Vendar je glavčina transporta čez kraške prelaze na zahod kljub vsemu potekala s tovarnimi živalmi, na kar je vplivala velika udeležba kmečkega prebivalstva, kateremu je bila tovarna živina bolj dostopna kot organizacijsko in finančno zahtevnejši vozni promet, in dejstvo, da so tovorili tudi po številnih nevoznih poteh. Še do druge polovice 16. stoletja, ko so zgradili mnoge prevozne ceste, pa so bile vezane izključno na tovorjenje poti čez višje prelaze, zlasti čez Ljubelj in Jezerski vrh med Kranjsko in Koroško.

Obilnejše vesti o rečnem prometu imamo šele iz poznega srednjega in začetka novega veka, čeprav ni dvoma, da se je zaradi svojih prednosti v določenem obsegu odvijal skozi vse srednjeveško obdobje. Na glavni prometni osi z Ogrske proti Italiji je prišla za plovbo v poštev le reka Ljubljanica med Ljubljano in Vrhniko. Čeprav le v razdalji okrog 25 kilometrov, je bil zaradi velikih stroškov kopenskega transporta promet na njej izredno živahen in obsežen že od 13. stoletja. Večina blaga, ki je potovala skozi Ljubljano, je šla po vodi in v mestu je bil ceh čolnarjev. Iz Ljubljane proti Hrvaški so del robe iz Italije in Primorja ter alpsko železo potovali dalje po reki Savi. Kljub nevarnim razmeram zaradi mnogih brzic je bila plovba po virih 16. stoletja uveljavljena in običajna. Proti Zagrebu so pluli s splavi lesa in trgovsko robo (železo, olje, sol, sukno idr.). V Zidanem Mostu se je tej poti priključila plovna Savinja, po kateri so že najkasneje od 15. stoletja iz Zgornje Savinjske doline proti Hrvaški transportirali les (v letu 1573 na primer 71 splavov). To se je kasneje razvilo v znamenito savinjsko splavarjenje, ki je cvetelo do druge svetovne vojne.

Najobsežnejši vodni promet med slovenskimi rekami je potekal po Dravi. O njem imamo tudi najzgodnejše in najštevilnejše vire. Reka je bila plovna od Spittala na Koroškem navzdol in je tako prišla v poštev tudi za promet na večje razdalje. Zlasti v 15. stoletju so po njej potovali splavi s trgovskim blagom iz nemških dežel, ki so ga prek prelazov Visokih Tur pritovorili do Spittala (nemško sukno, slaniki v sodih), ter z beneškim blagom, ki je po kopnem prispelo skozi Kanalsko dolino do Beljaka. S splavi so tu pluli trgovci iz Nürnberga, ogrski trgovci ter domačini iz Maribora, Ptuja in Radgone. Še večji pomen pa je imela Drava kot regionalna

prometna povezava Koroške s Spodnjo Štajersko. Transportirali so zlasti koroško železo, kameno sol iz Salzburške ter Ausseeja na Zgornjem Štajerskem, ogromne količine lesa s Pohorja, v obratni smeri pa vino iz Slovenskih Goric. Iz virov je jasno razvidno, da se je transport odvijal tudi proti toku na Koroško, vendar podrobnosti niso znane. Ob koncu srednjega veka so vodno mitnino pobirali v Spittalu, Beljaku, Velikovcu, Dravogradu, Muti, Mariboru, Ptuju in Varaždinu.

Druga pomembna štajerska plovna reka je bila Mura. Plovba je potekala od Muraua na Zgornjem Štajerskem navzdol, s splavi in čolni, s katerimi so iz zgornjih delov dežele prevažali les, železo in železne izdelke ter sol. Kot na Dravi je bilo glavno blago v nasprotni smeri vino, s katerim so pluli proti toku, kot je dokazano že za 14. stoletje. Glavno središče rečnega prometa in trgovine sta bila na jugu Radgona in na severu Bruck.

USTROJ SREDNJEVEŠKEGA PROMETNEGA OMREŽJA

Pravni značaj cest in prometa

Po srednjeveškem pravu, ki je bilo uveljavljeno že v frankovski državi in je dobilo v cesarstvu trdno pravno kodifikacijo v času staufovskih vladarjev v 12. in 13. stoletju, so ceste sodile pod kraljevo oblast, potniki pod posebno kraljevo varstvo in dohodki od prometa med kraljeve pravice – regalije. Kot druge kraljeve pravice pa so tudi te postopno na različne načine prehajale v roke cerkvenih in posvetnih velikašev, v prvi vrsti nove kategorije – deželnih knezov. *Constitutio pacis*, objava državnega miru cesarja Friderika II. v Mainzu leta 1235, je bil zadnji veliki ukrep vladarja tudi za področje prometa, veljaven za celotno državo, in ta določila so kasneje ponavljali še nekateri vladarji (npr. Rudolf I. Habsburški). Osnovni princip, ki je bil tu uveljavljen, je določal, da mora tisti, ki pobira pristojbine od prometa, skrbeti za ceste in mostove ter nuditi popotnikom zaščito. Prepovedano je bilo protizakonito poviševanje pristojbin ter uvajanje novih mitninskih postaj. V praksi se je v visokem srednjem veku pravica do mitnine uveljavila na ravni deželskih sodišč – kdor je imel pravico do višjega sodstva, je bil na teritoriju sodišča upravičen do pobiranja mitnine, dolžan pa vzdrževati prometne naprave.

Trgovsko-prometna pristojbina – mitnina, na jugovzhodu cesarstva so jo večinoma označevali z izrazom *Maut*, je bila osrednje torišče pri vprašanju pristojnosti nad prometom. Bila je dohodek od transporta trgovskega blaga in je v pomembnejših prometno-tranzitnih pokrajinah (npr. v Savoiji, na Tirolskem) v poznem srednjem veku pomenila pomemben prihodek deželne kneza in bila tako eno od pomembnih orodij deželne moči. Mitninske postaje so bile na cestah na podeželju ali v meščanskih naselbinah, najpogosteje pri mestnih vratih. Prvotno je bila mitnina izključno dajatev od transporta blaga, v poznem srednjem veku pa se je v mestih postopno diferencirala na tranzitno pristojbino in dajatev od prodaje na mestnem trgu kot obliko nekakšnega prometnega davka. V okviru deželskega sodišča je bilo lahko več mitninskih postaj, da so učinkovito zajele različne ceste. V poznem srednjem veku se je število mitnic na pomembnih cestah izredno zgostilo, kar je obremenjevalo transport trgovskega blaga in bilo eden od glavnih faktorjev pri oblikovanju trgovskega radija določenega blaga. Roba nižje vrednosti (sol, vino, žito) je zato po kopnem potovala

le približno do 200 kilometrov. Na glavni prometni osi na Slovenskem Ptuj–Celje–Ljubljana–Postojna–Gorica so bile ob koncu srednjeveškega obdobja mitnice na približno vsakih 21 kilometrov, kar je jasen dokaz o njeni pomembnosti.

Od 14. stoletja dalje so bile mitnice z dohodki pogosto predmet finančnih transakcij. Deželni knezi in drugi lastniki so jih prodajali ali podeljevali v zastavo ali zakup skupaj z zemljiškimi gospodstvi ali pa samostojno. Zakupniki ali zastavni lastniki so bili pogosto meščani ali Židje. Neposredno pobiranje pristojbine pa je bilo v rokah mitničarjev (*Mautner*, *Zollner*), uradnikov, ki so živeli na posamezni mitninski postaji in vodili mitninske knjige. Bili so izobraženi, pisмени in verjetno s precejšnjim ugledom. Mitnino so pobirali po natančno določenih mitninskih tarifah, ki so jih potrjevali deželni knezi oziroma posamezni lastniki. Najstarejša ohranjena na Slovenskem je ptujška iz 14. stoletja. Je obsežna in kaže natančno sliko strukture blagovnega prometa v tistem času. Za zgodovino prometa še pomembnejši vir pa so mitninske knjige, ki za določeno časovno obdobje navajajo ves transport skozi mitninsko postajo – število tovorov, vrste blaga, ime tovarnika oziroma trgovca ipd. Za naše ozemlje so najstarejše ohranjene žal šele iz 16. stoletja.

Ob koncu 15. stoletja so deželni knezi Habsburžani trdno prevzeli večino mitnic na Slovenskem v svoje roke in začeli načrtno uvajati prvi enoten in učinkovit mitninski sistem zlasti za tranzit v Primorje in Italijo. Nastajali so višji mitninski uradi (Vransko, Ljubljana, Trbiž, Trst, Reka) s podrejenimi podružničnimi mitnicami, tarife pa so določali centralni dvorni uradi.

Drugi pomembni pravno-gospodarsko ukrepi, ki so v poznem srednjem veku oblikovali prometno omrežje, so bili prisilna cesta (nem. *Straßenzwang*) in skladiščna pravica (*Niederlage*). Glavne trgovske ceste (*via publica*, *Landstraße*), na katerih so se nahajale mitninske postaje, so bile že po svojem značaju obvezne za trgovski promet, ki je moral voditi skozi mitnice. V poznem srednjem veku pa se je razvila nova oblika prisilne ceste kot sredstva gospodarske politike, zlasti kot sestavni del privilegijev mest. Takšen ukrep je določal za posamezne vrste ali za celotno trgovsko blago obvezno uporabo ceste, ki je najpogosteje vodila skozi določeno meščansko naselbino. Neposredno se je navezoval na drug ukrep, takoimenovano skladiščno pravico, ki je določala, da morajo trgovci v mestu blago za nekaj časa raztovoriti, uskladiščiti in ga nuditi naprodaj domačim trgovcem. Oboje je bilo predvsem orodje politike deželnih knezov pri podpiranju razvoja svojih mest v konkurenci z mesti drugih lastnikov (na primer podpiranje Maribora proti salzburškemu Ptuju, Kranja proti freisinški Škofji Loki, Trsta proti beneškemu Kopru). Določenemu mestu je omogočalo dohodek od mitnin, bivanja trgovcev in možnost preprodaje tranzitnega trgovskega blaga. Prve primere teh pravnih ukrepov zasledimo v Vzhodnih Alpah v 13. stoletju. Na Slovenskem jih je zelo verjetno dobil že v 13. stoletju od grofov Andeških Kamnik, večinoma pa so vezani na Habsburžane in so jih od njih pridobili Novo mesto (1365), koroška Št. Vid in Velikovec 1399 in 1405, Maribor (14./15. stoletje), Slovenska Bistrica (1459), Radovljica (1473), Lož (1477), Celje (1478), Trst (1461 in 1487), Ljubljana in Ptuj (1503). Pri Ljubljani imamo najbolj velikopotezen primer skladiščne pravice – celih šest tednov, ki se je lahko primerjala s flandrijskim Bruggejem (40 dni). Vendar pa je bil ta privilegij cesarja Maksimilijana pretiran in trgovski

promet je zato v tolikšni meri upadel in se prestavil na druge poti, da je moral vladar leta 1517 obvezen čas zmanjšati na tri dni.

Prometna infrastruktura

Nekje na prehodu iz 12. v 13. stoletje zasledimo po stoletjih zanemarjanja cestnega omrežja tudi v vzhodnoalpskem prostoru preobrat v odnosu do cest in drugih prometnih naprav. To je bilo nedvomno v neposredni zvezi z razcvetom trgovine in prometa in z dohodki od teh dejavnosti. Gradnja mostov čez večje in težje prehodne reke je bila eden od prvih načrtnih ukrepov v tej smeri. Najbolj značilen primer je reka Drava, kjer je zagotovitev ugodnih prehodov imela tudi veliko težo v političnih načrtih štajerskih vojvod Traungaucev in Babenberžanov ter koroških Spanheimov. Poleg starejših mostov v Beljaku in Ptuju so nastali novi pri Humberku južno od Celovca, Velikovcu, Dravogradu in Mariboru. Na spodnjem toku Mure sta bila zgrajena mostova pri Landschi pred Lipnico in pri Radgoni. Savinjo je prečil most v Celju na cesti proti Laškemu, ki je v nadaljevanju pri Zidanem Mostu prečila še Savo. Tu je avstrijski in štajerski vojvoda Leopold VI. Babenberški leta 1224 dogradil kamnit most (*pons lapideus*) čez Savo, ki je bil edinstven primer tako velikopoteznega gradbeništva na Slovenskem (sredi 15. stoletja je bil porušen). Na Kranjskem zasledimo mostove že v 13. stoletju na Savi pri Kranju, na Ljubljani in Ljubljani ter ob spodnji Krki v Kostanjevici. Na zahodu pa so na cestah proti Italiji Sočo prečili mostovi pri Gorici, Kanalu in Tolminu. Ponoven razcvet mostogradnje je nato opaziti šele v 15. stoletju. Poleg relativno redkih mostov so najpogostejši način prečenja rek predstavljali brodovi. Že iz srednjega veka jih je znanih na desetine. Ponavadi so bili vezani na določeno zemljiško gospodstvo in so se z njim skupaj prodajali, zastavljali ali podeljevali v zakup. Poklicni brodniki so bili najpogosteje podložniškega stanu, služba je bila dedna, za vzdrževanje pa so jim bile dodeljene v uporabo tudi ena ali več kmetij.

V 12.–13. stoletju zasledimo tudi prve vesti o načrtnem vzdrževanju in popravljanju cest. Povezane so s samostani in hospici, ki so jim številni posvetni gospodje podeljevali posest ter dohodke z nalogo vzdrževanja prometnih naprav. Posebno dejaven je bil v tem pogledu cistercijski red. Koroškemu samostanu Vetrinj (Viktring) je bilo v prvi polovici 13. stoletja zaupano vzdrževanje glavne cestne povezave med Koroško in Kranjsko čez Ljubelj: dravskega mostu pri humberškem gradu, poti in mostov do Ljubelja ter hospica pri cerkvi sv. Lenarta tik pod prelazom na koroški strani. Na kranjski strani so cesto oskrbovali cistercijski iz Stične, ki so vzdrževali hospic v Podljubelju. Na drugi pomembni tranzitni cesti, ki je iz Štajerske preko Celja vodila v Kamnik, so imeli vetrinjski menihi hospic pod prelazom Kozjak v Tuhinjski dolini (dan. Špitalič), ki so ga ustanovili grofje Andeški nedvomno tudi z nalogo popravil ceste. Tretji izjemno aktiven samostan je bil benediktinski Št. Pavel iz Labotske doline na Koroškem. Njegovi neutrudni kolonizaciji gozdov Pohorja in Kobanskega gre nedvomno zasluga, da se je odprla cesta ob Dravi skozi »Dravski gozd« s Koroške proti Mariboru, ki je bila zelo verjetno od zgodnjega srednjega veka dalje neprehodna.

Teoretično je bilo vzdrževanja cest dolžnost vseh, ki so imeli pravico do pobiranja mitnine. Redke vesti kažejo, da

so cestna dela neposredno izvajali podložniki posameznih zemljiških gospodstev. Vendar to delo ni bilo sistematizirano in se je ponavadi omejilo le na najbolj nujna popravila. Zaporedno so si lahko sledili bolj ali manj vzdrževani odseki cest, odvisno od lastnikov gospodstev in njihovega interesa. Nedvomno so bile ceste najboljše oskrbovane v širši okolici mest. Dobre komunikacije, ki so omogočale oskrbo in razcvet trgovine, so bile za meščanske naselbine vitalnega pomena. Zato ne čudi, če ohranjeni podatki kažejo, da so bili pobudniki večjih cestnih projektov pogosto pomembnejša trgovska mesta.

Benetke so že leta 1286 poslale diplomatsko misijo h goriškemu grofu Albertu II. glede obnove »ogrske ceste«, kar je nedvomno pomenilo glavno cesto, ki je skozi Gorico in po Vipavski dolini vodila v smeri Ogrske. Vesti o rezultatih pobude žal niso ohranjene. Tudi pri beneških mestih v Istri zasledimo redno skrb za ceste, ki je bila na primer v Kopru celo določena v mestnih statutih. V letu 1361 je mesto Koper gradilo novo cesto v razdalji 3-4 milje (21-28 km) po dolini Rižane in čez Črni Kal, ki je imela namen poživiti trgovski promet s slovenskim zaledjem. To je postala ena glavnih prometnic proti morju in je cvetela do začetka 16. stoletja. Oglejski patriarh Markvard je leta 1371 ukazal popravilo ceste iz Tržiča mimo Devina proti Trstu, ki je bila glavna povezava med Furlanijo in Istro. Ob tem je bil obnovljen tudi most čez Timav pri Štivanu. Večjega projekta pa so se leta 1377 lotile oblasti mesta Čedad. Ena glavnih poti njihove trgovine je vodila skozi Tolmin, čez Idrijsko-cerkljansko hribovje in freisinško Škofjo Loko na Kranjsko. V dogovoru s patriarhom in freisinškim škofom naj bi obnovili cesto do Škofje Loke do take mere, da bi bila za trgovce prevozna z vozovi. Žal o izvedbi del spet nimamo ohranjenih podatkov. Paolo Santonino, ki je tod potoval stoletje kasneje, omenja, da je bila cesta zelo naporna celo za potovanje s konji.

Izredno vredni pa so viri o drugem projektu Čedada, ki je verjetno pomenil največji primer cestne gradnje v srednjem veku na Slovenskem. Leta 1399 so čedajski predstavniki sklenili pogodbe z avstrijskimi vojvodi ter bamberškim škofom, ki so jim dovoljevale obnovitev in zgraditev vozne ceste iz Čedada preko Kobarida, Bovca, prelaza Predel (1156 m) do Trbiža, v razdalji 80 kilometrov. Šlo je za drugo najvažnejšo smer čedajske trgovine, alternativno povezavo Furlanije z Beljakom na Koroškem, ki naj bi konkurirala glavni prometnici po Kanalski dolini. Glavni vir za to gradnjo je računski knjiga, ki nudi vpogled v celoten potek del v teku enega leta 1399–1400 (gradnja je trajala do 1404). V projekt je bila vključena cela množica različnih poklicev in obrtnikov: nadzorniki del, gradbeni mojstri, težaški delavci, kovači, vozniki, kuharji, stražarji, sli, največji del pa so opravili podložniki iz vasi, ki so ležale ob cesti. Dela so vključevala tudi zahtevnejše gradnje – mostove, utrjevanje rečnih bregov in branike proti snežnim plazovom. Cesta je bila dejansko usposobljena za vozni promet z manjšimi vozovi in je bila prevozna celo 15. stoletje.

Razen nekaterih redkih ohranjenih vesti o manjših cestnih popravilih nam podobni projekti s slovenskega ozemlja v srednjem veku niso znani. Nedvomno je bilo splošno stanje cest ob koncu tega obdobja precej slabo, o čemer pričajo številne pritožbe. Verjetna je domneva, da je bilo celo slabše kot v zgodnejši dobi (13.–14. stoletju), ko promet še ni dosegel takšnega obsega, ceste so bile manj obremenjene

in številni konkurenčni dinasti osebno zainteresirani za povečanje prometa prek svojih teritorijev.

Na prelomu iz 12. v 13. stoletje je vzporedno s skrbjo za prometno omrežje opazna tudi večja pozornost za oskrbo potujočih. Na prometne smeri, ki so s severa prek Alp pripeljale na Koroško (hospici v Spitalu, Brežah, Beljaku), sta se navezovala cistercijanska hospica na koroški in kranjski strani ceste čez Ljubelj. Drug cistercijanski hospic je bil pod sedlom Kozjak v Tuhinjski dolini, preprostejše zavetišče pa tudi pri kamnitem mostu v Zidanem Mostu. Redne oskrbe so bili popotniki lahko deležni tudi v samostanih, ki jih je bilo na majhnem slovenskem ozemlju izredno veliko in so mnogi ležali v bližini pomembnih cest: pri cistercijanih v Stični in Kostanjevici, kartuzijanih v Bistri, Žičah in Pleteljah, benediktincih v Gornjem Gradu ali dominikankah v Studenicah in Marenbergu (Radljah). Z začetkom 14. stoletja se vedno pogosteje omenjajo laična gostišča, najprej v mestih in trgih kasneje tudi ob številnih cestah. Gostinska dejavnost za potujoče se je razcvetela in od konca 14. stoletja se množijo ukrepi deželnega kneza, ki prepovedujejo gostilne v določeni razdalji okrog mest, da ne bi meščanom kratili dobička. V nekaterih virih je izrecno rečeno, da so prepovedane določene gostilne ob cestah, ki oskrbujejo tovornike. Kot je razvidno iz urbarjev, je bila izredna gostota gostišč ob tovarniških poteh, ki so prečile hribovja na zahodu v smereh proti Italiji ter jadranskim pristaniščem (Poljanska dolina, Postojnska kotlina). Ob koncu 15. stoletja so se tu ponekod nahajale skoraj v vsaki vasi in očitno se je z gostinstvom v veliki meri ukvarjalo kmečko prebivalstvo.

MOBILNOST IN KOMUNIKACIJE

Pozni srednji vek kaže na Slovenskem izredno pestro sliko prostorske mobilnosti in komuniciranja. Zasledimo najrazličnejše oblike potovanj prebivalstva vseh slojev, tako znotraj slovenskih dežel kot v sosednje ali bolj oddaljene pokrajine, ki so bile pogojene z gospodarskimi, političnimi, cerkvenimi/religioznimi in drugimi motivi. Med potovanji domačega prebivalstva lahko poleg trgovanja, ki je nedvomno predstavljalo eno najbolj intenzivnih oblik mobilnosti, izpostavimo tovarniški transport, romanja in poklicno vojskovanje. Ob izrednem prometno prehodnem položaju našega ozemlja, zlasti proti Italiji in jadranskim pristaniščem, pa je imel velik del gibanj tudi tranziten značaj, zlasti trgovina na večje razdalje, romanja, prehodi vojakov in diplomatov idr.

Eno od gibal mobilnosti je predstavljala že sam temelj srednjeveške družbe – gospodarjenje na osnovi velikih zemljiških gospodstev. Vodilni zemljiški posestniki na Slovenskem so imeli sedeže običajno precej daleč v drugih deželah – cerkveni knezi v Ogleju, Krki, Brixnu, Salzburgu, Freisingu, Bambergu, podobno tudi posvetni knezi. Ti so lahko imeli koristi od oddaljenih gospodstev le ob rednih stikih. Komuniciranje se je oblikovalo na osnovi manjših posesti, ki so služile kot prometne postaje na poteh do najbolj oddaljenih gospodstev. Tako so lahko nadzorovali gospodarjenje, prenašali dobrine (vino, kože, sadje) in dohodke ter obiskovali svoje posesti. Podoben sistem se je oblikoval tudi na nižjih nivojih znotraj dežel. Številna plemiška središča so vzdrževala redne stike s svojimi razpršenimi posestmi, posredovala informacije, transportirala agrarne proizvode na sedeže gospodstev. Podložniki, ki so izvajali te dolžnosti

za svoje fevdalne gospode, so tako predstavljali pogost pojav na srednjeveških cestah. Pri vsakdanji oskrbi z življenjskimi potrebščinami so bile pomembne tudi potrebe, ki jih gospodstva niso mogla pokrivati z lastno produkcijo, temveč z nakupi v sosednjih regijah oziroma v večjih mestih (sol, vino, olje, začimbe ...). Tako so se vključila v prometne tokove v Primorje ali pa v vinorodna območja panonskega obrobja. Najzgodnejše podatke o povezavah Kranjske in Štajerske s primorskimi mesti v 12. in 13. stoletju imamo za cistercijanske in kartuzijanske samostane, ki so pomenili velika gospodarska središča. Koroške cerkvene ustanove pa so uveljavile redne prometne stike s Furlanijo in tamkajšnjimi pristanišči (Oglejem, Latisano), na drugi strani pa po poti ob Dravi z vinorodnim območjem Slovenskih goric s središčem v Mariboru, od koder so dobivale vino. Na podoben način so se oskrbovali tudi posvetni gospodje. Tovorništvo v obliki tlake pa je tako že zgodaj popeljal slovenske ljudi v Primorje, Italijo ter do Dunaja, Salzburga ali celo Freisinga.

Popolnoma drug družben sloj – plemstvo, a nič manj množično, so vodili na redna potovanja politika, vojskovanje in diplomacija. Vojskovanje je imelo osrednji pomen v življenju plemstva, zato so bile večje ali manjše vojaške skupine reden sestavni del srednjeveškega prometa. V času bojevanja na temelju fevdalne vojaške obveze so se knezi iz vzhodnoalpskih dežel pogosto udeleževali cesarjevih pohodov v Italijo vse do Apulije. V njihovih oddelkih redno najdemo tudi plemstvo z današnjega slovenskega ozemlja. Posebej od prevlade najemniškega vojskovanja v 14. stoletju pa je profesionalno bojevanje postalo močno gibalno, ki je vodilo številne plemiče iz naših dežel na pohode v Italijo, na Tirolsko, Salzburško, v Švico, Dalmacijo in celo Srbijo. Zlasti Italija s svojo burno politično zgodovino je bila v 14. in 15. stoletju priljubljeno delovišče plačancev iz cesarstva, med katerimi so bili mnogi s slovenskega ozemlja. Med najbolj podjetnimi so bili v 14. stoletju Ptujski, Svibenski, Čreteški (Reutenbergi, z Dolenjske), notranjski Šteberški (Stegberg pri Ložu), predvsem pa Ortenburžani in Celjski. Greif Čreteški je na primer leta 1319 z goriškimi grofom Albertom prišel na pomoč Padovi z 80 oklepnimi vitezi in 80 samostrelci. Grofe Ortenburške v prvi polovici 14. stoletja zasledimo kot poveljnike v spisih vojaških najemnikov Pise Lucce. Ptujski so v začetku 1360-ih let služili vojvodi Rudolfu IV. proti Bavarcem na Tirolskem s 60 oklepniki in 60 samostrelci. Največjo slavo, ugled in bogastvo pa so si kot najemniški vojskovodje pridobili grofje Celjski. Ulrika I. in njegove pustolovščine je v eni svojih pesmi ovekovečil pesnik Peter Suchenwirt, ki omenja njegovo služenje ogrskemu kralju Ludviku I. v vojni za Zadar 1346, na Brandenburškem 1347, s kraljem Karlom IV. Luksemburškim na pohodu v Rim 1354, spet z Ludvikom I. proti Benetkam 1356, proti Bolgarom v Vidinu 1359 idr. Z bratom Hermanom I. sta 1363 služila vojvodi Rudolfu IV. na Tirolskem s 100 oklepnimi konjeniki in 100 samostrelci, Herman pa nato 1368 cesarju Karlu IV. po Italiji z 90 jezdec. Na višku moči pred smrtjo 1456 je Ulrik II. po vesteh iz virov razpolagali z močjo 1000 konjenikov. V oddelkih najemniških poveljnikov so nedvomno potovali po svetu marsikateri nižji plemiči in kmečki fantje s slovenskega ozemlja. Poleg privlačnosti Italije zasledimo pri nas tudi odsev znamenitih vojaških pohodov proti poganskim Litvancem v Prusijo, ki so v 14. stoletju

vsakoletno privabljali pustolovce iz cele Evrope. V letu 1377 so se ga z avstrijskimi vojvodi udeležili trije Celjski grofje. V začetku 15. stoletja pa so podobno vseevropsko gravitacijo imele husitske vojne na Češkem, kjer viri omenjajo tudi Štajerce in Korošce. Proti koncu srednjega veka vojaških spopadov ni manjkalo tudi v samih slovenskih deželah, kamor so prihajali najemniki iz bližnjih in daljnih dežel. Najbolj znana je fajda med Celjskimi in Habsburžani v letih 1439–1443 in ohranjeni spiski najetih vojakov kažejo izredno pestro sliko – prihajali so iz Furlanije, Istre, Hrvaške, Slavonije, Češke, Tirolske in nemških dežel. Kot je znano, je Čeh Jan Vitovec kot celjski in nato habsburški condottiere naredil bleščečo kariero in se celo vzpel do grofovskega naslova.

Pred vojno, po vojni in pogosto tudi v času miru je intenzivno potekala diplomacija s poslanstvi in sli. Tudi s tega vidika je sosednja Italija poživiljala komunikacije na našem ozemlju. Eno od osrednjih žarišč evropske diplomacije, Benetke, so med drugim redno komunicirale z ogrskim dvorom, kamor so po najkrajši poti prek slovenskih dežel pogosto potovali sli in diplomati (zlasti ob vojnah za Dalmacijo s kraljem Ludvikom I. in kasneje Sigismundom). Vrsta domačih plemičev, ki so se udeleževali kot najemniški poveljniki, pa je zlasti v času habsburškega poseganja v severno Italijo v drugi polovici 14. stoletja tam prevzemala tudi diplomatske funkcije za deželne kneze (Celjski, Ortenburžani).

Tudi cerkveni prelatje so bili prisiljeni k pogostemu potovanju. Oglejski patriarhi so obiskovali svojo cerkveno provinco na slovenskem ozemlju, ki je segala do Drave, in po beneški zasedbi Furlanije 1420 je patriarh Ludvik von Teck celo prenesel svoj sedež za več kot deset let v Celje, kjer je bival pod pokroviteljstvom grofov Celjskih. Dolžnost vizitacij so pogosto opravljali patriarhovi sufragani, škofje istrskih škofij Pičen, Poreč, Novigrad, priložnostno pa tudi škofje iz tujih dežel (zlasti iz sosednje Italije, v letu 1402 celo s Škotske). Severno od Drave so imeli podobno nalogo salzburški sufragani, lavantinski in sekavski škofje. Posvečevali so cerkve in duhovnike, raziskovali in razsojali cerkvene spore in podobno. Najbolj slikovit vir o takšnih vizitacijskih potovanjih imamo iz poznega srednjega veka – znamenite potopise Paola Santonina, ki je v letih 1485–87 na treh vizitacijah po naših deželah spremljal oglejskega vikarja, škofa iz Caorla. Potovala je tudi nižja duhovščina – kleriki različnih rangov s slovenskega ozemlja so morali potovati na posvetitev k patriarhu v eno njegovih rezidenc: Oglej, Čedad ali Videm. Ohranjeni sezname za leta 1391–92 jih naštevajo iz več deset najrazličnejših krajev od Drave do Vipavske doline.

Cerkveni meniški in viteški redovi so imeli izredno centralistično organizacijo, ki je terjala od predstojnikov posameznih hiš stike z redovnimi centralami ter redne obiske generalnih kapitljev, na primer v Citeauxu in Grand Chartreuse v Franciji. Na ozemlju današnje Slovenije so v srednjem veku obstajale štiri komende nemškega viteškega reda, tri reda ivanovcev ter več samostanov cistercijanov, kartuzijanov, frančiškanov, dominikancev idr. Zlasti za dve cisterci in štiri kartuzije imamo o komunikacijah bogate podatke. Pri cistercijanih je bila zelo pomembna povezava med filialo ter matičnim samostanom, ki jo je ustanovil. Stična je tako vzdrževala tesne vezi z Reinom na Štajerskem,

ki je bil njegova matica, Kostanjevica pa s koroškim Vetrinjem. Predstojniki matice so bili dolžni skrbeti za gospodarsko in duhovno stanje filiale, voditi volitve predstojnikov, razsojati spore in po potrebi kaznovati ipd. Čez naše dežele na Ogrsko pa so potovali tudi vizitatorji iz Francije, kjer so bile matične hiše ogrskih cisterc. Slovenske kartuzije so bile najstarejše postojanke tega reda v Srednji Evropi in temu primerni so bili tudi ugled ter dolžnosti njihovih priorjev. Ko so v 14. stoletju nastale redovne province, je generalni kapitelj nekajkrat določil za generalnega vizitatorja nemške province priorja iz Žič, ki so mu bile poverjene kartuzije avstrijskih dežel, Nemčije, Češke, Ogrske in Poljske. Izjemen pomen pa so slovenske kartuzije dobile v času zahodne shizme med leti 1378–1410. Leta 1391 so prenesli sedež kartuzijanov rimske obediencie v Žiče, kjer je ostal skoraj dvajset let. To je pomenilo izredno gravitacijo samotne doline pod Konjiško goro. Tu je bilo središče reda, kamor so vsakoletno prihajali na generalni kapitelj priorji iz Italije, Nemčije, Nizozemske, Ogrske, Češke, Poljske, nordijskih dežel in Anglije. Tu je imel dolga leta sedež znameniti prior Štefan Macone iz Milana, nekdanji tajnik svete Katarine Sienske.

Predstojniki samostanov različnih redov pa so morali pogosto na potovanja tudi po posebnih dolžnostih, ki so jim jih zaupali papeži, redovni kapitelj ali patriarh kot krajevni predstojnik. Zadeve, ki so jih opravljali, so izredno pisane – raziskovanje herezij, razglašanje papeževih ukazov o ekskomunikaciji in interdiktu, reševanje sporov med pobiralci dajatev za križarsko vojno in samostani, sporne zadeve glede patronatstva nad župnijami idr. Neredko so potovali tudi redovniki. Pot jih je vodila v novoustanovljeni samostan, v konvent, kjer je primanjkovalo redovnikov, na posvečenje k nadškofu oziroma patriarhu ali pa so bili poslani v drugo redovno hišo kazensko ali kot gostje. Takšni stiki med samostani istega reda so bili zelo daljnosežni in naše hiše so izmenjavale redovnike z Ogrsko, Češko, Tirolsko in celo Flandrijo. Tako so z menihi po srednjeveškem svetu krožile tudi knjige. Zapiski z generalnih kapituljev pogosto omenjajo terjatve izposojenih knjig med posameznimi samostani.

Romanja kot oblika srednjeveških potovanj so zajela najširši spekter tedanje družbe. Najstarejše vesti imamo o romanjih v Rim, Santiago de Compostela in Jeruzalem. Močno spodbudo romanjem v Sveto deželo so dale križarske vojne od konca 11. do 13. stoletja, ki se jih je udeležila tudi vrsta plemstva s slovenskega ozemlja: grof Bernard Spanheim (1147), štajerski mejni grof Otokar IV. (1147), meranski vojvoda Bertold IV. Andeški (1189), grof Albert Višnjegorski (1189), goriški grof Majnhard II. (1197), grof Oton II. Ortenburški (1197), grofa Albert in Majnhard Šumberško–Črnograjska (1162), Engelbert Turjaški (1217), ministeriali s Kokre (1154), Ptuja (1217), Cmureka (1172 in 1217), Dravograda (1189), ter mnogi s Koroške in Štajerske, kjer so viri bogatejši. Za pot proti vzhodu je imelo slovensko ozemlje v tem času nedvomno velik tranzitni pomen. V južnem delu med Oglejem in Reko ga je leta 1096 na primer prečila križarska vojska Rajmonda Touluškega in 1101 velika skupina pod vodstvom milanskega nadškofa. V 12. in 13. stoletju so romanja v vedno večji meri zajela širše sloje prebivalstva, na kar kaže ustanavljanje hospicev ob vseh glavnih tranzitnih cestah. V virih se omenja, da so bili v prvi vrsti namenjeni revežem in romarjem (*peregrini*). Večina

romarjev je bila namenjena proti jadranskim pritaniščem v Tržaškem zalivu – Ogleju, Trstu, Kopru, Poreču – od koder so z ladjami potovali v italijanske Marke in dalje v Rim ter druga romarska središča. Že v prvi polovici 13. stoletja je bil ta prevoz romarjev zelo donosen posel pri katerem so Benetke v severnem Jadranu prevzemale monopol, kot kažejo dekreti beneških oblasti. Iz ohranjenih virov je razvidno, da je gravitacijsko območje omenjenih pristanišč zajemalo romarje iz slovenskih in avstrijskih dežel, Hrvaške, Ogrske in zelo verjetno tudi Češke ter Poljske. Do začetka 15. stoletja je prišlo do izredne konkurence glede romarskega prometa med beneških Koprom in habsburškim Trstom, ki so jo leta 1423 skušali urediti celo po diplomatski poti. Za Trst imamo s konca 15. stoletja številčne podatke, ki kažejo, da je mesečno od tod odplulo tudi 200–300 romarjev, ki so nedvomno pripotovali po cestah preko slovenskega zaledja. Premožnejše romarje (plemiče, meščane) in klerike, ki so potovali v Sveto deželo, pa je pot najprej vodila po kopnem proti Benetkam, ki so v 14. stoletju postale glavno izhodišče za plovbo proti vzhodu (romanja avstrijskih vojvod, ogrskih in hrvaških velikašev idr.). O romarjih iz slovenskih krajev imamo sicer malo ohranjenih podatkov, vendar kažejo pestro socialno strukturo in so gotovo vzorec precej živahnega dogajanja. Zanimivo sliko je pokazala raziskava oporok v Piranu, od koder sta v 15. stoletju romala v Jeruzalem dva, v Compostelo 8, v Rim 59, Assisi 57 in Loreto 35 piranskih meščanov. V Rimu so imeli slovenski romarji skupaj s hrvaškimi že od 1453 svoj hospic svetega Hijeronima (*hospitale sancti Hieronymi de Urbe*). Poleg Rima so v 15. stoletju postali za Slovence zelo priljubljeni italijanski cilji še Assisi in Loreto, že od 14. stoletja pa tudi romanja v Porenje (Aachen, Köln). V aachenski stolnici so imeli Slovenci, kot pred njimi že Madžari in Čehi, od začetka 15. stoletja svoj oltar, leta 1495 pa sta mesti Ljubljana in Kranj ustanovili še beneficij za lastnega duhovnika, ki je moral biti večš slovenščine in redno nuditi zakramente slovenskim romarjem. Potrebno je omeniti še domača romanja k številnim cerkvam, ki so nedvomno v veliki meri prispevala k živahnosti in pestrosti prometa na srednjeveških cestah. Poživljala jih je zlasti institucija odpustkov, ki so jih po posebnih privilegijih lahko podeljevale mnoge cerkve. Za primer navedimo le cerkev v Mirni peči, kjer so romarji lahko dobili odpustke kar ob 35 cerkvenih praznikih v teku leta.

Zanimivo vprašanje predstavlja informiranje v srednjem veku. Velik del posredovanja vesti je potekal nenačrtno, ustno, potom naključnih popotnikov – trgovcev, rokodelcev, romarjev, krošnjarjev ... Vse pomembnejše srednjeveške institucije, od zemljiških gospostev, mest, Cerkve in samostanov, trgovskih in bančnih družb, do deželnoknežjih uradov in kraljevega dvora pa so imele svoje informacijske mreže. Zemljiška gospostva so imela pogosto sle, ki so za službo s konjem uživali kmetijo kot službeni fevd (npr. na oglejskih in freisinških gospostvih na Dolenjskem in Notranjskem). Cerkev, najbolj izpopolnjena in sistematizirana intitucija srednjeveškega sveta, je imela izjemno organizirano informiranje. To dokazujejo številne papeške bule o zadevah v naših deželah, ki so včasih prav lokalnega značaja. Predpostavljajo pogosta potovanja slov z obvestili in prošnjami v Rim in odgovorov, ki so jih iz Rima prinašali papeški legati, poslanci in sli. Hkrati je pobiranje in prenašanje cerkvenih dohodkov terjalo živo komuniciranje na

raznih nivojih. Od 15. stoletja, ko se je povečala moč deželnega kneza in so se utrdile njegove upravne institucije, se je povečala tudi potreba po rednem obveščanju. Središča informiranja so postali vicedomski uradi v Ljubljani in Celju, kamor so prihajale množice dopisov ter odhajale na sedeže zemljiških gospodstev, v mesta, trge in vasi. Redna zasedanja deželnih stanov, ki so se začela v 15. stoletju, so terjala pogosto komuniciranje med predstavniki plemstva, mest in cesarjem. Prvo redno poštno institucijo v naših deželah, ki je sicer služila predvsem državni upravi, pa je konec 15. stoletja ustanovil cesar Maksimilijan.

V teku srednjega veka so slovensko ozemlje obiskovale ali pa jih na svojih potovanjih prečile številne znamenite politične osebnosti. V prvi polovici 13. stoletja je patriarh Bertold Andeški najmanj 13-krat obiskal te dežele, kjer je imel precejšnje rodbinske posesti. Avstrijski in štajerski vojvode Babenberžani so se večkrat mudili na svojih posestih na spodnjem Štajerskem (zlasti v Mariboru) – Leopold VI. v letih 1195, 1209, 1213, 1224, 1227 in Friderik II. v letih 1235, 1240 ter 1241. Koroški vojvoda Bernard Spanheim, predvsem pa njegov sin Ulrik III., sta v 13. stoletju skušala uveljaviti deželno gospodstvo na Kranjskem. Predvsem Ulrik je temu posvetil veliko energije in se je do smrti leta 1269 vsakoletno več mesecev mudil na Kranjskem (najmanj 26-krat). Jeseni 1270 je z vojsko zasedel Kranjsko in Koroško (z obleganjem Ljubljane), ter obe deželi tudi osebno obiskal češki kralj Otokar II. Přemysl. Med drugim se je mudil v samostanih Kostanjevica in Stična. Grofje Goriško-Tirolski so utrjevali svoj položaj na Kranjskem konec 13. stoletja – Majnhard II. je obiskal Ljubljano v letih 1277, 1283, 1288, 1294 in vojvoda Henrik Goriško-Tirolski 1313, 1317, 1324. Habsburžani, ki so prevzeli leta 1335 Koroško in Kranjsko v neposredno upravo, so se tu mudili v 14. in 15. stoletju vsaj 35-krat (1285, 1302, 1316, 1326, 1327, 1335, 1338, 1342, 1350, 1360, 1361, 1363, 1369, 1370, 1374 (2 x), 1377, 1396, 1399, 1403, 1405, 1406, 1414 (2 x), 1421, 1423 (2 x), 1426, 1436, 1441, 1444, 1447, 1449, 1457, 1462). V začetku 15. stoletja je v Ljubljani in Pristavi pri Stični preživela zadnja desetletja življenja Virida Visconti iz znamenite vladarske dinastije Milana, mati štirih habsburških vojvod, kar je pogojevalo njihove tesnejše vezi z našim ozemljem. Še posebej pa je bil tu angažiran cesar Friderik III., zlasti zaradi vojn s Celjskimi grofi. Ko je skušal v letu 1457 pridobiti celjsko dediščino, je preživel pol leta na slovenskem Štajerskem in Kranjskem ter nadaljnega pol leta na Koroškem. Poleg dinastov, ki so imeli na Slovenskem oblast in svoje posesti, pa so vojni pohodi peljali skozi naše kraje tudi pomembne kronane glave. Ogrski kralj Ludvik I. Veliki je potoval tu čez na dveh vojnih pohodih proti Neaplju v letih 1347 in 1350 ter ob vojni z Benetkami leta 1356. Ogrski in nemški kralj Sigismund Luksemburški pa v času vojne z Benetkami leta 1413.

ORIS POMEMBNEJŠIH SREDNJEVEŠKIH CEST NA SLOVENSKEM

Glavne tranzitne trgovske ceste

1. Ljubljanska (kraška) cesta: Ogrska–Ptuj–Celje–Kamnik–Ljubljana–Postojna–Gorica (ali Trst)–Benetke.

Smer te prometnice je v grobem sledila nekdanji rimski cesti Akvink–Petoviona–Akvileja. Iz Budima prek Velike Kaniže (Nagykanisza) je vodila do Drave in jo prečila pri

Legradu. Starejša glavna smer je vodila južno od reke proti Varaždinu, kjer je bila že 1209 carinska tridesetninska postaja, ena najstarejših znanih na Ogrskem. Pri Dubravi zahodno od Varaždina je cesta prestopila mejo nemškega cesarstva. Ko se je v teku 13. stoletja ustalil odsek nove državne meje severno od Drave pri Središču, je začela pridobivati vedno večji pomen smer skozi Medžimurje in Čakovec, ki je v poznem srednjem veku prevladala. V Nedelišču je bila ob koncu srednjega veka glavna tridesetninska postaja za vso jugovzhodno ogrsko mejo, kateri so bile podrejene carinske postaje v Murski Soboti, Varaždinu in Zagrebu. Ta smer je prečila državno mejo pri Središču in skozi Ormož (mesto) in čez Ptujsko polje (po nasipu rimske ceste) vodila v Ptuj. Ptuj s prastarim mostom čez Dravo je bil izredno pomembno prometno križišče – tu sta se združili obe vpadnici z Ogrske, po prehodu reke pa se je ceste razcepila v več smeri: glavna proti Italiji je vodila čez Dravsko polje v Slovensko Bistrico, druga proti Mariboru in ob Dravi na Koroško ali na sever proti Gradcu, tretja pa na jug proti Zagrebu. Skozi Slovensko Bistrico (mesto z mitnico), trg Konjice in trg Vojnik je cesta prispela v Celje, glavno urbano središče Celjske kotline in do 1456 prestolnico grofov Celjskih. Po nadaljevanju skozi trg Žalec je stala pred štajersko–kranjsko deželno mejo mitnica v Vranskem, ena najdonosnejših na Slovenskem, skozi katero se je stekala večina tranzitnega prometa z Ogrske proti zahodu in obratno. Za Vranskim se je glavna cesta usmerila v Tuhinjsko dolino in proti deželno-knežjemu mestu Kamniku, in ne čez Trojane kot nekdanj rimska in današnja magistralna cesta. Mesto Kamnik, ustanova grofov Andeških, je bil pomembna prometna postaja. Tu se je odcepila najbližja smer proti Furlaniji, ki je vodila v Škofjo Loko in čez hribovje v Čedad, medtem ko je glavna smer pripeljala v Ljubljano, kranjsko deželno glavno mesto in poleg Ptuja glavno prometno križišče na Slovenskem. Večina blagovnega prometa je nadaljnjih 20–30 km prepotovala po reki Ljubljanici, ki je bila edini plovni odsek na tej prometni smeri. Na Vrhniki (mitnica) se je blago pretovarjalo in začel se je vzpon čez Dinarske planote proti kraškim prelazom. Odsek od tod do primorskih mest je bil najpomembnejša srednjeveška cesta na Slovenskem, na kar kaže tudi velika zgotostitev mitninskih postaj, ki so bile povprečno na vsakih 17 kilometrov. Od Planine, trga goriških grofov z mitnico, sta vodila dva prehoda (skozi mitnici Landol ali Postojno), ki sta prečila »Postojnska vrata«, s 612 metri nadmorske višine najlažji prelaz čez alpsko–dinarsko gorsko verigo. Pri Razdrtem se je začel spust v Vipavsko dolino in pot skozi trg Vipavo in mesto Gorico, prestolnico grofov Goriških. Takoj za Gorico je stal že v 13. stoletju most čez Sočo, za katerim se je cesta nadaljevala v več smereh v Italijo – proti Benetkam, Ogleju ali Vidmu.

Druga veja te glavne prometne smeri se je pri Razdrtem odcepila in vodila skozi trg in mitnico gospodov Devinskih v Senožečah proti pristaniščem v Tržaškem zalivu. Pred spustom proti Trstu je bila stara mitnica goriških grofov v Lokvi, ena najdonosnejših v Primorju. Pot v beneško Istro (Koper), ki se je odcepila od te tržaške smeri, je na spustu s kraškega roba nadzorovala tržaška trdnjava in mitnica Mocco (dan. Zabrežec), za katero so v poznem srednjem veku pogosto potekali hudi boji. Tretji in glavni dostop na beneško ozemlje pa je vodil čez Črni Kal in po dolini Rižane, kjer so Benečani 1361 zgradili novo cesto.

Ljubljanska cesta je bila glavna srednjeveška prometna os na Slovenskem in je v 15.–16. stoletju v evropskem merilu sodila med važnejše trgovske magistrale. To je še vedno

premalo znano in ta cesta manjka v večini zgodovinskih atlasov. Na razdalji okrog 300 kilometrov od ogrske meje do vstopa v Furlansko ravnino je bilo na njej v 15. stoletju kar 14 mitninskih postaj, kar je povprečno na vsakih 21 kilometrov (na cesti čez prelaz Brenner, ki je bila glavna vez med Italijo in Nemčijo, so bile na 30 km). Vrste trgovskega blaga, ki so ga transportirali po njej, izčrpno prikazuje mitninska tarifa Ptuja iz 14. stoletja, ena najstarejših na Slovenskem: beneška roba (špecerija, svila, južno sadje), olje, sladka primorska vina, ogrske goveje kože, krzna, živina, vosek, kovine (kositer, svinec, baker), alpsko železo in železni izdelki, nemško sukno, slaniki, sol, žito ... O obsegu blagovnega prometa v 14.–15. stoletju dajejo približno orientacijo donosi mitnin. Vodna in kopna mitnica v Ljubljani sta v tem času prinašali velik dohodek – približno 1/4 do 1/3 toliko kot mitnica na Brennerju. To se ujema z ugotovitvijo, da je ogrska trgovina proti Italiji okrog leta 1500 začasno celo prekašala trgovino prek Dunaja proti Nemčiji. Natančne podatke o količini blaga pa nam nudijo redke ohranjene mitninske knjige iz 16. stoletja. Skozi mitnico na Vranskem je šlo v enoletnem obdobju 1584–1585 približno 15.000 tovorov (2520 ton blaga), kar je 1/3 blagovnega prometa, ki je potoval v tem času čez Brenner. Če pa prištejemo še veliko število ogrske živine (okrog 20.000 glav letno), ki je bila pri Brennerju zanemarljiva, je količina blaga skozi Vransko celo presegala brenersko. Poleg tega je potrebno poudariti, da je tranzit ogrskih kož in italijanske robe sedaj glede na zlato dobo, ki je trajala do srede stoletja, že popolnoma upadel in se prenesel na poti čez turško ozemlje. Nekdaj je bil tranzit za več tisoč tovorov večji. Kljub temu je šlo skozi mitnico Vransko v letu 1584–85 v najprometnejših mesecih (junij, avgust, november, december) še vedno 70–90 in občasno celo do 180 tovrnih konj ter velike črede 300–400 ogrskih volov dnevno. Glavnino blagovnega prometa je v tem času predstavljalo masovno blago nižje vrednosti – sol (48 %), žito (27 %) in vino (12 %), ki je potovalo na srednjih razdaljah med obalo in slovenskim zaledjem.

2. Dunajska cesta: Dunaj–Gradec–Maribor–Ljubljana–Trst (Benetke)

»Ljubljanski cesti« se je priključila v Slovenski Bistrici. Kot pomembna povezava slovenskega ozemlja proti severu se je uveljavila že ob političnem prodoru štajerskih vojvod Traungaucev in Babenberžanov na slovensko Štajersko v 12.–13. stoletju, ko se je na prehodu čez Dravo razvilo mesto Maribor. Trgovski pomen kot povezava severnega Jadrana z Dunajem pa je pridobivala zlasti pod Habsburžani v času njihove zapore Ptuja v 14. stoletju in kasneje po pridobitvi Trsta (1382) in njegovi uveljavitvi kot avstrijskega okna na morje. O obsegu trgovskega prometa daje natančne podatke mitninska knjiga prelaza Plač iz leta 1587. Tedaj je šlo čez prelaz okrog 6000 tovorov blaga letno, nekaj manj kot pol toliko kot po »ljubljski cesti«. Struktura blaga pa je bila precej drugačna – kar 2/3 je bilo vina iz Slovenskih Goric, ki je potovalo v notranjost Alp, 7 % je bilo v obratni smeri alpske soli iz Ausseeja in okrog 16 % italijanskega trgovskega blaga, ki je bila namenjena na sever.

3. Obdravska cesta: Ogrska–Ptuj–Maribor–Velikovec–Beljak–Salzburg (ali Benetke)

Ta prometnica je imela očitno velik pomen že v času nemškega prodora proti jugovzhodu v času po madžarskih vpadih od konca 10. in do 13. stoletja, ko je pomenila glavno

vez s Koroško, od koder sta se sem širila politično osvajanje in kolonizacija. Stara rimska cesta je v soteski skozi »Dravski gozd« v zgodnjem srednjem veku zelo verjetno propadla in cesta je imela obvoz preko Lovrenca na Pohorju ali severno čez prelaz Radel ter Ivnik in Arnež. Leta 1300 pa se prvič omenja »*regia strata in Trawald*«, kraljeva cesta skozi Dravski gozd, ki je nedvomno vodila ob Dravi. Zveza preko Ptuja ob Dravi na Koroško je bila ena najzgodnejših trgovskih žil Ogrske s cesarstvom, kar dokazujejo ogromne količine koroških breških novcev v madžarskih najdbah. Novo zlato dobo je doživela od konca 14. do 16. stoletja vzporedno z razcvetom Ptuja, ko je pomenila vez proti nemškim deželam (Nürnbergu, Frankfurtu) ter kot alternativa ljubljanski cesti proti Benetkam. Tu so redno potovali ptujski, mariborski, radgonski, ogrski in nürnberški trgovci, ter v začetku 16. stoletja predstavniki trgovske družbe Fugger iz Augsburga, ki so imeli na Ptujju svoje skladišče (uvažali so zlasti ogrski baker in ga predelovali v topilnici pri Podkloštru na Koroškem). Trgovski promet je bil izredno pester, kar kažejo mitninske tarife Mute iz leta 1488: sladka vina, začimbe, dišave, olje in južno sadje iz Italije, sukno in slaniki iz nemških dežel, železo, železni izdelki, druge kovine, sol ter leseni izdelki iz alpskega območja, kože, krzno in živina, vosek, med, baker, žito z Ogrske, štajerska vina idr. Tu je vodila tudi najsevernejša pot ogrskih volov proti Benetkam, ki so jih v začetku 16. stoletja gnali 4000–7000 glav letno. Kljub pestrosti robe, ki je potovala na večje razdalje, pa količine blaga še zdaleč niso bile tako velike kot na ljubljanski cesti. Manjkala je masovnost trgovanja na srednje razdalje (vino, sol), ki je bila drugje vezana na menjavo z obalnimi mesti.

Sekundarne trgovske ceste

A) Dolenjska cesta: Zagreb–Novo mesto–Ljubljana

Že v 12.–13. stoletju je ta povezava osrednje Kranjske s Hrvaško pridobivala na pomenu, kar dokazuje velika zgoščitev meščanskih naselbin in mitnic ob hrvaški meji (Brežice, Kostanjevica, Gutenwerd, Metlika, Črnomelj), v katerih so bile tudi kovnice breških novcev. K intenzivnosti prometa so prispevali tudi veliki samostanski gospodarski kompleksi Stična, Kostanjevica in Pleterje. Kot osrednje prometno križišče in trgovsko središče na tej cesti se je razvilo Novo mesto, ki ga je leta 1365 ustanovil vojvoda Rudolf IV. Cvetelo je izključno ob trgovini s Hrvaško in bilo v 15. stoletju po gospodarski moči tretje kranjsko mesto, v 16. stoletju pa celo na drugem mestu v deželi, takoj za Ljubljano. Strukturo trgovskega blaga, ki je preko Dolenjske potovalo na Hrvaško in obratno kažejo mitninske tarife Zagreba iz srede 14. stoletja. »V Benetke in na Nemško« so transportirali kože, krzno, živino, žito, vosek in med, od tam pa so prihajali špecerija, svila, sukno, olje, južno sadje, vino, morska sol, železo in železni izdelki idr. Prek Zagreba je pripeljala tudi druga najpomembnejša pot ogrske živine, ki so jo gnali v Benetke. Višek razcveta prometa je bil od 14. do začetka 16. stoletja, ko so turška osvajanja na Hrvaškem zavrla trgovino. V tem času je šlo po cesti letno več kot 15.000 tovrnih konj.

B) Notranjska (postojnska) cesta: Novo mesto–Rašica–Bloke–Postojna–Gorica

To je bila zelo pomembna tovrniška pot, ki je povezovala južno slovensko ozemlje s Primorjem, medtem ko je danes povsem nepomembna in je utonila v pozabo. Bila je najizra-

zitejša smer kmečke trgovine in tovarništva na Slovenskem, na kar kaže tudi prevlada blaga nižje vrednosti, ki je bilo predvsem domena kmečkega trgovanja: sol, vino, žito, les in lesni izdelki, platno, živina. Cesta je prečila slabo rodovitna kraška območja, kar je eden od vzrokov za obsežno udeležbo kmečkega prebivalstva v transportu. V trgovini na večje razdalje je prišel v poštev predvsem tranzit ogrske živine, ki je potovala čez Postojno in Gorico v Benetke. Tu so gnali včasih celo več govedi kot po ljubljanski cesti, zlasti zaradi boljše paše (leta 1579 npr. 12.321 glav).

C) Reška cesta: Postojna–Reka

Povezava Kranjske proti Reki, ki se je v Postojni odcepila od ljubljanske ceste, je dobivala pomen že v 13. stoletju skupaj z mestom Reko, last gospodov Devinskih, ki je postalo eno glavnih izvoznih pristanišč za proizvode slovenske notranjosti in tudi z Ogrske. Po njej so potovali trgovci številnih slovenskih mest, zlasti Ljubljane, Škofje Loke, Kranja, Kamnika, tudi Ptuja. Glavno blago, ki je šlo z Reke po morju v italijanska in dalmatinska mesta, so bili žito, železo in železni izdelki, kože, živina, obratno pa vino, olje, sol. Višek prometnosti je bilo 15. stoletje, ko je transport dosegel do 25.000 otovorjenih konj letno.

D) Predelska (bovška) cesta: Čedad–Bovec–prelaz Predel–Trbiž–Beljak

Nekdanja rimska cesta je ohranila vlogo kot tovarna pot tudi v zgodnjem srednjem veku. Od 14. stoletja dalje je rasel njen pomen kot alternativna povezava Furlanije s Koroško, zlasti v času ogroženosti glavne ceste po Kanalski dolini, ki je pogosto trpela zaradi vojnih spopadov in naravnih nesreč. Njeno uporabo so spodbujali oglejski patriarhi, predvsem pa mesto Čedad, kateremu je ta povezava pomenila vitalno gospodarsko žilo. Zato je prišlo v letih 1399–1404 do že omenjene izgradnje vozne ceste od Čedada do Trbiža. Čedajske mitninske tarife iz leta 1399 kažejo, da so bili glavno blago v smeri s Koroške na jug železo in druge kovine ter živina, v obratni smeri pa italijanska roba, olje, v prvi vrsti pa vino (iz Goriških Brd in Furlanije). Ob koncu 15. stoletja je več kot 90 % blaga z juga predstavljalo vino. Letni promet na cesti je tedaj dosegel 10.000–12.000 tovorov.

E) Škofjeloška cesta: Škofja Loka–Tolmin–Čedad

To je bila druga glavna gospodarska žila Čedada in ena najpomembnejših vezi slovenskega ozemlja z zahodom. V 13.–14. stoletju so po njej s Furlanijo trgovali meščani Škofje Loke, Kamnika ter številnih drugih mest. Na zahod so izvažali živino, žito in v 14.–15. stoletju zlasti železo in železne izdelke kranjskih fužin. Pomembna je bila tudi kot najkrajša komunikacija oglejskega patriarhata (sedež v Vidmu) z njegovo cerkveno provinco na Slovenskem do Drave. Tu so zelo pogosto potovali vizitatorji, sli in drugi kleriki različnih rangov (znamenit potopis Paola Santonina 1485–87 opisuje vizitacijsko potovanje po tej cesti). Na veliko prometnost te komunikacije kaže že 1377 dogovor Čedada in Škofje Loke o zgraditvi prevozne ceste. Vendar pa je bila v začetku novega veka zlata doba te ceste že mimo in po podatkih iz 1536 je bil promet zelo majhen (le okrog 1200 tovorov), prevladovala pa je kmečka trgovina, zlasti z žebli in drugimi kovinskimi izdelki.

F) Karavanška cesta: Ljubljana–Kranj–prelaz Ljubelj (ali Jezersko)–Celovec (ali Velikovec)–Št. Vid

Prehodi čez karavanške prelaze so bili v uporabi že v antiki, kasneje pa so pomenili glavno vez Koroške in ostalih dežel imperija z najjužnejšim ozemljem države – Kranjsko in Istro. Prehode čez reko Dravo proti jugu so omogočali mostovi v Velikovcu in pri Humerku, nato pa so se ceste vzpele čez karavanške prelaze – Ljubelj (1369 m) ali Jezersko (1218 m). Do 16. stoletja sta bila oba prelaza bolj ali manj enakovredna in šele, ko so do 1575 zgradili vozno cesto čez Ljubelj, je ta dobil primat. Na Kranjskem sta se obe cesti združili v Kranju, ki je bil glavno vozlišče prometa med severom in jugom. Glavno blago menjave je bilo koroško železo iz rudnikov Hüttenberga in Waldensteina, ki so ga predelovale kranjske fužine in je nato potovalo v jadranska pristanišča ter Italijo (1/4 koroškega železa so izvozili prek Kranjske). Z juga na sever pa so izvažali morsko sol, ki je po določilu deželnih knezov lahko potovala do meje na Ljubelju in trga Železne Kaple (solno tržišče), vino, olje, med, beneško robo. Donos mitnic kaže v 16. stoletju čez Karavanke promet okrog 15.000 tovorov letno.

G) Savinjsko - savska cesta: Zagreb–Krško–Zidani Most–Celje

To je bila najkrajša povezava Koroške preko Celja s Hrvaško, ki je potekala po dolinah Savinje in Save in jo je omogočal most v Zidanem Mostu. Ob tej prometnici se je razvila cela vrsta trgov – Laško, Radeče, Sevnica, Brestanica, Krško, Brežice –, ki kažejo intenzivnost komunikacije. Ta cesta je imela velik strateški pomen, zlasti v času grofov Celjskih, na kar kažejo vesti o pogostih prehodih vojsk. O trgovini v smeri proti Hrvaški pa priča vrsta mitninskih postaj, čeprav podrobnejših podatkov o strukturi trgovine nimamo.

H) Slovenjgraška cesta: Celje (ali Ptuj)–Slovenj Gradec–Dravograd–Labotska dolina–Zgornja Štajerska

Poleg ceste ob Muri je pomenila glavno vez Spodnje Štajerske z gornjim delom dežele. Osrednja prometna točka se je razvila v Slovenj Gradcu, ustanovi grofov Andeških, ki je bil v 13.–14. stoletju eno pomembnejših slovenskih mest s kovnico in mitnico. Tu so se 1299 začasno naselili celo florentinski bankirji iz družine Frescobaldi in kmalu še židovska kolonija, kar kaže na velik prometno-trgovski pomen. Kot je videti, je tu potekala v smeri proti Ptuj in Ogrski pomembna trgovska smer, ki jo dokazuje kovnica breških novcev in najdbe le teh na Ogrskem. V poznem srednjem veku pa je prevladal pomen za trgovino na srednje razdalje. Iz Zgornje Štajerske so dovažali železne izdelke in sol iz Ausseeja (skladišča v Slovenj Gradcu), z juga pa prvenstveno vino iz Ptuja ter žito.

I) Radgonska cesta: Ogrska–Radgona–Gradec–Bruck

Po ustalitvi državne meje z Ogrsko v 12.–13. stoletju se je začel razcvet obmejne trgovine in v Radgoni se je razvilo pomembno prometno-trgovsko središče (mesto je nejevarnejše okrog 1265 ustanovil češki kralja Otokar II.). Cesta z Ogrske skozi Radgono je pomenila najkrajšo zvezo s štajersko prestolnico v Gradcu in preko Brucka dalje z Zgornjo Štajersko. Tja so transportirali žito, ogrsko živino, vosek, med, zlasti pa vino iz Slovenskih Goric, iz alpskega območja pa sol, železne izdelke, les ... Največji razcvet prometa je

bil v 15.–16. stoletju, ko je Radgona postala po gospodarskem pomenu drugo najmočnejše mesto na Štajerskem (pred Judenburgom, Bruckom, začasno celo pred Ptujem).

Povzetek

Promet kot gibanje, transport, posredovanje, izmenjava oseb, predmetov, informacij, idej, je ena od manifestacij civilizacije in je bil tudi v srednjem veku, kot v mnogih drugih zgodovinskih obdobjih, sestavni del vsakdanjega življenja. Srednji vek s tega vidika še zdalek ni bil »mračno«, temveč izredno dinamično obdobje.

Zgodnji srednji vek je tvoril most med visoko razvito rimsko civilizacijo, tudi v smislu prometa dolgo nepresekano, in kasnejšim srednjeveškim obdobjem, ko ponovno zaznamo napredek v prometu. Zlasti za obdobje med 12. in 16. stoletjem lahko na temelju številnih drobcev, ki nam jih nudijo viri, že sestavimo mozaik pestre in precej drugačne slike te dobe, kot nam jo nudijo običajne in popularne predstave. Promet je bil prepleten z vsemi segmenti srednjeveške družbe. V vzročni zvezi z njegovim velikim razcvetom so bili zlasti razmah trgovske menjave, uvedba denarnega gospodarjenja, razvoj mest in trgov ter načrtni prometno-trgovski ukrepi kot izraz dinastične politike številnih rodbin, ki so se v tem času skušale uveljaviti v našem prostoru.

»Tehnični temelj« prometa so pomenile oblike transporta, ki so se razvile v zgodnjem srednjem veku in ostale značilne za širše območje Vzhodnih Alp še daleč v novi vek: tovorništvo z živino, v manjši meri promet z vozovi, ter obširna uporaba cenejšega in zmogljivejšega rečnega transporta (splavi, čolni), kjer je bilo le mogoče. Ustroj prometnega omrežja, ki je že v srednjem veku dobil hierarhično strukturo, so določali: specifični pravni značaj cest in prometa (vladarjeva oz. deželnokežja pristojnost), številni pravno-ekonomski ukrepi, ki so vplivali na razvoj (mitnina, prisilnost cest, skladiščna pravica) ter »prometna infrastruktura« (mostovi, brodovi, ceste, hospici in gostišča).

Oblike mobilnosti in komunikacij raznih slojev srednjeveške družbe so bili izredno pestri in pogojeni z najrazličnejšimi motivi, ki so vplivali na gibanja in prostorsko dinamiko. Posebej lahko izpostavimo vsakdanjo oskrbo in mobilnost v okviru fevdalnih zemljiških gospodstev, potovanja politikov, diplomatov in vojakov, gibanja v okviru Cerkve in njenih specifičnih struktur, romanja, posredovanje informacij ter potovanja elit.

Promet v vsej svoji kompleksnosti je bil nedvomno ena od temeljnih determinant družbenega razvoja v srednjem veku na Slovenskem – v prostoru, ki ima in je vedno imel izrazito izpostavljen geografsko-prometni položaj.

Literatura in viri (izbor)

- Blaznik, P., Prometne zveze preko Poljanske doline v freisinški dobi, Loški razgledi 13, 1966, 37–43.
Blaznik, P., Stare prometne povezave med Škofjo Loko in Freisingom, Loški razgledi 15, 1968, 49–55.
Blaznik, P., Škofja Loka in loško gospostvo (973–1803), Škofja Loka 1973.
Blaznik, P., Trgovske zveze Škofje Loke z Reko v luči notarske knjige Antona de Renno de Mutina (1436–1461), Loški razgledi 8, 1961, 75–82.
Blaznik, P., Urbarji freisinške škofije, Srednjeveški urbarji za Slovenijo IV, Viri za zgodovino Slovencev 4, SAZU, Ljubljana 1963.
Gestrin, F., Mitninske knjige 16. in 17. stoletja na Slovenskem, Viri za zgodovino Slovencev 5, SAZU, Ljubljana 1972.

- Gestrin, F., Prometno-trgovski položaj pohorskega območja v srednjem veku, Zgodovinski časopis 36, 1982, 5–17.
Gestrin, F., Tovorništvo, Zgodovina v šoli IV, 3–9.
Gestrin, F., Trgovina in obrt v Radovljici do 17. stoletja, v: Radovljiški zbornik 1995, ur. J. Sinobad, Radovljica 1995, 58–76.
Gestrin, F., Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja, SAZU, Dela 15 I. razreda, Ljubljana 1965.
Gestrin, F., Trgovina slovenskih dežel z italijanskimi ob koncu srednjega veka in v XVI. stoletju, Zgodovinski časopis 29, 1975, 89–108.
Gestrin, F., Trgovsko-prometni položaj Kamnika do 17. stoletja, v: Kamnik 1229–1979. Zbornik razprav, Ljubljana 1985, 45–51.
Gestrin, F., Trgovsko-prometni položaj Novega mesta, v: Novo mesto 1365–1965. Prispevki za zgodovino mesta, Maribor 1969, 130–144.
Golec, B., Trgovski promet na širšem območju Višnje Gore do konca 18. stoletja v luči deželskosodnih in mestnih mitnic, Zgodovinski časopis 49, 1995, 75–98.
Höfler, J., Potovanja oglejskih vizitatorjev na Slovensko v poznem srednjem veku, Kronika 30, 1982, 198–203.
Hozjan, A., Pretok informacij v Celju 16. stoletja, Celjski zbornik 1991, 13–27.
Hozjan, A., Srednjeveške oblike prenosa sporočil in korespondence na Slovenskem, v: Pošta na slovenskih tleh, ur. A. Hozjan, Maribor 1997, 44–59.
Hozjan, A., Zapisi o poštnem prometu in prvih poštah na slovenskem Štajerskem, Kronika 36, 1988, 169–174.
Kos, F., Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku I - V, Ljubljana 1902, 1906, 1911, 1915, 1928.
Kosi, M., K problemu mitnine v srednjem veku, v: Gestrinov zbornik, ur. D. Mihelič, Ljubljana 1999, 247–262.
Kosi, M., Potujoči srednji vek. Cesta, popotnik in promet na Slovenskem med antiko in 16. stoletjem, Ljubljana 1998.
Kosi, M., Prometna politika Celjskih grofov, v: Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja, ur. R. Fugger - Germadnik, Celje 1998, 165–180.
Kos, M., Urbarji slovenskega Primorja 1, Srednjeveški urbarji za Slovenijo II, Viri za zgodovino Slovencev 2, SAZU, Ljubljana 1948.
Kos, M., Urbarji slovenskega Primorja 2, Srednjeveški urbarji za Slovenijo III, Viri za zgodovino Slovencev 3, SAZU, Ljubljana 1954.
Melik, A., Prometni položaj Raščice v Trubarjevi dobi, v: Drugi Trubarjev zbornik, Ljubljana 1952, 57–64.
Mlinar, J., Zidani Most v zgodovini, Kronika 4, 1956, 67–76.
Mlinarič, J., Gradivo za zgodovino Maribora I–XX, Maribor 1975–1995.
Mlinarič, J., Kartuzija Bistra, Ljubljana 2001.
Mlinarič, J., Kartuziji Žiče in Jurklošter, Maribor 1991.
Mlinarič, J., Kostanjeviška opatija 1234–1786, Kostanjevica 1987.
Mlinarič, J., Maribor od začetkov do sredine 18. stoletja, v: Maribor skozi stoletja, Maribor 1991, 147–194.
Mlinarič, J., Stiška opatija 1136–1784, Novo mesto 1995.
Ohler, N., Reisen im Mittelalter, München 1995.
Otarepec, B., Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) 1270–1405, Viri za zgodovino Slovencev 14, ZRC SAZU, Ljubljana 1995.
Otarepec, B., Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku I–XII, Ljubljana 1955–1968.
Ožinger, A., Študenti iz slovenskih dežel na dunajski univerzi v poznem srednjem veku (1365–1518), Kronika 23, 1975, 149–153.
Santonino, Paolo, Popotni dnevniki 1485–1487, prevod P. Simoniti, Celovec-Dunaj-Ljubljana 1991.
Stabej, J., Staro božjepotništvo Slovencev v Porenje, SAZU, Razprave VI 2. razreda, Ljubljana 1965, 143–213.
Šumrada, J., O popravilu bovške ceste na prelomu iz 14. v 15. stoletje, Zgodovinski časopis 41, 1987, 313–319.
Umek, E., Promet po Savi in mitnina v Krškem (1569–1574), v: Gestrinov zbornik, ur. D. Mihelič, Ljubljana 1999, 263–270.
Valenčič, V., Tovorništvo na Kranjskem, Zgodovinski časopis 35, 1981, 243–277.
Vilfan, S., K zgodovini kmečkega kupčevanja s soljo, Kronika X, 1962, 129–144.
Vilfan, S., Prisiilnost tuhinjske ceste, njen konec in gospodarsko nazadovanje Kamnika, Kronika 33, 1985, 99–105.
Vilfan, S., Prometni položaj slovenskih dežel in preskrba zahodnih mest (od 14. do 17. stoletja), Zgodovinski časopis 37, 1983, 5–20.
Vilfan, S., Transportni stroški okrog leta 1600, Acta historico-oeconomica lugoslavicae V, Zagreb 1978, 79–88.
Vrhovec, I., Čolnarji in brodniki na Ljubljani in Savi, Zabavna knjižnica IX, Slovenska matica, Ljubljana 1885.
Zwitter, F., Starejša kranjska mesta in meščanstvo, Ljubljana 1929.
Žontar, J., Vloga in pomen Ptuja v mednarodni trgovini poznega srednjega in zgodnjega novega veka, Kronika 19, 1971, 149–151.
Žontar, J., Vloga Kranja v blagovnem prometu v teku stoletij (do 19. veka), v: 900 let Kranja. Spominski zbornik, Kranj 1960, 137–159.
Žontar, J., Zgodovina mesta Kranja, Ljubljana 1939.
Žontar, M., Pota in promet čez Ljubelj, Koren in Jezerski vrh, v: Kranjski zbornik 1975, Kranj 1975, 177–184.

Miloš Mohorčič

Dan v Toskani

Lani poleti sem počitnice preživel v italijanski pokrajini Toskana. Čeprav sem že več kot desetkrat prepotoval to deželo in si še posebej podrobno ogledal prestolnico Firenze, sem si že dlje časa želel, da bi pokrajino spoznal kot celoto. Z menoj sta počitnikovala tudi moja starša, ki sta na tovrstno preživljanje dopusta že navajena. Začasno domovanje smo si izbrali simpatično mestece Greve in Chianti, ki sem si ga že prej ogledal in določil kot idealno izhodišče za izlete po pokrajini. Tako smo vsako jutro zapustili Greve in se vračali na večerjo v simpatično gostilno, kjer so nas že po nekaj dneh posvojili gostilničar in vsa njegova družina.

Vsako jutro se je začelo podobno – z zajtrkom v kuhinji naše kamnite hiše, ki smo jo najeli za zmerno ceno. Sicer ni imela bazena, je pa ležala na vrhu, z vinogradom poraščenega hriba, s katerega se je videlo daleč naokoli. Ciprese in oljke ob hiši so še poudarjale idilo tega kraja, ki sicer ni bil nič posebnega po toskanskih merilih, nam pa se je zdel kot raj na Zemlji. Zajtrk je bil po navadi obilen in sestavljen iz domačih dobrot, ki smo jih nakupili v mestu ali pa pri okoliških kmetih.

Ta dan smo se podali na jug skozi gričevnati Chianti proti Sieni. Čeprav so ceste skozi ta del Toskane zelo vijugaste, je pokrajina tako izjemna, da se izplača preživeti tudi ta »relly«. Ob čudovitih drevoredih cipres in pinij so me najbolj presenetili celi gozdovi ce-

der, ki jih tu nisem pričakoval. Ti izredno redki iglavci dajejo pokrajini še posebej plemenit videz, ki se kar naprej spreminja. Za vsakim vogalom čaka novo presenečenje. Tu osamljeno drevo nenavadnih oblik, tam ljubka kapelica ali majhen dvorec in spet ciprese ter vinogradi. Ko za seboj pustimo Sieno z njeno črtasto stolnico se pokrajina nekoliko umiri. Več je hrastovih gozdov in drugega rastlinja, ki smo ga prebivalci srednje Evrope bolj vajeni. Naš prvi cilj tega dne so razvaline opatije San Galgano.

Ostanki nekdanjega cistercijskega samostana so name naredili izjemen vtis. Mogočno zidovje brez strehe, oboki in stebri v sivi in opečnato rdeči barvi so v jutranji tišini delovali še bolj skrivnostno kot sicer. Ko sem hodil po glavni cerkveni ladji, ki je še niso dosegli sončni žarki, so mi misli uhajale k sposobnim in pogumnim menihom, ki so sredi ničesar postavili tako sijajno stavbo, da še danes sodi med najpomembnejše sakralne spomenike v Toskani. Na hribu nad razvalinami samostana smo opazili majhno romansko rotundo. Kljub presenetljivemu odkritju sijajnih fresk Ambrogia Lorenzettija sem se osredotočil na čudno znamenje sredi cerkve. V skalo je do sredine zaboden starodavni meč, ki naj bi pripadal sv. Galganu. Seveda sem takoj pomislil na Excalibur in kralja Arturja, ki je očitno imel posnemovalce tudi tu v Toskani. Kljub očarljivim odkritjem

smo morali naprej. Čakal nas je še dolg in naporen dan. Po dobri uri vožnje po toskanskih stranpoteh smo dospeli do drugega samostana, ki pa je bil popolnoma drugačen od prejšnjega.

Monte Oliveto Maggiore je zagotovo eden najbolj sijajnih samostanov v Italiji. Ne toliko zaradi svoje velikosti kot zaradi sijajne lege sredi gozda cipres. V poletnem dopoldnevu so le-te omamno dehtele in njihova svežina nas je popolnoma prevzela, ko smo se spuščali proti obsežnemu kompleksu samostanskih stavb. Kot sem ugotovil pozneje, podjetni menihi celo prodajajo ta zrak zaprt v lično izdelane stekleničke. Ni kaj, tu dobi starodavno pravilo benediktincev Ora et Labora sijajno potrditev. Samostan je dobro vzdrževan in prijazen menih radi razkažejo veliki križni hodnik, ki sta ga s freskami okrasila Signorelli in Sodoma. Žive barve in prekrasni psihološki portreti množice ljudi z začetka 16. stoletja so nas popolnoma prevzeli. Izredna domiselnost obeh slikarjev nas je zabavala, saj smo skoraj na vsaki freski odkrili kak nenavaden detalj, ki nas je presenetil. Od moških brez hlač do nenavadno oblečenih žensk, ki več kot očitno niso sodile v zgodbe o življenju sv. Benedikta. Tudi knjižnica s številnimi manuskripti in inkunabulami sodi med dele samostana, ki so na ogled obiskovalcem. Samostanska cerkev je lep primer zlitja različnih umetnostnih slogov od renesanse in baroka do čisto modernih vitražev, ki so nastali šele pred nekaj leti.

Ko smo zapustili to idilčno oazo cipres, je bilo sonce že precej visoko in zato smo se podvzivali do mesteca Montalcino – domovine slovitega vina Brunello. Za začetek smo mesto obvozili in se podali do ostankov samo-

Pokrajina pri Pienzi (Foto: Miloš Mohorčič)

Trgovina s siri v Pienzi (Foto: Miloš Mohorčič)

stana San Antimo.

Od samostana je ostala samo cerkev, ki sodi med najčistejše romanske stavbe v Evropi. Skrita sredi toskanskega gričevja se stavba popolnoma zliva z okolico. Zvoniku dela konkurenco le visoka in vitka cipresa, ki se je odločila, da bo prerasla cerkev in ji odvzela primat nad okolico. Preprosta zunanjščina odzvanja tudi znotraj cerkve. Najčistejše romanske oblike, pravilne proporce in odlično kamnoseško delo neznanih mojstrov dopolnjujejo pritajeni gregorijanski koralni, ki še povečujejo poduhovljenost prostora. Brezčasna lepota, ki so jo toskanski umetniki črpali iz izjemne lepote svoje domovine, je tu doživela eno svojih vrhunskih manifestacij.

Ko smo se vrnili v Montalcino, je bilo potrebno poskrbeti tudi za telo, saj je duša dobila že več kot dovolj hrane. Ker vina nismo mogli poizkušati na prazen želodec, smo se udobno namestili na senčni terasi ene izmed tamkajšnjih restavracij. Čudovit razgled nas je vse prevzel. Kamor koli je segal pogled, so se raztezali nežni griči. Na nekaterih je valovalo zlato žito, na drugih je domovala vinska trta, polna grozdov, iz katerih bodo iztisnili sloviti Brunello. V daljavi so nas z vrhov gričevja pozdravljali Siena, Pienza in Montepulciano. Ob teh lepotah smo kar prehitro pojedli domače rezance z jurčki in odlično mešano solato, ki smo jo dopolnili z okusnim oljčnim oljem iz okolice Montalcina. Po obvezni kavi je napočil čas za Brunello. S pravim strahospoštovanjem smo okušali rubinasto obarvano vino, katerega cene streznijo še tako velikega ljubitelja vin. Ne glede na vse sem »za spomin« kupil steklenico vina, ki me je stala več kot kosilo, ki smo ga použili malo prej.

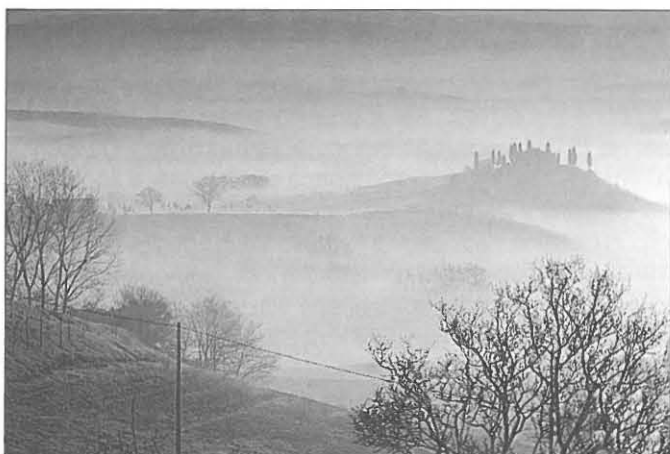
Tako podprti smo zapustili Montalcino in kmalu prispeli v mesto Pienza, ki je, tako kot večina drugih, nastalo na vrhu hriba. Kljub svoji majhnosti je Pienza zelo pomembna. Kot rojstni kraj velikega renesančnega papeža Pija II. je mesto pravi biser renesančne arhitekture. Papež je mesto popolnoma predelal in ga končno poimenoval po sebi, kar je glede na storjene izboljšave čisto upravičeno. Odlično zasnovan glavni trg poleg mestne hiše obdajata še mogočna palača Piccolomini in stolnica. Slednja je še posebej zanimiva, saj so pri njeni izgradnji sodelovali predvsem umetniki iz alpskega prostora, kar je moč videti tako v sami dvoranski strukturi kot tudi v številnih klesarskih znamenjih, ki so tipična za alpski prostor. Vse to me seveda ni presejnetilo, saj sem vedel, da je bil papež Pij II. v svoji mladosti tajnik cesarja Friderika III. Takrat je mladi Enea-Silvio Piccolomini, kot je bilo bodočemu papežu pravzaprav ime, tudi posedoval župnijo v Starem trgu pri Slovenj Gradcu. Med razmišljanjem o povezavah med Pienzo in našimi kraji sem dospel do trgovinice, iz katere je omamno dehtelo po sirih. Ko sem vstopil, sem se znašel v drugem svetu. Police so se šibile pod skladovnicami sira Pecorino, ki je bil na voljo v številnih različicami in z dodatki paprike, orehov, popra in zelišč. Seveda sem sir poizkusil in ga tudi kar nekaj kupil. Ustavil se nisem niti pred omamnimi salamami iz mesa divjega prašiča, ki veljajo za posebno specialiteto. Tako dobro založen sem zapuščal Pienzo z lepimi spomini na mesto in trgovino s siri.

Kljub tem da smo bili pošteno utrujeni, smo se ustavili še pri cerkvi San Biagio pod mestom Montepulciano. Do cerkve vodi eden najlepših drevoredov cipres, kar sem jih kdaj

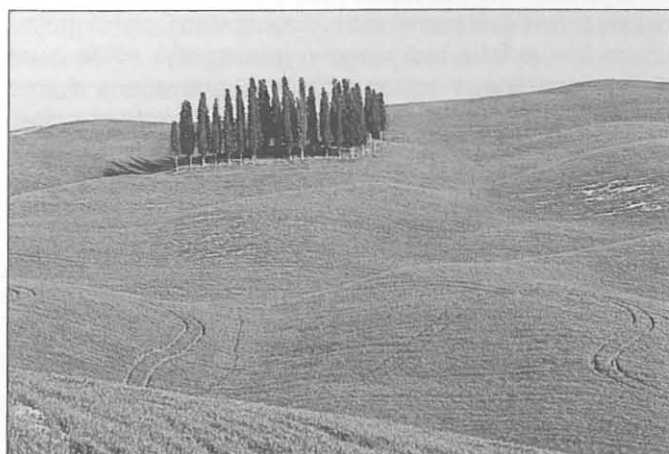
videl. Vitka drevesa usmerijo pogled v daljavo do mogočne cerkvene kupole. Ena najlepših renesančnih cerkva v Italiji je delo arhitekta Sangalla. Le-ta je tu uporabil vse svoje znanje in občudovanje antične umetnosti ter s tem ustvaril sijajno stavbo, ki ji ni para daleč naokoli. Tople barve lokalnega kamna, iz katerega je cerkev zgrajena, omilijo stroge linije in dajejo cerkvi plemenit videz. Tudi notranjščina je impresivna, saj je sama arhitektura edini okras, ki očitno ne rabi dodatkov. Tako se po petstotih letih cerkev ni kaj dosti spremenila in to jo uvršča med redke tovrstne stavbe v Evropi.

Malo pred sončnim zahodom smo se vrnili v našo hišo v Greve. Malo smo se odpočili in se osvežili pod prho, nato pa smo se podali v središče kraja na večerjo.

Glavni mestni trg nepravilne oblike obdajajo enonadstropne hiše, ki jih krasijo balkoni polni cvetja. Ker je ob večerih sončno pripeko že zamenjal prijeten hlad, smo ponavadi naročili mizo na verandi. Tako smo bili poleg dobre hrane deležni tudi vrveža na trgu. Po dveh zaporednih večerih smo že postali stalni gostje in z gostilničarjem smo občevali tako, kot da se poznamo že od nekdaj. Tudi ta večer ni bilo drugače. Med zvoki napolitanskih pesmi, ki so se razlegale iz obvezno prižgane televizorja, smo použili vedno dobre testenine. Manjkali niso niti crostini in velika skleda solate z oljčnim oljem in balzamičnim kisom. Ob kozarcu dobrega domačega vina smo še posedeli in uživali pogled na razsvetljeni trg, kjer je kipelo življenje. Bilo je že blizu polnoči, ko smo se vrnili v našo hišo. Postelja nas je zapeljivo vabila in hitro smo se znašli med rjuhami. Treba se je bilo odpočiti in nabrati novih moči, saj nas je čakal še en dan v Toskani.

Jutro v Val d'Orcia (Foto: Miloš Mohorčič)

Ciprese v Val d'Orcia (Foto: Miloš Mohorčič)

Goranka Kreačič

RAZLIČNOST JE NEPRECENLJIVA DEDIŠČINA SLOVENSKEGA PROSTORA

pogovor z zgodovinarjem dr. Petrom Štihom

Peter Štih je diplomiral na oddelku za zgodovino na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1993 tudi doktoriral z disertacijo *Ministeriali Goriških grofov do prve polovice 14. stoletja*. Od leta 1990 do 1992 se je izpopolnjeval na dunajskem Inštitutu za raziskovanje avstrijske zgodovine. Od leta 1984 je zaposlen na Filozofski fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1999 postal izredni profesor

za srednjeveško zgodovino in pomožne zgodovinske vede.

Od leta 1981 do 2001 je objavil več kot dvesto izvernih in preglednih znanstvenih člankov, poglavij v znanstvenih in strokovnih knjigah ter sestavkov v enciklopedijah. Od njegovih knjig in monografij omenimo le *Slovensko zgodovino do razsvetljenstva* (skupaj z Vaskom Simonitijem, Mohorjeva družba, Celovec 1995), *Ustoličevanje koroških vojvod: najstarejša upodobitev 1480* (Slovenska knjiga, Ljubljana 1999), *Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem* (Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani, 1994, 21997). Zaradi mednarodne pomembnosti obravnavane teme je knjiga izšla tudi v nemškem jeziku pod naslovom *Studien zur Geschichte der Grafen von Görz in Istrien und Krain* (Dunaj, zal. Oldenburg 1996). Skupaj z Igorjem Grdino sta leta 1999 pri Novi reviji izdala *Spomine Helene Kottaner*, ki jih je iz srednjeveške nemščine prevedel Anton Janko in ki so eden najbolj zanimivih literarnih virov za zgodovino Celjskih grofov. Istega leta je izšla tudi njegova monografija »*Villa quae Sclavorum lingua vocatur Goriza*«, posvečena dvema listinama cesar-ja Otona III. iz leta 1001, v kateri se prvič omenja Gorica. Za knjigo, ki je sočasno izšla še v italijanskem in nemškem prevodu, je avtor leta 2000 kot prvi prejel nagrado Klio, ki jo Zveza zgodovinskih društev Slovenije podeljuje za najboljše znanstveno delo v obdobju med dvema zborovanjema slovenskih zgodovinarjev.

Peter Štih raziskuje predvsem etnogenetske procese in plemenske oziroma državne tvorbe zgodnjega srednjega veka v vzhodnih Alpah, nastanek in razvoj dežel, zgodovino plemstva ter teme iz diplomatike. V zadnjem času posveča svojo pozornost tudi kritiki nekaterih globoko zakoreninjenih mitskih predstav, ki jih imajo Slovenci o lastni preteklosti.

Še danes se živo spominjam, ko si kot gimnazijec prišel na zaščitna arheološka izkopavanja na Mostu na Soči, ki jih je vodil Drago Svoljšak. Tvoja mama je bila takrat ravnateljica osnovne šole, v neposredni bližini katere so potekale terenske raziskave. Vprašala je Svoljšaka, ali se ekipi lahko priključi tudi njen sin, ki ima poletne počitnice in je tudi sicer zelo radoveden. Tako si zadnji dve poletji pred koncem gimnazije preživel kot član arheološke ekipe v Mostu na Soči. Ta izkušnja je bila odločilna za tvojo izbiro študija.

Torej ta izkušnja ni bila odločilna, ampak skorajda usodna. Zgodovina me je zanimala že zelo zgodaj in še pred koncem osnovne šole sem bil odločen, da bom študiral zgodovino. Seveda so bile moje predstave, kaj je zgodovina, kako jo spoznavamo in raziskujemo, v čem je njen pomen in podobno, otroškim letom primerno naivne. Toda bolj pomembno je bilo, da me je zadeva tako pritegovala, da sem prebral tako rekoč vse knjige z zgodovinsko tematiko – ne glede na to ali je šlo za kmečke upore pri nas ali pa boje na Pacifiku v drugi svetovni vojni –, ki so jih imeli v tolminski knjižnici. Nato so se zgodila izkopavanja na Mostu na Soči, ki sem se jih udeležil kot dijak 3. in 4. letnika gimnazije in ki so me popolnoma fascinirala. Dejansko sem bil pred tem, da študij zgodovine zamenjam z arheologijo. Danes sem seveda zadovoljen, da tega usodnega koraka nisem naredil, čeprav seveda tudi arheologija ni nič drugega kot zgodovina, le da preteklost raziskuje in spoznava s pomočjo drugačnih virov in zato tudi drugačnih metod. Na neki način bi torej ostal pri zgodovini, tudi če bi šel študirat arheologijo. Mi je pa takratna izkušnja, ki mi je ostala v zelo lepem spominu in ki mi je omogočila spoznati nekatere osnovne stvari v zvezi z arheologijo, prišla zelo prav pri študiju in nato tudi pri delu.

Leta 1993 si kot zadnji učenec dr. Boga Grafenauerja doktoriral pod njegovim mentorstvom s temo *Ministeriali Goriških grofov do prve polovice 14. stoletja*. Leta 1994 je disertacija izšla v knjižni obliki v slovenskem, leto dni pozneje tudi v nemškem jeziku. Nižje nesvobodno plemstvo, ministeriali in militi, so nedvomno eno od tvojih poglobljenih polj raziskovanj, ki obsegajo skoraj vsa področja slovenske zgodovine od zgodnjega do poznega srednjega veka.

Slovensko zgodovinopisje je bilo v polpretekli dobi – vsaj kar se tiče srednjega veka – izrazito usmerjeno v agrarno zgodovino, kjer je v ospredju stala zgodovina kmeta, čeprav bi to lahko bila tudi zgodovina plemiča. Ta usmeritev je bila posledica koncepcije slovenske zgodovine oziroma zgodovine Slovencev, ki je smatrala, da je zgodovina Slovencev zgodovina kmečkega prebivalstva in da Slovenci v velikem delu srednjega veka (in še kasneje) niso imeli politične zgodovine, kar z drugimi besedami pomeni, da naj ne bi imeli politično odločujočega družbenega sloja – plemstva. Nada Klaić, profesorica srednjeveške zgodovine na Univerzi v Zagrebu, je bila prva, ki je na okrogli mizi o grofih Celjskih na zborovanju slovenskih zgodovinarjev leta 1982 v Celju opozorila na nevdržnost takšnega koncepta, ki iz obravnave povsem izpušča vladajoči družbeni sloj in družbeno elito, kajti kjer je bil kmet, je bil namreč tudi plemič. Na isti okrogli mizi je Ferdo Gestrin kot moderator zaključil, da se mu zdi nujno, »da sedaj korigiramo celotno stališče do fevdalnega razreda v srednjem veku in da vključimo obravnavo dejavnosti tega razreda v našem okolju v

slovensko zgodovino«. Tako je bil v začetku osemdesetih let sprožen premik v razmišljanju, ki je pripeljal do načrtnega raziskovanja zgodovine plemstva pri nas, pri čemer je bila moja disertacija približno deset let za celjsko okroglo mizo prva na tem področju, zelo kmalu pa sta ji sledili še disertaciji Dušana Kosa in Maje Žvanut, ki je leta 1994 v svoji na podlagi disertacije nastali knjigi tudi zelo točno zapisala, da je »proučevanje plemstva na Slovenskem iskanje izgubljenega stanu«. Z raziskavami, ki sedaj potekajo in v katere se vključuje že nova generacija mladih in visokokvalificiranih zgodovinarjev, dejansko odkrivamo pozabljena in zanemarjena poglavja iz slovenske zgodovine.

V uvodu knjige *Slovenska zgodovina do razsvetljenstva* (Mohorjeva družba, Celovec 1995), ki sta jo napisala z Vaskom Simonitijem, si zapisal, da je govoriti samo o zgodovini Slovencev ali o zgodovini slovenskega naroda odpoved delu lastne preteklosti. Kaj so pomenile te besede, ki so danes že »zgodovina«, gotovo ni potrebno razlagati, vsaj strokovni javnosti ne, a vendar...

Gre pač preprosto za razmislek o tem, da srednjeveške zgodovine ne moremo interpretirati kot moderne nacionalne zgodovine in da si za tisti čas ne moremo pomagati z modernimi pojmi in kategorijami, kot so npr. nacionalna država, narodna zavest, nacija ipd. Govoriti o Slovencih v srednjem veku – pri čemer je to ime prvič izpričano šele pri Trubarju sredi 16. stoletja! – pomeni po mojem mnenju ustvarjati zgodovinski mit in dajati zgodovini podobo, ki je ta ni imela. V tej za nazaj nacionalizirani zgodovini so bili npr. Karantanci preprosto razglašeni za Slovence, čeprav to seveda niso bili; če bi pač bili Slovenci, bi se tako tudi imenovali, kajti neka etnična identiteta se izraža ravno z imenom! Posledično smo v njihovi državi videli prvo slovensko (nacionalno) državo in v njihovi politični katastrofi slovensko nacionalno katastrofo. Na takšen način je nastala neka katastrofalno samozaničevalna podoba o lastni preteklosti, ki jo povzema sintagma o narodu hlapcev in ki nima z zgodovinsko realnostjo nič skupnega. Nekje sem napisal, da so Slovenci v srednjem veku kot fatamorgana: vsi jih vidijo, vsi govorijo o njih, v resnici jih pa ni bilo. Zaradi tega sem v vprašanju omenjeni knjigi ponudil neki drug koncept: koncept slovenske zgodovine, ki ga ne zanimajo samo Slovenci, ampak vsi ljudje ne glede na njihovo etnično in kakšno drugo pripadnost, ki so živeli na slovenskem ozemlju. Kajti govoriti samo o Slovencih zlasti v starejših obdobjih, resnično pomeni odpoved delu lastne preteklosti, v katero ravno tako kot Trubar sodi npr. tudi Valvasor, ki pač ni bil Slovenec.

V Grafenauerjevi knjigi *Karantanija: izbrane razprave in članki*, ki si jih ti izbral, uredil in napisal spremno besedo (Slovenska matica, 2000), sem zasledila avtorjevo trditev, da so znanstvena spoznanja o kontinuiteti in vprašanju slovenskega srečanja s staroselci nekje na sredi med dvema skrajnima teorijama. Prva zagovarja tezo, da med staroselci in novimi ljudstvi ni bilo nobene kontinuitete, druga pa, da so skoraj vse strukture starega veka preživele in se nadaljevale tudi v srednjem veku.

Vprašanje staroselcev in (slovanskih) novoselcev ter njihovega medsebojnega razmerja se v zadnjem času kaže vedno manj črno-belo in vedno bolj niansirano. Zlasti se je

uveljavilo spoznanje, da je bila vloga staroselcev v zgodovinskem razvoju pri nas mnogo pomembnejša, kot so jim jo bili včasih pripravljeni priznati: to so bili nosilci antične tradicije, ki so jo nato na različnih področjih posredovali novoselcem, med katerimi so bili sčasoma asimilirani. Med njimi se je torej vzpostavil neki modus vivendi in še zdaleč ni res, da so Slovani vse staroselce pobili ali pa pregnali. Prav od razmerja med staroselci in novoselci je v veliki meri odvisno tudi vprašanje kontinuitete zgodovinskega razvoja med antiko in zgodnjim srednjim vekom, ki prav tako ni črno-belo. Na številnih področjih lahko opazujemo kontinuiteto v življenju človeka, še več pa je tistih področij – vsaj v slovenskem primeru in prostoru –, kjer je prišlo do diskontinuitete; to še zlasti velja za celoten kompleks politične organiziranosti, družbenih odnosov in duhovne percepcije. Danes lahko rečemo, da je s slovansko naselitvijo pod avarskim gospostvom prišlo konec 6. stoletja na slovenskem ozemlju do tako velikih političnih, družbenih, gospodarskih in ideološko-kulturnih sprememb, da se nam ta čas kaže kot izrazita prelomnica v zgodovinskem razvoju in da je torej takrat prišlo do diskontinuitete. To pa je seveda nezdružljivo s tezami zagovornikov različnih avtohtonističnih teorij (venetska je trenutno le zadnja med njimi), ki iščejo slovenske prednike že v predzgodovinskih obdobjih in za katere je zgodovinski razvoj posledično lahko potekal le premočrtno, brez prelomov.

Ena od teorij (Hauptmannova) o izvoru kosezov pravi, da so Kosezi plemo, ki se je skupaj s Hrvati priselilo v prvi polovici 7. stoletja iz Zakarpatja na jug. Bogo Grafenauer v svoji monografiji »Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev« meni, da imamo premalo virov na razpolago, da bi to teorijo kar zavrgli. Ko je to izrekel, se je pisalo leto 1952. Triinštirideset let pozneje si v svojem delu knjige »Slovenska zgodovina do razsvetljenstva« glede koseškega vprašanja zapisal, da je še vedno nemogoče ugotoviti, ali je bilo v vzhodnoalpski prostor uvoženo samo ime ali pa tudi skupina, ki ga je nosila. Sedaj, ko se pogovarjava, je od te Grafenauerjeve trditve minilo natanko petdeset let.

Vprašanje kosezov spada – tako kot tudi županov – med tista poglavja družbene zgodovine vzhodnoalpskih Slovanov, o katerih vemo zelo malo trdnega in nespornega. Da je temu tako, ni čudno, saj nimamo iz zgodnjega srednjega veka, ko naj bi kosezi v takratni slovanski družbi imeli najpomembnejšo vlogo, niti enega zgodovinskega vira. Po eni strani paradoksalno, po drugi pa tudi indikativno je, da se ime kosez prvič omenja v Carigradu sredi 10. stoletja. Srečamo ga v delu De administrando imperio bizantinskega cesarja Konstantina Porfirogeneta, kamor je prišlo iz hrvaške tradicije: Kosentez naj bi bilo ime enemu od petih bratov (drugi je bil Hrobatos), pod vodstvom katerih in vodstvom dveh sestra naj bi se Hrvati doselili v Dalmacijo. Ta vest je bila ena od podlag t. i. hrvaške teorije, po kateri so Kosezi Hrvati premagali Avare (ti naj bi kot neke vrste pastirsko plemstvo – župani – vladali vzhodnoalpskim Slovanom) in zavladali karantanskim Slovanom. Teorijo je postavil Ljudmil Hauptmann, ki je bil eden najbolj lucidnih slovenskih zgodovinarjev in med obema svetovnima vojnama tudi mednarodno najbolj priznan jugoslovanski medievist, vendar jo je kritika omajala v vseh njenih glavnih točkah. Skratka, kar vemo o kosezih v zgodnjem srednjem veku, je v glavnem

rezultat retrogradnega sklepanja. V visokem in poznem srednjem veku se nam kosezi kažejo kot družbeni sloj, ki vztrajno izgublja svoj položaj na družbeni lestvici, dokler niso pristali med kmeti. Ne vemo niti, kaj pomeni ime kosez; etimologi so si glede tega vprašanja popolnoma neenotni in takšno stanje seveda zgodovinarju ne olajšuje njegovega dela. Glede vloge in položaja kosezov v slovanski družbi vzhodnoalpskega prostora sta po mojem mnenju zelo pomembna dva podatka. Prvi je, da prevajajo Nemci (Bavarci) ime kosez z Edling in so v njih torej očitno videli na neki način privilegirane in plemenite ljudi. Drugi je, da so oglejski pisarji – navezujoč se na langobardske tradicije furlanskega prostora – zanje uporabljali izraz arimani, s katerim so pri Langobardih označevali svobodne ljudi, ki so bili obvezani vojaški službi. Če s tem povežemo še posebno bližino kosezov s karantanskim knezom, ki jo daje slutiti obred ustoličevanja koroških vojvod, kjer je bil kosez ustoličevalec, potem se zdi zelo sprejemljiva Grafenauerjeva teza, da so kosezi predstavljali knežje oboroženo spremstvo (družino), kar jim je odprlo vrata med družbeno privilegirane ljudi (plemstvo). Vprašanje izvora koseškega imena in vprašanje, ali je z imenom prišla v vzhodnoalpski prostor tudi neka etnična ali pa socialna skupina, pa ostaja še vedno odprto.

Zgodnjerednjeveška preseljevanja ljudstev, predvsem v Posočju, so zelo zanimiva, zlasti v kontekstu venetske teorije, kateri si tudi ti posvetil kar nekaj odmevnih in tehtnih člankov in razprav.

Venetska teorija spada v veliko skupino avtohtonističnih teorij, ki imajo na Slovenskem kar bogato tradicijo. V glavnem zagovarjajo te teorije predzgodovinski in s tem neslovanski izvor Slovencev. Te teze so velikokrat nastale povsem iz utilitarističnih namenov: v 19. stoletju so služile slovanski nacionalni emancipaciji nasproti Nemcem, kasneje pa tudi kot odpor proti jugoslovanskemu komunističnemu režimu. Z znanstvenega gledišča so povsem nesprejemljive. V temelju slonijo na jezikovnih argumentih, pri čemer nas skušajo prepričati, da je belo v resnici črno, oziroma, da slovanski jezik ne spada v družino slovanskih jezikov. To so neumnosti, o katerih ni vredno izgubljeti besed. Proti tem teorijam govori nadalje še cela vrsta zgodovinskih in arheoloških argumentov. Zanimivo pri teh teorijah je, da so njihovi avtorji in najbolj vneti zagovorniki v največji meri ljudje, ki so diletanti – torej strokovno neizšolani in nekvalificirani za posel, ki se ga lotevajo. Po drugi strani pa je tudi res, da so zgodovinsko netočne in že kar po domače poenostavljene tudi predstave, da so se Slovenci kot posebna etnična skupina naselili v vzhodnoalpski prostor konec 6. stoletja. Takrat so se v ta prostor naselili samo Slovani, pri čemer je zopet cela vrsta stvari odprtih, nesporno pa je, da je ta slovanska naselitev dala prebivalcem slovenskega ozemlja tisto jezikovno identiteto, ki je živa še danes, in to je najpomembnejše. Drugače pa so se Slovenci kot posebna etnična in narodnostna skupnost šele razvili na tem prostoru iz različnih korenin in v dolgem zgodovinskem procesu, katerega težišče spada šele v čas po letu 1500. V tem smislu so Slovenci tudi avtohtoni: ne kot prvi prebivalci tega prostora, ampak kot plod zgodovinskega razvoja na tem prostoru.

Kneževina Karniolcev je bila poleg Karantanije druga slovanska rodovna (gentilna) kneževina v vzhodnoalpskem prostoru. Kljub temu da si o Karnioli napisal kar nekaj prispevkov, tudi na straneh tega časopisa, so učitelji zgodovine

*na študijskih skupinah izrazili željo, da bi o njej še kaj izvedeli. Zato bi bralece **Zgodovine v Šoli** morda zanimalo še kaj več, denimo najnovejši izsledki.*

Za razliko od Karantanije – to je, grobo rečeno, današnjega koroškega prostora severno od Karavank – imamo za zgodnjerednjeveško Karniolo bistveno manj virov – vsega skupaj tri. Kljub temu pa te skromne informacije zadostujejo, da lahko tudi južno od Karavank opazujemo zelo podoben etnogenetski proces izoblikovanja posebnega zgodnjerednjeveška ljudstva, kot se je zgodil pri Karantancih. Pri obojih najprej vidimo, da je prostor, kjer so kasneje živeli, na prelomu med antiko v srednji vek dobil namesto starih antičnih provincialnih imen Norik in Panonija nova pokrajinska imena: na severu Karantanija, na jugu Karniola. Tako karantanski kot karniolški prostor so konec 6. stoletja poselili Slovani, politični gospodarji pa so bili Avari. Prebivalci obeh pokrajin so bili sprva označeni s splošnim izrazom Slovani – Sclavi –, ki je bil nediferenciran in z njim so bili lahko mišljeni tako Slovani češkega kot npr. panonskega ali pa vzhodnoalpskega prostora. Za ime Slovani zato pravimo, da je kolektivno plemensko ime. Do izoblikovanja Karantancev in Karniolcev kot posebnih ljudstev, katerih individualna identiteta se je odrazila v njihovem imenu – zato nam ti dve imeni, podobno kot npr. Čehi, Moravani, Hrvati ipd., veljajo za individualna plemenska imena –, je nato prišlo v naslednji fazi, ki je zvezana s prenehanjem avarske oblasti nad temi Slovani. Ker je do tega prišlo prej v karantanskem prostoru, je prišlo tudi do etnogeneze Karantancev prej. Kot posebno ljudstvo so se Karantanci verjetno izoblikovali okrog leta 700, Karniolci, ki se s svojim individualnim plemenskim imenom omenjajo samo enkrat leta 820, pa šele stoletje kasneje. Ta etnogenetski proces je potekal tako, da so prebivalci Karniole, ki so še okrog srede 8. stoletja poimenovani s kolektivnim plemenskim imenom Slovani, imeli dve generaciji kasneje že individualno plemensko ime Karniolci, ki so ga, tako kot Karantanci, izpeljali iz imena pokrajine, v kateri so živeli. Prav tako kot Karantanci so imeli tudi Karniolci polietnične korenine, vendar so bili slovansko determinirano ljudstvo in že sodobnikom je bila Karniola »domovina Slovanov«. Z izpeljavo plemenskega ali gentilnega imena iz pokrajinskega, ki ni bilo slovansko – zopet enako kot pri Karantancih –, je novo ljudstvo svojo individualno identiteto navezalo na tradicijo prostora, ki je segala vse do pozne antike. Z uvedbo frankovske grofovске uprave, kar je pomenilo predvsem uvedbo novega pravnega reda, so bili nato že okrog 830 spodrezani temelji njihovi politični in s tem tudi etnični individualnosti in Karniolci so kot posebna etnična identiteta nehali obstajati. V slovanski zgodovinski zavesti, ki je tako fascinirana s Karantanijo kot prvo slovansko državo, Karniola in Karniolci sploh ne obstajajo. K temu je seveda veliko pripomoglo prav slovansko zgodovino-pisje, ki je bilo izrazito karantanocentristično in v sintezah slovanske starejše zgodovine se vse do moje *Karniola in Karniolci* kot neka posebna politična in etnična skupnost sploh ne omenjajo, čeprav je že Hauptmann v dveh, danes že klasičnih razpravah o političnih preobratih pri Slovencih v zgodnjem srednjem veku iz leta 1915 in o nastanku in razvoju Kranjske iz leta 1929 dovolj jasno izpostavil njen obstoj.

Tudi Čehi in Slovaki si pogosto lastijo za »svoji« spodnjo Panonijo in deloma Karantanijo. Ali bi lahko kaj več izvedeli o teh njihovih pogledih?

V konkretnem primeru to velja v prvi vrsti za Slovake, ki se vidijo kot direktni potomci in nasledniki Moravanov. Pri tem »lastninjenju« zgodovine gre za isti sindrom, ki sem ga omenil že v zvezi s slovensko percepcijo lastne preteklosti in ki ga srečamo tudi pri ostalih evropskih narodih, namreč za nacionalizacijo zgodovine za nazaj. Tako kot je pri nas zgodovina Karantanije in Karantancev razumljena kot sestavni in bistveni del zgodovine Slovencev, so tudi pri Slovaki Velikomoravska država in Moravani ključni del njihovega koncepta nacionalne zgodovine. S podaljševanjem zgodovine modernih narodov, ki so nastajali šele od 18. stoletja naprej, nazaj v zgodnjerednjeveško preteklost so namreč tako Slovenci kot Slovaki dobili svojo nacionalno zgodovino v času, ki so ga tudi ostali evropski narodi večinoma smatrali za svojo zibelko. Če so pri tem lahko trdili – Slovenci na primeru Karantanije, Slovaki pa Velikomoravske –, da so že takrat imeli svojo lastno, tako rekoč nacionalno državo, je bilo to toliko bolje in pomembnejše. Ne gre namreč pozabiti, da so bile takšne predstave in koncepti, ki se začinjajo pojavljati v času razsvetljenstva in nato še bolj romantike, zelo pomembni za konstituiranje obojih kot modernih narodov, pri katerih ima prav predstava o lastni dolgi zgodovini, začinjena z glorioznim začetkom lastne državnosti v nekih herojskih časih, zelo pomembno vlogo, saj služi kot sredstvo za legitimiranje in artikulacijo narodnih interesov v dobi njihovega konstituiranja. In kot se pri nas trdi, da je slovensko etnično ozemlje segalo v 9. stoletju na severu vse do Donave med Linzem in Dunajem – pri čemer ni bil nikoli naveden noben argument, na podlagi katerega so bili takratni slovanski prebivalci današnjega avstrijskega ozemlja spoznani, da ne rečem narejeni za Slovence –, tako nategujejo na isto kopito svojo nacionalno zgodovino tudi Slovaki in si taiste Slovane, ki smo jih mi razglasili za Slovence, lastijo kot Slovake.

Čeprav je srednji vek obdobje, ki ne pozna nacionalne zavesti in narodne pripadnosti v današnjem pomenu besede, pa je kneževina Karantanija pozneje postala pomembno oporišče spoznanja o enotnosti slovenskega naroda in oblikovanju njegove nacionalne zavesti. Vendar je današnja nacionalna zavest imela svojega predhodnika v t. i. »deželni zavesti«, ki si jo tako lepo opisal z Valvasorjevim primerom.

Ne glede na to kako mi danes razumemo in interpretiramo zgodovino, je nesporno, da je ves kompleks karantanske zgodovine imel eno od osrednjih vlog pri oblikovanju slovenske zgodovinske in narodne zavesti. Če vzamemo za ilustracijo Prešernov osmi sonet Sonetnega venca, ki ga je Anton Slodnjak označil kot »žalna igra, ki se imenuje slovenska zgodovina«, potem vidimo, da je Karantanija in obdobje Sama edina svetla točka v celotni narodovi zgodovini, ki jo po koncu tega obdobja zaznamujejo samo še frankovski jarem, krvavi kmečki puntji, plemiški boji in turško ropanje. Karantanija je tako postala referenčna točka, okrog katere se je vrtelo vse, kar naj bi se Slovincem dobrega zgodilo v preteklosti. Vendar ker smo Slovenci danes nesporno nacija, se pravi narod z lastno državo, in ker je Karantanija že zdavnaj odigrala svojo vlogo, ki jo je imela pri konstituiranju Slovencev, ne vidim razloga, da ne bi vse razprave o zgodovini Slovencev dvignili na nov nivo in za začetek opozorili na celo vrsto predstav, ki jih imamo o svoji preteklosti in ki so skrajno poenostavljene, napačne in v bistvu mitske.

Ena od teh predstav je prav mišljenje, da smo Slovenci tako rekoč od vekomaj in da je slovenska narodna identiteta tako rekoč zgodovinska konstanta. Zgodovina nas seveda uči drugače: posamezna ljudstva oziroma posamezne identitete so lahko zelo hitro nastajala in tudi izginjala. Ti procesi so v Evropi še danes zelo živi in nekateri narodi dobesedno nastajajo pred našimi očmi, medtem ko so nekatere druge identitete propadle. Spomnimo se le na Bošnjake in Jugoslovane v nekdanji jugoslovanski republiki BiH. Prvi so danes nedvomno konstituirani kot narod, drugi, katerih je bilo ob štetju leta 1980 v tej republiki več kot 20 odstotkov, pa so izginili oziroma so se pozneje opredelili kot Srbi, Hrvati ali pa Bošnjaki. In tudi slovenski prostor oziroma ljudje, ki so v njem živeli, niso v zadnjem poldrugem tisočletju imeli samo ene identitete, ampak jih je bilo več. Slovenska je samo ena med njimi in zaenkrat zadnja.

Ko sem v pogovoru z nekim univerzitetnim profesorjem omenila, da se pripravljam na intervju s teboj, sem ugotovila, da tvojega dela ne pozna zadosti. Ob njegovem izraženem zanimanju sem te poskusila predstaviti kot znanstvenika, ki je v sodobno zgodovinopisje prinesel spremembe, ki so deklarativno pomele z ustaljenimi stereotipi. Te spremembe so upoštevale ugotovitve, da je z znanstvenega stališča nevzdržno označevati Karantanijo kot prvo slovensko državo, saj pojma, kot sta Slovenija in Slovenec ni mogoče uporabiti pri opisovanju zgodnjega srednjega veka, ne da bi pri tem zdrsnili v nevarno past izkoriščanja preteklosti za interese in predstave sedanjosti. Druga velika zmeta starejšega zgodovinopisja je bila odpoved kar velikemu delu lastne preteklosti: od odpovedi tujerodnim plemiškim dinastijam, ki so v tem prostoru našle svojo domovino in so veliko prispevale za njen razvoj, prek odpovedi številnim zahodnoevropskim menihom, ki so s svojimi rokopisnimi kodeksi obogatili kulturno dediščino, do odpovedi pomembnemu delu meščanstva in meščanske kulture ... Ali sem kaj pozabila?

Zanimivo vprašanje s temi »zmotami« in razumevanjem slovenske zgodovine kot zgodovine Slovencev je, koliko so se zgodovinarji, ki so o tem pisali, zavedali svojega početja. Prepričan sem, da se je v največji meri to dogajalo nezavedno oziroma nereflektirano, ker so smatrali samo po sebi razumljivo, da Slovenci obstajajo najmanj že od slovanske naselitve v vzhodnoalpski prostor. Imate pa seveda tudi drugačne primere, ki kažejo na to, da je šlo za zavestno vztrajanje pri mitu o Slovencih in njihovi zgodnjerednjeveški državi, in sicer mitu, ki je bil prvenstveno namenjen za domačo rabo. Eden takšnih primerov, kjer se to zelo lepo vidi, je monumentalna knjiga Boga Grafenauerja o ustoličevanju koroških vojvod, kjer je v slovenskem naslovu govor o državi karantanskih Slovencev, medtem ko je v nemškem povzetku, namenjenemu tujim zgodovinarjem, v naslovu govor o državi karantanskih Slovanov, kar je seveda čisto nekaj drugega. S tem primerom nočem o svojem akademskem učitelju, ki ga cenim kot enega najboljših slovenskih zgodovinarjev, izreči nobene slabe sodbe, saj najdete pri njem tudi besedila, kjer je stvari glede Slovencev v srednjem veku postavil zelo jasno, nas pa to dejstvo sili k razmišljanju o ozadjih njegove odločitve za dva različna naslova. Na splošno pa za zaključek menim, da je dozorel čas, da zgodovinarji ob upoštevanju spoznanj modernega zgodovinopisja prevetrimo obstoječo podobo o slovenski zgodovini in postavimo na ogled novo.

rezultat retrogradnega sklepanja. V visokem in poznem srednjem veku se nam kosezi kažejo kot družbeni sloj, ki vztrajno izgublja svoj položaj na družbeni lestvici, dokler niso pristali med kmeti. Ne vemo niti, kaj pomeni ime kosez; etimologi so si glede tega vprašanja popolnoma neenotni in takšno stanje seveda zgodovinarju ne olajšuje njegovega dela. Glede vloge in položaja kosezov v slovanski družbi vzhodnoalpskega prostora sta po mojem mnenju zelo pomembna dva podatka. Prvi je, da prevajajo Nemci (Bavarci) ime kosez z Edling in so v njih torej očitno videli na neki način privilegirane in plemenite ljudi. Drugi je, da so oglejski pisarji – navezujoč se na langobardske tradicije furlanskega prostora – zanje uporabljali izraz arimani, s katerim so pri Langobardih označevali svobodne ljudi, ki so bili obvezani vojaški službi. Če s tem povežemo še posebno bližino kosezov s karantanskim knezom, ki jo daje slutiti obred ustoličevanja koroških vojvod, kjer je bil kosez ustoličevalec, potem se zdi zelo sprejemljiva Grafenauerjeva teza, da so kosezi predstavljali knežje oboroženo spremstvo (družino), kar jim je odprlo vrata med družbeno privilegirane ljudi (plemstvo). Vprašanje izvora koseškega imena in vprašanje, ali je z imenom prišla v vzhodnoalpski prostor tudi neka etnična ali pa socialna skupina, pa ostaja še vedno odprto.

Zgodnjerednjeveška preseljevanja ljudstev, predvsem v Posočju, so zelo zanimiva, zlasti v kontekstu venetske teorije, kateri si tudi ti posvetil kar nekaj odmevnih in tehničnih člankov in razprav.

Venetska teorija spada v veliko skupino avtohtonističnih teorij, ki imajo na Slovenskem kar bogato tradicijo. V glavnem zagovarjajo te teorije predzgodovinski in s tem neslovanski izvor Slovencev. Te teze so velikokrat nastale povsem iz utilitarističnih namenov: v 19. stoletju so služile slovenski nacionalni emancipaciji nasproti Nemcem, kasneje pa tudi kot odpor proti jugoslovanskemu komunističnemu režimu. Z znanstvenega gledišča so povsem nesprejemljive. V temelju slonijo na jezikovnih argumentih, pri čemer nas skušajo prepričati, da je belo v resnici črno, oziroma, da slovenski jezik ne spada v družino slovanskih jezikov. To so neumnosti, o katerih ni vredno izgubljeti besed. Proti tem teorijam govori nadalje še cela vrsta zgodovinskih in arheoloških argumentov. Zanimivo pri teh teorijah je, da so njihovi avtorji in najbolj vneti zagovorniki v največji meri ljudje, ki so diletanti – torej strokovno neizšolani in nekvalificirani za posel, ki se ga lotevajo. Po drugi strani pa je tudi res, da so zgodovinsko netočne in že kar po domače poenostavljene tudi predstave, da so se Slovenci kot posebna etnična skupina naselili v vzhodnoalpski prostor konec 6. stoletja. Takrat so se v ta prostor naselili samo Slovani, pri čemer je zopet cela vrsta stvari odprtih, nesporno pa je, da je ta slovanska naselitev dala prebivalcem slovenskega ozemlja tisto jezikovno identiteto, ki je živa še danes, in to je najpomembnejše. Drugače pa so se Slovenci kot posebna etnična in narodnostna skupnost šele razvili na tem prostoru iz različnih korenin in v dolgem zgodovinskem procesu, katerega težišče spada šele v čas po letu 1500. V tem smislu so Slovenci tudi avtohtoni: ne kot prvi prebivalci tega prostora, ampak kot plod zgodovinskega razvoja na tem prostoru.

Kneževina Karniolcev je bila poleg Karantanije druga slovanska rodovna (gentilna) kneževina v vzhodnoalpskem prostoru. Kljub temu da si o Karnioli napisal kar nekaj prispevkov, tudi na straneh tega časopisa, so učitelji zgodovine

*na študijskih skupinah izrazili željo, da bi o njej še kaj izvedeli. Zato bi bralce **Zgodovine v šoli** morda zanimalo še kaj več, denimo najnovejši izsledki.*

Za razliko od Karantanije – to je, grobo rečeno, današnjega koroškega prostora severno od Karavank – imamo za zgodnjerednjeveško Karniolo bistveno manj virov – vsega skupaj tri. Kljub temu pa te skromne informacije zadostujejo, da lahko tudi južno od Karavank opazujemo zelo podoben etnogenetski proces izoblikovanja posebnega zgodnjerednjeveška ljudstva, kot se je zgodil pri Karantancih. Pri obojih najprej vidimo, da je prostor, kjer so kasneje živeli, na prelomu med antiko v srednji vek dobil namesto starih antičnih provincialnih imen Norik in Panonija nova pokrajinska imena: na severu Karantanija, na jugu Karniola. Tako karantanski kot karniolški prostor so konec 6. stoletja poselili Slovani, politični gospodarji pa so bili Avari. Prebivalci obeh pokrajin so bili sprva označeni s splošnim izrazom Slovani – Sclavi –, ki je bil nediferenciran in z njim so bili lahko mišljeni tako Slovani češkega kot npr. panonskega ali pa vzhodnoalpskega prostora. Za ime Slovani zato pravimo, da je kolektivno plemensko ime. Do izoblikovanja Karantancev in Karniolcev kot posebnih ljudstev, katerih individualna identiteta se je odrazila v njihovem imenu – zato nam ti dve imeni, podobno kot npr. Čehi, Moravani, Hrvati ipd., veljajo za individualna plemenska imena –, je nato prišlo v naslednji fazi, ki je zvezana s prenehanjem avarske oblasti nad temi Slovani. Ker je do tega prišlo prej v karantanskem prostoru, je prišlo tudi do etnogeneze Karantancev prej. Kot posebno ljudstvo so se Karantanci verjetno izoblikovali okrog leta 700, Karniolci, ki se s svojim individualnim plemenskim imenom omenjajo samo enkrat leta 820, pa šele stoletje kasneje. Ta etnogenetski proces je potekal tako, da so prebivalci Karniole, ki so še okrog srede 8. stoletja poimenovani s kolektivnim plemenskim imenom Slovani, imeli dve generaciji kasneje že individualno plemensko ime Karniolci, ki so ga, tako kot Karantanci, izpeljali iz imena pokrajine, v kateri so živeli. Prav tako kot Karantanci so imeli tudi Karniolci polietnične korenine, vendar so bili slovansko determinirano ljudstvo in že sodobnikom je bila Karniola »domovina Slovanov«. Z izpeljavo plemenskega ali gentilnega imena iz pokrajinskega, ki ni bilo slovansko – zopet enako kot pri Karantancih –, je novo ljudstvo svojo individualno identiteto navezalo na tradicijo prostora, ki je segala vse do pozne antike. Z uvedbo frankovske grofovske uprave, kar je pomenilo predvsem uvedbo novega pravnega reda, so bili nato že okrog 830 spodrezani temelji njihovi politični in s tem tudi etnični individualnosti in Karniolci so ko kot posebna etnična identiteta nehali obstajati. V slovenski zgodovinski zavesti, ki je tako fascinirana s Karantanijo kot prvo slovensko državo, Karniola in Karniolci sploh ne obstajajo. K temu je seveda veliko pripomoglo prav slovansko zgodovinopisje, ki je bilo izrazito karantanocentrično in v sintezah slovenske starejše zgodovine se vse do moje *Karniola in Karniolci* kot neka posebna politična in etnična skupnost sploh ne omenjajo, čeprav je že Hauptmann v dveh, danes že klasičnih razpravah o političnih preobratih pri Slovencih v zgodnjem srednjem veku iz leta 1915 in o nastanku in razvoju Kranjske iz leta 1929 dovolj jasno izpostavil njen obstoj.

Tudi Čehi in Slovaki si pogosto lastijo za »svoji« spodnjo Panonijo in deloma Karantanijo. Ali bi lahko kaj več izvedeli o teh njihovih pogledih?

V konkretnem primeru to velja v prvi vrsti za Slovake, ki se vidijo kot direktni potomci in nasledniki Moravanov. Pri tem »lastninjenju« zgodovine gre za isti sindrom, ki sem ga omenil že v zvezi s slovensko percepcijo lastne preteklosti in ki ga srečamo tudi pri ostalih evropskih narodih, namreč za nacionalizacijo zgodovine za nazaj. Tako kot je pri nas zgodovina Karantanije in Karantancev razumljena kot sestavni in bistveni del zgodovine Slovencev, so tudi pri Slovakih Velikomoravska država in Moravani ključni del njihovega koncepta nacionalne zgodovine. S podaljševanjem zgodovine modernih narodov, ki so nastajali šele od 18. stoletja naprej, nazaj v zgodnjerednjeveško preteklost so namreč tako Slovenci kot Slovaki dobili svojo nacionalno zgodovino v času, ki so ga tudi ostali evropski narodi večinoma smatrali za svojo zibelko. Če so pri tem lahko trdili – Slovenci na primeru Karantanije, Slovaki pa Velikomoravske –, da so že takrat imeli svojo lastno, tako rekoč nacionalno državo, je bilo to toliko bolje in pomembneje. Ne gre namreč pozabiti, da so bile takšne predstave in koncepti, ki se začinjajo pojavljati v času razsvetljenstva in nato še bolj romantike, zelo pomembni za konstituiranje obojih kot modernih narodov, pri katerih ima prav predstava o lastni dolgi zgodovini, začinjena z glorioznim začetkom lastne državnosti v nekih herojskih časih, zelo pomembno vlogo, saj služi kot sredstvo za legitimiranje in artikulacijo narodnih interesov v dobi njihovega konstituiranja. In kot se pri nas trdi, da je slovensko etnično ozemlje segalo v 9. stoletju na severu vse do Donave med Linzem in Dunajem – pri čemer ni bil nikoli naveden noben argument, na podlagi katerega so bili takratni slovanski prebivalci današnjega avstrijskega ozemlja spoznani, da ne rečem narejeni za Slovence –, tako nategujejo na isto kopito svojo nacionalno zgodovino tudi Slovaki in si taiste Slovane, ki smo jih mi razglasili za Slovence, lastijo kot Slovake.

Čeprav je srednji vek obdobje, ki ne pozna nacionalne zavesti in narodne pripadnosti v današnjem pomenu besede, pa je kneževina Karantanija pozneje postala pomembno oporišče spoznanja o enotnosti slovenskega naroda in oblikovanju njegove nacionalne zavesti. Vendar je današnja nacionalna zavest imela svojega predhodnika v t. i. »deželni zavesti«, ki si jo tako lepo opisal z Valvasorjevim primerom.

Ne glede na to kako mi danes razumemo in interpretiramo zgodovino, je nesporno, da je ves kompleks karantanske zgodovine imel eno od osrednjih vlog pri oblikovanju slovenske zgodovinske in narodne zavesti. Če vzamemo za ilustracijo Prešernov osmi sonet Sonetnega venca, ki ga je Anton Slodnjak označil kot »žalna igra, ki se imenuje slovenska zgodovina«, potem vidimo, da je Karantanija in obdobje Sama edina svetla točka v celotni narodovi zgodovini, ki jo po koncu tega obdobja zaznamujejo samo še frankovski jarem, krvavi kmečki punti, plemiški boji in turško ropanje. Karantanija je tako postala referenčna točka, okrog katere se je vrtelo vse, kar naj bi se Slovincem dobrega zgodilo v preteklosti. Vendar ker smo Slovenci danes nesporno nacija, se pravi narod z lastno državo, in ker je Karantanija že zdavnaj odigrala svojo vlogo, ki jo je imela pri konstituiranju Slovencev, ne vidim razloga, da ne bi vse razprave o zgodovini Slovencev dvignili na nov nivo in za začetek opozorili na celo vrsto predstav, ki jih imamo o svoji preteklosti in ki so skrajno poenostavljene, napačne in v bistvu mitske.

Ena od teh predstav je prav mišljenje, da smo Slovenci tako rekoč od vekomaj in da je slovenska narodna identiteta tako rekoč zgodovinska konstanta. Zgodovina nas seveda uči drugače: posamezna ljudstva oziroma posamezne identitete so lahko zelo hitro nastajala in tudi izginjala. Ti procesi so v Evropi še danes zelo živi in nekateri narodi dobesedno nastajajo pred našimi očmi, medtem ko so nekatere druge identitete propadle. Spomnimo se le na Bošnjake in Jugoslovane v nekdanji jugoslovanski republiki BiH. Prvi so danes nedvomno konstituirani kot narod, drugi, katerih je bilo ob štetju leta 1980 v tej republiki več kot 20 odstotkov, pa so izginili oziroma so se pozneje opredelili kot Srbi, Hrvati ali pa Bošnjaki. In tudi slovenski prostor oziroma ljudje, ki so v njem živeli, niso v zadnjem poldrugem tisočletju imeli samo ene identitete, ampak jih je bilo več. Slovenska je samo ena med njimi in zaenkrat zadnja.

Ko sem v pogovoru z nekim univerzitetnim profesorjem omenila, da se pripravljam na intervju s teboj, sem ugotovila, da tvojega dela ne pozna zadosti. Ob njegovem izraženem zanimanju sem te poskusila predstaviti kot znanstvenika, ki je v sodobno zgodovino prinesel spremembe, ki so deklarativno pomedle z ustaljenimi stereotipi. Te spremembe so upoštevale ugotovitve, da je z znanstvenega stališča nevzdržno označevati Karantanijo kot prvo slovensko državo, saj pojma, kot sta Slovenija in Slovenec ni mogoče uporabiti pri opisovanju zgodnjega srednjega veka, ne da bi pri tem zdrsnili v nevarno past izkoriščanja preteklosti za interese in predstave sedanjosti. Druga velika zmeta starejšega zgodovinarja je bila odpoved kar velikemu delu lastne preteklosti: od odpovedi tujerodnim plemiškim dinastijam, ki so v tem prostoru našle svojo domovino in so veliko prispevale za njen razvoj, prek odpovedi številnim zahodnoevropskim menihom, ki so s svojimi rokopisnimi kodeksi obogatili kulturno dediščino, do odpovedi pomembnemu delu meščanstva in meščanske kulture ... Ali sem kaj pozabila?

Zanimivo vprašanje s temi »zmotami« in razumevanjem slovenske zgodovine kot zgodovine Slovencev je, koliko so se zgodovinarji, ki so o tem pisali, zavedali svojega početja. Prepričan sem, da se je v največji meri to dogajalo nezavedno oziroma nereflektirano, ker so smatrali samo po sebi razumljivo, da Slovenci obstajajo najmanj že od slovanske naselitve v vzhodnoalpski prostor. Imate pa seveda tudi drugačne primere, ki kažejo na to, da je šlo za zavestno vztrajanje pri mitu o Slovencih in njihovi zgodnjerednjeveški državi, in sicer mitu, ki je bil prvenstveno namenjen za domačo rabo. Eden takšnih primerov, kjer se to zelo lepo vidi, je monumentalna knjiga Boga Grafenauerja o ustoličevanju koroških vojvod, kjer je v slovenskem naslovu govor o državi karantanskih Slovencev, medtem ko je v nemškem povzetku, namenjenemu tujim zgodovinarjem, v naslovu govor o državi karantanskih Slovanov, kar je seveda čisto nekaj drugega. S tem primerom nočem o svojem akademskem učitelju, ki ga cenim kot enega najboljših slovenskih zgodovinarjev, izreči nobene slabe sodbe, saj najdete pri njem tudi besedila, kjer je stvari glede Slovencev v srednjem veku postavil zelo jasno, nas pa to dejstvo sili k razmišljanju o ozadjih njegove odločitve za dva različna naslova. Na splošno pa za zaključek menim, da je dozorel čas, da zgodovinarji ob upoštevanju spoznanj modernega zgodovinarja prevetrimo obstoječo podobo o slovenski zgodovini in postavimo na ogled novo.

Goranka Kreačič

Bogo Grafenauer: **KARANTANIJA:** izbrane razprave in članki

Izbral, uredil in spremno besedo napisal Peter Štih. Ljubljana: Slovenska matica, 2000, 304 str.

Boga Grafenauerja (1916–1995), enega od najbolj univerzalnih zgodovinarjev v zgodovini slovenskega zgodovinopisja, učiteljem zgodovine ni potrebno posebej predstavljati. Za osvežitev spomina pa nam bo gotovo prav prišla spremna beseda dr. Petra Štiha *Skica za življenje in delo Boga Grafenauerja*, ki je razprave in članke izbral, uredil in objavil v pričujoči knjigi z naslovom *Karantanija*.

Urednik je v knjigo uvrstil dvanajst razprav in člankov, ki obravnavajo karantansko in zgodnjerednjeveško zgodovino, ki jih je Bogo Grafenauer objavil med letoma 1952 in 1995.

Knjiga je razdeljena na tri poglavja. Prvo poglavje z naslovom *Podlage* obsega tri razprave, ki obravnavajo naselitev Slovanov v vzhodnoalpski prostor in njihov stik s staroselci, zato je avtor namenil največ pozornosti vprašanju kontinuitete.

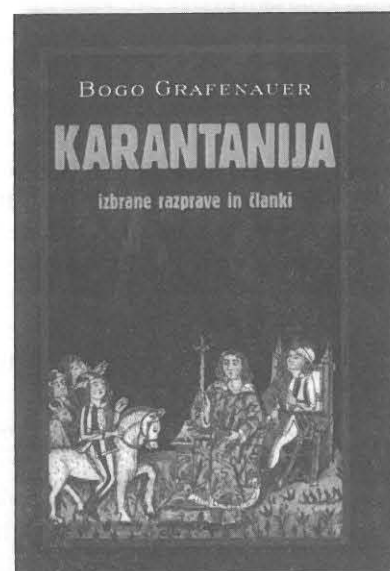
O naselitvi Slovanov v vzhodne Alpe nimamo neposrednih pisnih virov. Nekoliko poznejši in najpomembnejši vir je *Zgodovina Langobardov (Historia Langobardorum)* Pavla Diakona iz konca 8. stoletja. Zato so za posredno sklepanje zelo pomembni toponomastika in filološka analiza jezikovnega razvoja alpskih Slovanov. Dragocen pripomoček so tudi arheološki viri, ki jih zgodovinarji zadnje čase uspešno vključujejo v svoje rekonstrukcije preteklosti. S pomočjo arheoloških virov in jezikovne analize je avtor suvereno odpravil možnosti manipulacij v zvezi z izvorom Slovencev (venetske teorije). Tako mu je uspelo postaviti trdno teorijo o naselitveni zgodovini Slovanov v vzhodnoalpski prostor.

Po Grafenauerjevih izsledkih so se prva slovanska plemena naselila v severna območja Panonske nižine že v prvi polovici 6. stoletja. Ta najstarejši kolonizacijski tok, ki je prihajal s severa ali severovzhoda, je naselil ozemlje ob Donavi (med Trauno in Dunajsko kotlino), Panonijo in vzhodno Koroško. Ti izsledki se opirajo predvsem na jezikovne analize, ki govorijo o razlikah

med slovenskim in zahodnojužnoslovanskim jezikom in ga povezujejo s severnimi zahodnoslovanskimi jeziki. Jezikoslovec France Bezlaj je na podlagi analize toponomastike postavil tezo, da so osnove slovenskega jezika severnoslovanske. Drugi val, ki je prihajal od vzhoda in je bil močnejši od prvega, pa sodi v čas okoli leta 587/88. Ta val je zasedel Celjsko in Ljubljansko kotlino, Rož in Ziljsko dolino ter okoli leta 600 dosegel tudi Sočo.

Po avtorjevem mnenju, ki se seveda vseskozi opira na arheološke vire in jezikovne analize, je v starokarantanskem prostoru obstajala kontinuiteta le na naselitvenem področju. Čeprav so bila vsa antična mesta porušena, saj jih Slovani na takratni stopnji razvoja niso potrebovali, so se naselili v predelih, ki so bili že ob njihovem prihodu pripravljeni za poljedelsko življenje. Naselili so se tako v ravninah kot v gričevnatem svetu. Ta kontinuiteta se kaže tudi v tezi o vplivu staroselcev na planinsko pašništvo in na vpeljevanje krščanstva v frankovski dobi. Popoln prelom s kontinuiteto pa se kaže predvsem v družbenem življenju. Temelji staroslovanske družbene ureditve so bistveno drugačni od antične. Sestavine te ureditve, kot so velika družina s skupnim ognjiščem, župani, kosezi ipd., so slovanske in ne antične. Grafenauer, ki v pričujoči knjigi posveti veliko besed izvoru kosezov, meni, da nekatere teorije, ki so kosezom pripisovale neslovanski izvor, ne vzdržijo kritične presoje.

Vsa Grafenauerjeva dognanja o kontinuiteti izhajajo v določeni meri iz njegove razdelitve zgodnjerednjeveške zgodovine na tri velika obdobja, in sicer *pozno antiko, slovansko ter prehodno obdobje*. Po njegovem mnenju je mogoče govoriti o vprašanju kontinuitete le s primerjavo struktur življenja v teh treh obdobjih. Toda raziskovanje teh struktur ne temelji vedno na pisnih virih, ki so v tistem času in prostoru dokaj borni, temveč tudi na arheoloških virih, katerih interpretacija, po avtorjevih besedah, ni vselej natančna.

Drugo poglavje z naslovom *Nastanek, razvoj, struktura* govori o kneževini Karantaniji v vseh njenih obdobjih: o njenem nastanku in problemu langobardskega vpliva do srede 8. stoletja, o razvoju in strukturi države od 7. do 9. stoletja, o kosezih, o Hrvatih v Karantaniji ter o pokristjanjevanju.

Od izida Štihovega sintetičnega pregleda slovenske zgodovine (*Slovenska zgodovina do razsvetljenstva Štih, P., Simoniti V., 1995*) je odveč vsako poudarjanje, da so bili Karantanci polietnična tvorba (sestavljena iz domačih romanskih staroselcev, Hrvatov, Dudlebov in morda nekaj avarskih, bolgarskih in germanskih drobcev ter dveh valov slovanskih plemen, ki sta prišla s severa in vzhoda), katere tradicijsko jedro je bilo slovansko opredeljeno. Temeljno izhodišče Grafenauerjevih izsledkov je, da je Karantanija slovanska kneževina, ki se je izoblikovala kot del Samove plemenske zveze ob zgornji Dravi in ob zgornji Muri.

Posebno občutljiv in še vedno nerazrešen ostaja problem kosezov. Grafenauer posveča tej temi veliko pozornost in omenja vrsto teorij, ki so se ukvarjale s tem vprašanjem. Ena od najbolj razširjenih teorij pravi, da so kosezi plemo, ki so skupaj s Hrvati priselili iz Zakarpatja na jug. Ko je Grafenauer pisal poglavje o kosezih (1952) je menil, da imamo premalo virov, da bi lahko kar zavrgli to teorijo. Triinštirideset let pozneje pa Peter Štih pravi (*Zgodovina Slovencev do razsvetljenstva*), da je še vedno nemogoče ugotoviti, ali je bilo v vzhodnoalpski prostor uvoženo samo ime ali pa tudi skupina, ki ga je nosila.

Po imenih, ki so jih kosezom nadeli sosedi (Nemci *Edlinger* in Langobardi *arimani*), je mogoče domnevati, da je gotovo šlo za privilegirano družbeno skupino, ki je skozi ves srednji vek počasi izgubljala svoj družbeni položaj¹.

Prehod s koseškega vprašanja na vprašanje deleža Hrvatov v slovenski zgodovini zgodnjega srednjega veka je povsem logično nadaljevanje neke problematike, ki jo zgodovinarji, po Grafenauerjevih besedah, načenjajo in rešujejo že več kot sto let. To vprašanje se je zastavljalo v trojni obliki.

Pri prvem vprašanju, ki je v bistvu pregled vseh relevantnejših zgodovinskih analiz in raziskav, pa avtor knjige pravi, da so bili ugotovljeni številni sledovi naseljevanja Hrvatov v Karantanijo. Tako zgodovinarji kot filologi utemeljeno sprejemajo ne le njihovo udeležbo pri naseljevanju vzhodnoalpskega prostora, temveč tudi dopuščajo možnost, da so se priselili bodisi iz Dalmacije bodisi iz Bele Hrvatske. Sporna je le širina tega migracijskega vala, zlasti na področju srednje Koroške.

Različni poskusi, ki naj bi dokazali, da so kosezi Hrvati, pa so tema drugega vprašanja. Izhodiščna točka teh dokazov je bila topografija koseških naselij in toponomastičnih sledov s hrvaškim imenom. Veliko število različnih jezikoslovnih teorij ni dalo zadovoljivih rezultatov in dokazov, ki bi govorili v prid »hrvaške teorije« ali proti njej. Grafenauerjeva ugotovitev pa je, da izenačevanje kosezov in Hrvatov ni upravičeno, saj so kosezi kot družbena plast rezultat razvoja v Karantaniji.

Zato je v tretjem vprašanju že na začetku ugotovljeno, da se hrvaška problematika v zgodnjersrednjeveški slovenski zgodovini končuje v krogu zgodovinarjev. Grafenauer je tretje vprašanje sklenil z besedami, da je posebna zgodovinska vloga Hrvatov kot plemena političnih organizatorjev vsekar sporna.

Pokristjanjevanje Slovencev sodi v pozne Grafenauerjeve razprave (1991). Z naselitvijo Slovanov je na področju Vzhodnih Alp nastal popoln kulturni prelom. Arheološka odkritja pričajo, da so v tistem času propadle vse poznoantične krščanske cerkve. Ta kulturni prelom je pomenil prevlado poganstva nad krščanstvom, ki se je omejilo le na ostanke vlaškega prebivalstva.

Začetek uradne in široke salzburške misijonske akcije med Karantanci so zgodovinarji postavili v časovni okvir okrog leta 755 do 767. Najmočnejša opora krščanstva je bil knez in z njim povezani plemiči, ker je nova vera utrjevala njihovo oblast in njihove pravice nad ostalim prebivalstvom. Krščanstvu je bila naklonjena tudi najnižja plast prebivalstva (sužnji in nesvobodni), ker so med njimi prevladovali Vlahi (romanizirani staroselci, ki so že od antičnih časov bili kristjani). Središče odpora do pokristjanjevanja so predstavljali člani svobodnih vaških skupnosti »žup«. Vendar je krščanstvo, spričo različnih misijonskih metod, vse bolj pridobivalo na veljavi (ali vsaj na zunanem videzu), medtem ko so se med ljudstvom ohranile stare poganske šege. V 9. stoletju se je končalo pokristjanjevanje in se je začelo obdobje uvajanja stalne cerkvene organizacije. Kljub temu da je sprejetje nove vere bilo podprto tudi z državno prisilo, pa je po Grafenauerjevem mnenju, obvarovalo Slovence pred iztrebljanjem.

Na tako izpostavljeni geografski legi bi jih v nasprotnem primeru doletela useda polabskih Slovanov. Ob tem pa avtor dodaja, da je ta razvoj spremljala vrsta škodljivih okoliščin, med katerimi izpostavi »propad cerkveno-slovanskega bizantinsko-papeškega misijona pod Metodovim vodstvom« (str. 225). Ker je bil ves starokarantanski prostor podrejen cerkvenim središčem v etnično tujem sosedstvu, so začela nastajati prva domača kulturna središča s samostani šele več stoletij pozneje v bistveno spremenjenih razmerah.

V zadnjem poglavju z naslovom *Prežitki* so predstavljena tri besedila, ki obravnavajo karantansko dediščino (prežitke). V njih je avtor obravnaval prehod od slovanske kneževine Karantanije do vojvodine Koroške. Pomembna sta zlasti besedili, ki obravnavata pomen Karantanije v oblikovanju slovenske narodne zavesti in slovenskega zgodovinskega spomina. Razpravi imata naslov *Karantanija in njena dvakratna vloga v oblikovanju slovenske narodne zavesti ter Ustoličevanje koroških vojvod, gradnja slovenskega državnega mita in vpliv na oblikovanje slovenskega naroda v 19. stoletju*. To, zadnjo razpravo je napisal Grafenauer leta 1995, torej tik pred smrtjo.

Grafenauerjeve sklepne besede so namenjene Karantaniji, ki kot nekdanja skupnost Karantancev, ni ostala le zgodovinski problem prve polovice srednjega veka, temveč je postala pomembno oporišče spoznanja o enotnosti slovenskega naroda in oblikovanja njegove nacionalne zavesti. Zato je to območje, osrčje slovanskega ozemlja med Alpami in Donavo, povezano s slovensko nacionalno zavestjo intimneje in z močnejšimi srčnimi vezmi kot katerakoli druga slovenska pokrajina.

¹ Če nekoliko ironično dodamo, ni res, da so kosezi počasi izgubljali samo svoj družbeni položaj. V svetu virtualne resničnosti je izginilo tudi njihovo ime, saj mi ga računalnik, vsakič, ko napišem njihovo ime (v kakršnikoli obliki), podčrta kot neznano.

Goranka Kreačič

Jean-Claude Schmitt: GESTE V SREDNJEM VEKU

Ljubljana: *Studia humanitatis*, 2000 (*Studia humanitatis*). Prevedla Maja Šabec; spremna beseda Jure Mikuž, 447 str.

Knjiga francoskega zgodovinarja Jean-Clauda Schmitta *Geste v srednjem veku* je izšla v Parizu leta 1990 pri založbi Gallimard v zbirki *Bibliothèque des Histoires*, ki obsega dela z najširšega področja zgodovinskih ved. Deset let po njenem izidu v Franciji je pred nami prevod v slovenskem jeziku, ki je izšel pri

založbi *Studia humanitatis*.

Avtor knjige v predgovoru k slovenski izdaji (februar 2000) pravi, da v pričujoči knjigi ne gre samo za razmišljanje o gestualnih uprizoritvah, njihovih načinih in nalogah, ampak tudi o položaju gestualnosti v vrednostnem sistemu srednjeveške zahodnoevropske družbe in kulture.

S problematiko gest se je začela ukvarjati šele socialna in kulturna antropologija v začetku prejšnjega stoletja. Čeprav so se zgodovinarji manj zani-

Evangelist Matej pri pisanju. Ebbonov evangeliar (9. stoletje)

Na tej podobi se vzpostavi komunikacija med evangelistovim upognjenim pisalom in angelo-vim zvikom.

mali za ta vprašanja, kaže omeniti dva zgodovinarja *analovske prve in tretje generacije*, in sicer Marca Blocha¹ ter Jacquesa Le Goffa². Njuni deli govorita o kraljevskem ritualu dotikanja bolnikov v Franciji in Angliji ter o vazalskem izkazovanju časti.

Jean-Claude Schmitt zase meni, da nadaljuje delo Marca Blocha na področju zgodovine mentalitet, ki se je danes razširila v zgodovinsko antropologijo. Bloch je med dvema svetovnima vojnoma v preteklem stoletju postavil iztočnice, kako naj se razvija sodobno zgodovinsko. Ker je umrl že leta 1944, mu ni uspelo, da bi uporabil te iztočnice tudi pri svojem delu. Za vse francoske zgodovinarje, ki so nadaljevali kritične metode Marca Blocha in Analov, velja, da so pri svojih raziskavah vpeljevali interdisciplinarnost ter poskušali prevrednotiti zgodovino mentalitet v zgodovinsko antropologijo. Vsak dokument, ki ga raziskujejo, obravnavajo kot celosten vir. Tako so začeli upoštevati tudi vire, ki so jih doslej imeli za drugotne. Tako so se npr. oprli na izsledke, ki jih je odkrivala srednjeveška arheologija, ter tudi na umetnostne spomenike. Tudi

Schmitt se je v zadnjih letih usmeril predvsem na proučevanje likovnih del³, ki v srednjem veku niso imela estetsko, temveč tudi poučno in duhovno funkcijo.

To novo pojmovanje predmeta raziskave je pripeljalo do širjenja problematike na področje družbenih ved. Z izsledki omenjenih ved naj bi poskušali zgodovinarji bolje razumeti zgodovinske premike, kot so nastanek in razvoj mest in urbane kulture, gregorijanska reforma, položaj Judov, heretikov in marginalcev itn. Da bi prišli do rezultatov, so se morali zgodovinarji naučiti proučevati vire tudi posredno.

Za sodobne medieviste, med njimi je tudi Schmitt, velja, da se lotevajo podobnih tem kakor zgodovinarji mentalitet. Vendar so pri predmetih svojih raziskav začeli iskati globlje strukturalne povezave in so tako premaknili pozornost z »visokih intelektualnih obrazcev na splošno mišljenje najrazličnejših slojev, tudi tistih, ki mislijo drugače.« (Mikuž, str. 431)

Jean-Claude Schmitt danes velja za naslednika Jacquesa Le Goffa, v svojem delu pa se je loteval skoraj vseh raziskovalnih tem, ki jih je priporočal Marc Bloch.

Knjiga *Geste v srednjem veku* je razvrščena v devet poglavij z naslovi: *Antična zapuščina*, *Religija znaka*, *Božja roka*, *Razlikovanje*, *Disciplina novicev*, *Laiki in kleriki*, *Govorica gest*, *Od molitve do ekstaze* ter *Simbolna učinkovitost*.

Ena najtrajnejših značilnosti teorije gest, ki se je oblikovala na Zahodu, je njena moralna razsežnost. Še danes govorimo o gestah na takšen način, da ugotavljamo, katere geste so dobre ali slabe, in v zvezi z njimi opozarjamo na vrednote, ki naj bi bile univerzalne. Z gestami je neločljivo povezana govorica. V antiki so povezavo med govorico in gesto obravnavale *svobodne umetnosti*⁴. Upodabljanje gest je opazno tudi v antični umetnosti, zlasti v kiparstvu. Klasični ideal likovnega predstavljanja človeškega telesa je ena od glavnih zapuščin, ki jih je antika posredovala zahodni kulturi. V središču tega

upodabljanja je vprašanje gest, ki jih lahko opazujemo bodisi na antičnih vazah ali pri tempeljskih frizih in na slavolokih: geste oživljajo telesa tako, da delujejo kot celota, vzpostavljajo odnose med človeškimi in božjimi osebami ter členijo potek mitološke pripovedi ali državnih obredov. V 4. stoletju se pojavi, zlasti na kovancih, nova drža, ki kaže cesarja z dvignjeno roko z navzven obrnjeno dlanjo. To gesta je značilna za nov način izražanja cesarjeve veličine, ki je povezan z božansko veličino.

Prav ta nov način izražanja je bil eden od razlogov, da je krščanstvo z lahkoto privzelo to antično dediščino. V teh upodobitvenih načinih so se lahko izrazile vse teme, ki jih je krščanska kultura uporabljala že od 4. stoletja naprej. To so predvsem poudarjanje obraza in pogleda ter gloriifikacija božje roke in geste stvarjenja. Prehod med pogansko in krščansko kulturo je skorajda neopazen tudi zato, ker so nosilci podob ostali isti⁵.

Glavni razlog za nadaljevanje antičnega izročila v krščanstvu je ohranitev starih družbenih struktur v novih okoliščinah, saj so bili prvi cerkveni dostojanstveniki pripadniki rimske aristokracije. Geste cerkvenih ljudi so se okrasile z vsem dostojanstvom obredov iz rimskega imperija. Tako je npr. škofov prihod v njegovo mesto posnel obred *adventus* največjih antičnih cesarskih dostojanstvenikov. Že leta 585 so na sinodi v Mâconu poskušali kodificirati geste, s katerimi mora laik počastiti duhovnika, če se sreča z njim. Tudi v Svetem pismu je veliko gest, ki jih je upodabljala krščanska umetnost. Tako stara kot nova zaveza dajeta veliko zgledov za geste. Po avtorjevih besedah ima Sveto pismo temeljno vlogo pri obujanju določenih gest, ki so se šele s krščansko ikonografijo vtisnile v predstavnost svet ljudi in se spremenile v obvezujoč zgled.⁶ Najznačilnejša gesta, ki je sicer negibna, je Kristusova smrt na križu, ki je postala splošni znak krščanstva.

¹ Marc Bloch je napisal *Les rois thaumaturges. Études sur le caractère surnaturel attribué à la puissance royale particulièrement en France et en Angleterre* (1924), delo, ki ga lahko štejemo kot enega velikih zgodovinskih del preteklega stoletja. Avtor raziskuje prepričanje, da imajo kralji s pomočjo kraljevega dotika in z ritualnim dotikanjem bolnikov moč ozdravljenja škrofuloze, kožne bolezni, ki je v Angliji bila znana kot *the king's evil*. To prepričanje je bilo razširjeno v Angliji in Franciji od srednjega veka do osemnajstega stoletja.

² Jacques Le Goff je napisal *Le rituel symbolique de la vassalité* (1976), v slovenskem prevodu *Simbolično obredje vazalstva* kot poglavje v knjigi *Za drugačen srednji vek* (1985), ki je izšla pri Studia humanitatis. Esey proučuje simbolne geste v srednjem veku, posebej ritual vazalstva. Le Goff je srednji vek imenoval civilizacija geste, ker so geste odsevale politično, zgodovinsko, etično in teološko situacijo, ki je imela moč zakona.

³ Leta 1999 je Jean Claude Schmitt napisal, po besedah pisca spremene besede, eno od svojih natehtnejših prispevkov z naslovom *Relikvije in podobe*. V tej knjigi je prepričljivo pokazal, da se religiozna izkušnja ne navezuje samo na vero, besede in geste, temveč tudi na resnične svete objekte, kot so znaki (križ), simboli (evharistija) ali predmeti (relikvije).

⁴ Povezava med govorico in gesto je opazna zlasti pri retoriki in glasbi. V vseh državnih dejanjih je imela retorika poglavito vlogo in je z razvojem grško-rimske civilizacije dobivala čedalje večji pomen.

⁵ To je opazno zlasti na zgodnjekrščanskih sarkofagih, na stenskih slikarijah v katakombah, pri mozaikih v bazilikah in celo v iluminiranih rokopisih kot so *Vatikanski in Rimski Vergil*, *Dunajska geneza* itn.

⁶ V življenju kristjana ni niti ene priložnosti, ki je ne bi bilo mogoče povezati z eno od Kristusovih gest, ko blagoslovlja, se dotika bolnikov ...

Karolinška in otonska umetnost je prav posebej poudarjala moč božjih gest. Najznačilnejši primer je iluminirani rokopis, imenovan *Utrechtski psalter*. Ta rokopis velja za ključni dokument za proučevanje ikonografije gest. Njemu je podoben *Ebbonov evangelijar*. Poleg izrazito nabožnih tematik se je karolinška in otonska umetnost usmerila na upodabljanje obreda posvetitve in kronanja kraljev in cesarjev. Pri tem je združila elemente različnih izvorov, kot so obred *adventus* krščanskih vladarjev poznega cesarstva, maziljenje svetopisemskih kraljev, ustoličenja germanskih kraljev ... Od 9. stoletja se je obred posvetitve in kronanja utrdil v posebnih pravilih, ki so določala obredne geste.

Najpomembnejše teoretično besedilo o gestah v 12. stoletju je delo Huga Svetoviktorskega *De Institutione novitiorum*. Delo, ki obsega enaindvajset poglavij, je namenjeno samostanskim novicem in je v vseh vidikih nekakšen manifest moralnega, estetskega in političnega humanizma prve polovice 12. stoletja. Hugova teorija geste je bila trdno zasidrana v vseh besedilih beraških redov. Ker so njihovi pripadniki bili pridigarji, je ta teorija prestopila cerkvene okvire in si utrla pot tudi med laike.

Tukaj kaže poudariti, da se najizvirnejša filozofska in znanstvena kultura v 12. stoletju ni oblikovala v meniških samostanih, temveč v mestnih, kanonskih in stolniških šolah, iz katerih se je

v začetku 13. stoletja razvila univerza. Med prvimi se je oblikovala pariška, ki je nastala leta 1215. Že leta 1230 je nastal priročnik za učitelje in študente te univerze, ki kaže vplive svetoviktorske šole.

Glavni vzrok za razumevanje ponovnega razmaha geste kot predmeta etične misli in teorije, ki se kaže v teh delih, je intelektualni preporod v 12. stoletju in ponovno seznanjanje z deli antičnih piscev. Od 12. stoletja proces racionalizacije gest ni zajel samo etike, temveč vse komunikacijske funkcije, ki so jih že od nekdaj pripisovali gestualnosti. K temu je prispevala ponovna vpeljava poučevanja retorike v mestne šole in v programe univerzitetne sholastike.

Simbolna učinkovitost gest je imela veliko vlogo v srednjeveški družbi. Za veliko gest je veljalo, da lahko preoblikujejo snov ali bitja z notranjo močjo, ki sproža delovanje nevidnih sil. Omenimo samo nekaj najbolj značilnih (ki smo jih v pričujočem besedilu tudi omenili), kot so kraljevo maziljenje, Pilatova gesta, s katero zagrozi Judom z božjim prekletstvom, znamenje križa ...

Literatura

Mikuž, Jure: Geste kot šola mišljenja; spremna beseda v knjigi *Geste v srednjem veku*.
Burke, Peter: Revolucija v francoskem zgodovnopisju, *Studia humanitatis* 1993.

Kronanje vladarja: Zakramentar ivrejskega škofa Warmunda (11. stoletje)

Zgoraj: Škof krona kralja, ki ga podpirajo duhovniki

Spodaj: Devica krona cesarja Otona III. in mu izroča žezlo

Danijela Trškan

Gardner David: Using ICT in History, A Teacher's Resource Guide

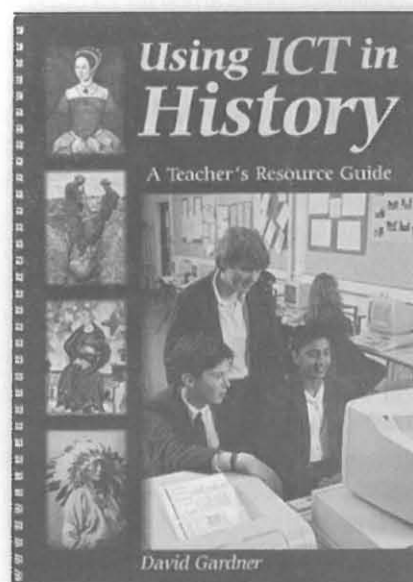
Stanley Thornes (Publishers) Ltd. 1998, 96 strani

Zadnja leta smo priča razvoju tehnologije, ki je postala tudi sestavni del učnega procesa (internet, e-pošta, CD-ROM-i, računalniški programi). Tako nacionalni kurikulum v Veliki Britaniji zahteva pri vsakem predmetu, da morajo imeti učenci možnost uporabe in razvijanja sposobnosti uporabe sodobne tehnologije.

Uporaba informacijske in komunikacijske tehnologije (IKT) pri zgodovini (ICT: Information and Communications Technology in History) je naslov priročnika za učitelje zgodovine, ki poučujejo učence v starosti od 12 do 16 let (to je Key stage 3 in 4).

Priročnik vsebuje deset poglavij:

1. Uporaba IKT pri zgodovini, ki vsebuje pomen, prednosti, načrtovanje uporabe in vrednotenje uporabe IKT pri zgodovini
2. Možnosti uporabe IKT pri zgodovini (Key stage 3) za učence od 12. do 14. leta starosti s preglednico glavnih tem in možnosti uporabe IKT

3. Uporaba urejevalnika besed (Word) z nekaterimi učnimi listi (pisanje pisma, interpretacije virov)
4. Preglednice in grafi s konkretnimi nalogami
5. Podatkovne baze in uporaba (izdelovanje zgodovinskega slovarčka besed)
6. CD-ROM-i, uporaba in evalvacija s predstavitev nekaterih CD-ROM-ov ter učni listi za uporabo Enciklopedije Encarta
7. Internet z naslovi, ki se nanašajo na pouk zgodovine
8. Tiskanje oz. objava podatkov na različne načine (npr. kot plakat, letak, časovni trak ipd.)
9. Internet Odyssey (programska oprema za hitrejše iskanje podatkov in za predstavitev podatkov)
10. Integracija IKT pri učnih urah je prikazana na konkretnih primerih (npr. Ogled zgodovinskega spomenika; Ameriški črnici; Vzpon Hitlerja)

Priročnik je namenjen predvsem učiteljem, saj vsebuje tudi 26 praktičnih primerov uporabe IKT (npr. uporaba Worda, interneta, CD-ROM-ov). Namen informacijske in komunikacijske tehnologije pri predmetu zgodovina je, da se učenci naučijo uporabljati programe in tehniko delovanja, znajo poiskati, izbrati, uporabiti, analizirati in predstaviti podatke ter razumejo splošno uporabo te tehnologije v družbi in pri delu. Pri zgodovini se podatki lahko predstavijo na različne načine, npr. z uporabo slikovnega gradiva, števil, besedil, zvokov ipd. Učenci lahko uporabljajo sodobno tehnologijo za zbiranje podatkov iz CD-ROM-ov in interneta, potem za izdelovanje preglednic in grafov s pomočjo računalniških programov ter za oblikovanje informacij s pomočjo urejevalnika besed.

Z uporabo informacijske in komunikacijske tehnologije pri zgodovini priročnik poudarja, da se povečuje motivacija učencev za dano nalogo in povečuje verjetnost, da bodo dano nalogo tudi naredili. Ravno tako pomeni uporaba IKT večji dostop do različnih virov informacij, spremembo oblik in metod dela (npr. več samostojnega individualnega ali skupinskega dela), izboljšanje učnih listov in šolskih nalog ter olajšuje povezave med predmeti in med učenci različnih šol. Ravno tako lahko s pomočjo IKT učenci poglobijo znanje in razumevanje,

analizirajo in ovrednotijo interpretacije ter uporabljajo različne vire in jih ovrednotijo. Dva konkretna primera sta predstavljena v nadaljevanju.

Prvi primer učnega lista (str. 96) navaja učence k opisovanju, analizi in razlagi razlogov in posledic zgodovinskih dogodkov. Namen naloge je, da učenci v skupinah (po štiri) oblikujejo poročilo za nemški časopis o vzponu Adolfa Hitlerja. Poročilo mora vključevati ali naslovno stran časopisa ali pa posebno stran za proslavitev Hitlerjevega uspeha. Datum mora biti torek, 31. januar 1933. Naloga vsebuje naslednje napotke za delo učencev. Prvi napotek je, da morajo učenci v skupini razdeliti vloge: poročevalec, fotograf, raziskovalec in urednik. Drugi napotek je, da morajo dogovoriti na glavna vprašanja: Kdo je Adolf Hitler?; Kako je dobil oblast v Nemčiji?; Zakaj je bil tako popularen leta 1933? Tretji napotek je, da mora poročilo vsebovati fotografije, življenjepis in glavne kvalitete Adolfa Hitlerja, pričo (ki govori o njegovi popularnosti), opisane in slikovno predstavljene razloge za vzpon (s statističnimi poudarki in grafi) ter na koncu povzetek glavnih dogodkov. Četrty napotek je, da lahko uporabljajo naslednje vire informacij: CD-ROM-e, učbenike, strokovno literaturo iz knjižnice, BBC televizijski program o Nacistični Nemčiji in internet (npr. <http://www.historyplace.com>). Na koncu učnega lista je tudi datum, kdaj morajo učenci to nalogo narediti.

Drugi primer učnega lista (str. 31) navaja učence k analizi in vrednotenju interpretacij. Namen naloge je, da se učenci navajajo na interpretacijo zgodovinskih virov za določeno obdobje. Prvo navodilo je, da mora učenec poiskati dva različna vira, ki se nanašata na izbrano obdobje, dogodek ali situacijo, ki se jo učijo pri zgodovini. Izbor lahko določi učitelj ali pa učitelj prepusti izbiro učencem. Vira naj bi učenec dobil iz CD-ROM-ov ali z interneta. Drugo navodilo je, da prekopiira vira v Microsoft Word. Tretje navodilo je, da za vsak vir poskuša odgovoriti na naslednja vprašanja: Katera vrsta vira je? (npr. karikatura, časopis, pismo, fotografija ipd.); Kdaj je bil narejen, napisan, idan?; Od kod prihaja ali kje je bil najden (kdo ga je napisal, izdal)?; Kakšen je bil namen izdaje ali objave vira (informirati, zabavati, pre-

pričevati, poučiti, opozoriti, zapeljati ipd.); Kaj vir sporoča?; Do kakšne mere je zanesljiv? (ali vsebuje osebno mnenje, ali je ponaredek, ali pretirava, govori resnico, ali je primaren ali sekundaren vir itd.); Kaj se je zgodilo oz. bi se lahko zgodilo potem, ko je bil objavljen vir?; Kaj se je zgodilo oz. bi se lahko zgodilo predno je bil vir objavljen? Zadnje navodilo je, da mora učenec napisati vprašanja in odgovore v Microsoft Word, jih shraniti ter natisniti.

Zainteresirani učitelji lahko to knjigo (ISBN: 0-7487-3369-8) naročijo pri slovenskemu posredniku: MARKOM d.o.o. Prvomajska 9, 1001 Ljubljana, <http://www.markom.si>, e-mail: markom@markom.si.

Danijela Trškan

Lowe Norman: Mastering Modern World History

**Macmillan, Hampshire and London,
1997, 522 strani**

Vloga sodobnega učbenika v šolskem izobraževanju se je spremenila. Učbenik ni edini vir znanja, ki ga je treba uporabljati in reproducirati, ampak postaja tudi knjiga, ki omogoča produktivno delo, učenje in izobraževanje ter tako omogoča spoznavanje, razmišljanje, opazovanje, sklepanje in samostojno delo.

Naslov učbenika je Obvladovanje moderne svetovne zgodovine. Prvič je bil napisan že leta 1982 in je bil že šestkrat ponatisnjen. Druga dopolnjena izdaja je bila leta 1988, potem je bil učbenik še trikrat ponatisnjen, tretja dopolnjena izdaja pa je bila leta 1997. Knjiga je sicer namenjena za pripravo na angleški izpit pri 16. letih in začetnemu študiju za angleški izpit (16–18 let) v Veliki Britaniji, vendar pa jo pogosto uporabljajo za angleške izpite (18 let) in tudi za pripravo na mednarodne izpite (18 let).

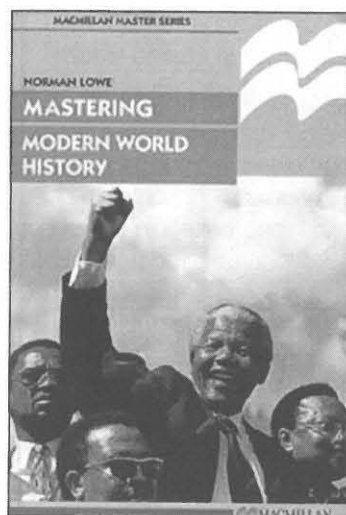
Zunanjo strukturo učbenika predstavljajo format (15,5 x 23,5 cm), mehka vezava, črno-beli tisk in črno-belo slikovno gradivo. Avtor učbenika je samo eden, predstojnik zgodovine na ko-

lidžu v Lancashire. Učbenik je polde-lovni. Glavni elementi notranje strukture tega učbenika so besedilo, slikovno in pisno gradivo ter naloge.

Učbenik v uvodnem delu vsebuje ka-zalo, seznam karikatur, seznam zemlje-vidov, seznam tabel, seznam ilustracij, seznam tistih institucij in založb, ki so dovolile objaviti gradivo, ter uvodno be-sedo založbe k tretji izdaji in uvodno besedo avtorja. Na koncu učbenika je dodan seznam dodatnih knjig za vsako poglavje in kazalo pojmov. Vsebina je razdeljena v šest poglavij, ta pa so razčlenjena na 24 tem. Vsaka tema vsebuje splošni uvod v temo in didak-tične poudarke, ki so zastavljeni pro-blemsko oz. pogosto v obliki vprašanj. Glavni izrazi in pojmi so razloženi v be-sedilu, pomembnejši stavki in ključne besede pa so podčrtani. Na koncu te-me so različne naloge, ki se nanašajo na učbeniško vsebino teme ali na raz-lične pisne ali vizualne vire.

Prvo poglavje *Vojna in mednarodni odnosi* (247 strani) vsebuje 11 tem: 1. Svet leta 1914 – začetek prve svetovne vojne; 2. Prva svetovna vojna in njene posledice; 3. Društvo narodov; 4. Mednarodni odnosi 1919–33; 5. Mednarodni odnosi 1933–39; 6. Druga svetovna vojna 1939–45; 7. Hladna vojna – problemi mednarodnih odnosov po drugi svetovni vojni; 8. Širitev komunizma zunaj Evrope in posledice za mednarodne odnose; 9. OZN; 10. Dve Evropi: Zahodna in Vzhodna po letu 1945; 11. Spori na Bližnjem vzhodu. Drugo poglavje *Vzpon fašizma in desnih vlad* (49 strani) vsebuje tri teme: 12. Italija 1918–45 - prvi pojav fašizma; 13. Nemčija 1918–45 – Weimarska Nemčija in Hitler; 14. Japonska in Španija. Tretje poglavje *Komunizem: vzpon in zaton* (71 strani) vsebuje štiri teme: 15. Rusija in revolucije 1900–24; 16. Komunistična vlada v Rusiji 1924–91; 17. Kitajska 1900–49; 18. Kitajska po letu 1949 – komunistični nadzor. Četrto poglavje *ZDA* (49 strani) vsebuje dve temi: 19. ZDA pred drugo svetovno vojno; 20. ZDA po letu 1945. Peto poglavje *Dekolonizacija* (58 strani) vsebuje dve temi: 21. Konec evropskih imperijev; 22. Problemi v Afriki. Šesto poglavje *Svetovni problemi* (25 strani) vsebuje dve temi: 23. Spreminjanje evropskega gospodarstva po letu 1900; 24. Svetovno prebivalstvo.

Prvo poglavje o vojnah in medna-rodnih odnosih je najobširnejše, saj vsebuje kar 50 odstotkov učbeniške vsebine, najmanj obsežno je zadnje poglavje o svetovnih problemih. Celotna učbeniška vsebina je označena s številkami in je zelo pregledno temati-zirana v poglavja, teme in didaktične probleme. Obseg poglavij je različen, od 25 do 247 strani, teme pa so dolge od 9 do 37 strani. Glavne teme so med-narodni odnosi; notranje zadeve glav-nih držav (ZDA, SZ in Kitajske); Evrop-ska skupnost in komunistična enotnost na vzhodu Evrope; pomembni dogodki z mednarodno veljavo, kot so vzpon in padec fašizma in komunizma, deko-lonizacija in nekateri tipični problemi Afrike; svetovni problemi, kot so lakota in delitev Sever–Jug, onesnaževanje, rast prebivalstva itd. Vsebina je povsod kronološko progresivno zasnovana.

Teme pa ravno tako vsebujejo progresivno časovno projekcijo, saj prikazu-jejo razvoj dogodkov v določenem časovnem obdobju. Kar 11 tem (skupaj 24 tem) vsebuje zgodovino po letu 1945. Dogodki v učbeniku segajo od leta 1900 do 1990. Tako učbenik vsebu-je naslednje dogodke 90. let: Popušča-nje napetosti in konec hladne vojne, Vojna v zalivu, Vloga OZN 1980–90, Sovjetska zveza 1980–90, Južna Afrika, Padec komunizma v vzhodnih državah, Državljanska vojna v Jugoslaviji, Sve-tovni problemi. V učbeniku prevladuje vojaška, politična, gospodarska in dru-žbena zgodovina. Zelo malo je kulturne, verske, tehnološke, znanstvene in izo-braževalne zgodovine.

Učbenik vsebuje precej slikovnega gradiva. Prevladujejo fotografije (47 %), potem pa zemljevidi (28 %) in stati-stične tabele (11 %). Učbenik vsebuje tudi karikature, grafe, plakate, skice. Nekaterne informacije so tudi grafično predstavljene. V nalogah je slikovno gra-divo redko, zato so tudi redka vpraša-nja, ki se nanašajo na slikovno gradivo (ponavadi le za statistične tabele in karikature). Posebnost so fotografije, ki prevladujejo v tem učbeniku, saj prika-zujejo poleg pomembnih osebnosti, tudi krute prizore (ulične poboje, žrtve vojn, sestradano prebivalstvo, pobite ljudi ipd.).

V učbeniku so vprašanja na koncu tem. Prevladujejo vprašanja s krajšimi odgovori, ki se nanašajo na vsebino teme in vprašanja, ki se nanašajo na zgodovinske vire, saj vsebujejo izbrane teme veliko pisnih virov (odlomkov iz primarnih in sekundarnih pisnih virov). Pisni viri so odlomki iz strokovne litera-ture in prikazujejo različne poglede oz. interpretacije zgodovinarjev, primar-ni pisni viri pa so odlomki poročil, govo-rov ali spominov. Pri vprašanih so do-dane tudi točke, tako da naloge pripra-vljajo učence na izpitna vprašanja (predvsem za angleški izpit pri 16 letih). V veliko pomoč pa so tudi problemska vprašanja, ki so v bistvu didaktični pou-darki, ki že predstavljajo naslove esejskih nalog. Naloge spodbujajo samo-stojno učenje in preverjajo znanje, ra-zumevanje in tudi sposobnost uporabe pisnih in vizualnih virov.

V Veliki Britaniji številne založbe izdajajo različne učbenike za določeno starost učencev pri predmetu zgo-dovina. Najbolj pomembne založbe so Hei-nemann Educational, Nelson, Collins Educational, Longman, Cambridge University Press, Stanley Thornes, Ox-ford University Press. Učbenikov za 20. stoletje je izredno veliko, vendar pa ostaja *Mastering Modern World History* eden najboljših in najbolj prodajanih, saj je zgodovina 20. stoletja napisana pregledno, sistematično, problemsko in razumljivo.

Učbenik (ISBN 0-333-68523-7) se lahko naroči pri slovenskemu posred-niku: MARKOM d.o.o. Prvomajska 9, 1001 Ljubljana, <http://www.markom.si>, e-mail: markom@markom.si.

Danijela Trškan

Chansel Dominique: Europe on-screen-cinema and the teaching of history

Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2001, 218 strani

Knjiga z naslovom Evropa na filmskem platnu in poučevanje zgodovine je izšla v okviru projekta Sveta Evrope z naslovom Učenje in poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja. Med cilji tega projekta so tudi cilji kot npr. vzbuditi zanimanje pri mladih za sodobne dogodke v Evropi, razviti sposobnosti kritičnega raziskovanja, vzbuditi učitelje k vključitvi evropske dimenzije v pouk zgodovine. V okviru tega projekta je izšlo že več knjig o učnih načrtih, učbenikih in učni vsebini, ki so tudi didaktično-metodični priročniki za evropske učitelje zgodovine.

Knjiga vsebuje predstavitev 50 evropskih filmov (10 nemških, 15 francoskih, 8 italijanskih, 4 ruske, 4 angleške, 2 španska, 2 turška, en švicarski, en poljski, 3 češkoslovaške). 26 filmov je barvnih, 24 pa črno-belih filmov (od tega dva nema).

Filmi so razdeljeni na štiri glavne teme. Prva tematika je nacionalizem in vključuje prvo svetovno vojno, drugo svetovno vojno in ekstremni nacionali-

zem. Druga tematika so ženske in vključuje filme, ki poudarjajo trpljenje in pogum, proteste in upore žensk. Tretja tematika je imigracija in vključuje filme, ki poudarjajo ilegalno imigracijo, različne poglede imigrantov in življenje tujcev. Četrta tema so človekove pravice in vključuje pravice otrok, delavske pravice, pravice do drugačnosti, spoštovanje do manjšin, zaščito pred nestrpnostjo, politično svobodo in politično zatiranje. Filme je zbral Chansel Dominique, učitelj geografije in zgodovine, ki je diplomiral iz zgodovine, umetnostne zgodovine, arheologije, latinščine, grščine in študija kina.

Čeprav je filme, ki so predstavljeni v publikaciji, težko dobiti, pa predstavlja ta knjiga nekakšen vodnik po evropskih filmih in podaja tudi konkretne primere, kako jih lahko učitelji in učenci uporabljajo pri pouku zgodovine. Vsak film predstavlja režiserja in scenarista, zgodovinsko ozadje dogodkov v filmu, analizo filma (zasnovo in pričakovanja) ter predloge za analizo posameznih delov filma, dogodkov, oseb s pomočjo vprašanj. Ravno ta vprašanja so zanimiva, saj učence navajajo na podrobno analizo filmske vsebine.

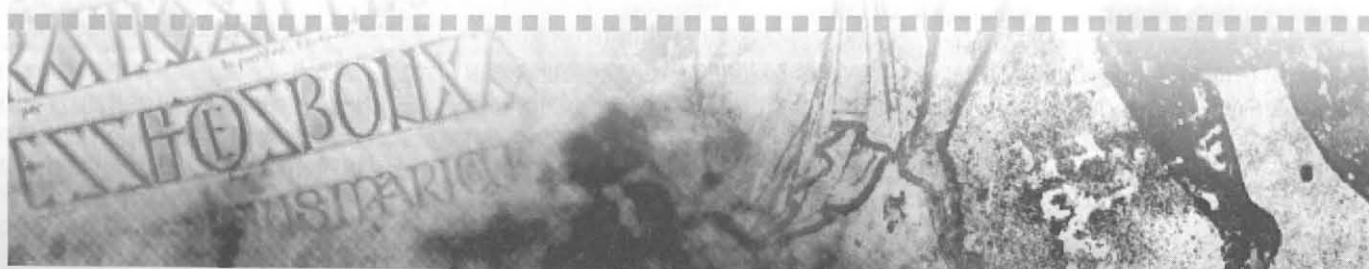
Npr. francoski barvni film Priznanje (L'aveu) iz leta 1970, ki ga je režiral znani režiser Costa Gavras, vključuje teme, kot so totalitarizem, mučenje in uničenje osebnosti. Film je bil posnet po resnični zgodbi češkega politika, ministra za zunanje zadeve Arthurja Londona, ki je bil obtožen v času Stalnovih čistk in je napisal knjigo o tem, kako so bili obtoženi prisiljeni priznati namišljene zločine in kakšne metode

so bile uporabljene proti njim. Njegovo vlogo je v tem filmu igral francoski igralec Yves Montand, njegovo ženo Lise pa Simone Signoret. Vprašanja, na katera lahko učenci ob gledanju filma poskušajo odgovoriti, so npr. povezana z zrežiranimi procesi (Kakšni so bili lažni procesi?; Kaj je vsebovalo lažno prisilno priznanje?; Kako je moral obtoženi razložiti svoje zločine?; Kdo so bile priče in kako so se obnašale?; Kako so se obnašali sodniki, policisti in tožitelji?; Kakšna je bila reakcija udeležencev procesa? Kakšen je bil odnos in obnašanje žene obtoženega? itd.). Na koncu predstavitve filma pa je še ena naloga, ki predlaga naslednji vprašanji za diskusijo: Zakaj se ni Stalinov totalitarizem omejil na to, da bi odpravil nasprotnike, kot je to pri diktaturah?; Zakaj so bili organizirani ti veliki procesi? (str. 209–211).

Številni zgodovinski viri, še posebej pa tudi filmi, omogočajo drugačen način poučevanja in učenja, saj prikazujejo drugačen pogled na svet, različne običaje, navade in vrednote evropske družbe. Propagandni filmi ponavadi opravičujejo obstoječe sisteme, vojaški filmi branijo neki družbeni, politični ali kulturni sistem, umetniški filmi pa le posredno sprejemajo ali opravičujejo sisteme. Pri zgodovini pa se sicer bolj pogosto uporabljajo dokumentarni filmi ali šolski video programi, ki omogočajo večjo nazornost, predstavnost in razumljivost zgodovinskega dogajanja v preteklosti ter tudi večjo trajnost znanja.

Evropski filmi so bogat vir informacij o družbi in ljudeh, njihovem življenju, problemih in družbeni nepravilnosti. Film ne predstavlja več samo ilustracije ali zamenjave tradicionalnega pouka, ampak prikazujejo različne kompleksne odnose v družbi, ki jih učenci lahko uporabljajo za podrobno analizo in vrednotenje.

Publikacije Sveta Evrope se lahko naročijo pri Informacijsko-dokumentacijskem centru Sveta Evrope pri NUK-u, Rimska 16, Ljubljana, informacije pa so tudi na <http://culture/coe.int>.

Marjana Pezdirc Kolnik

SREČANJE UNESCO-vih ŠOL OB CERKNIŠKEM JEZERU ALI »JEZERO JE, JEZERA NI«

Srednja gradbena, geodetska in ekonomska šola Ljubljana je 4. in 5. maja 2001 v okviru leta varovanja naravne in kulturne dediščine pripravila dvodnevno srečanje Unescovih šol v vasi Dolenje Jezero ob Cerkniskem jezeru.

Več kot petdeset dijakov iz vse Slovenije se je ukvarjalo s preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo tega občutljivega območja, ki bi zaradi svojega fenomena zaslužilo več pozornosti.

UNESCOVO SREČANJE

V Sloveniji je 59 šol, ki so vključene v mednarodno mrežo UNESCO ASP-net. V ospredje so postavile štiri temeljne stebre izobraževanja: učiti se, da bi vedeli, učiti se, da bi znali delati, učiti se, da bi znali živeti v skupnosti, in učiti se biti. Nov pogled na učenje naj bi vsakemu omogočil ustvarjalno in polno življenje, kar pomeni izražanje vrednot in potreb ter možnosti pridobiti si svoje mesto v družbi.

Namen našega srečanja je bil ugotoviti, kako doseči ravnovesje ekonomskih, socialnih in ekoloških potreb in kako omogočiti razumevanje vrednot domačemu prebivalstvu. S svojim videnjem smo želeli najti možne rešitve za trajnostni razvoj tega prelepega koščka naše domovine. Pomemben je bil stik z domačim prebivalstvom in seveda druženje mladih.

Zanimala nas je preteklost, narava (ptice, rastline, jame) in družba – možnosti turizma in drugih gospodarskih dejavnosti v prihodnje. Deloma smo gradivo pripravili že prej, delali pa smo v šestih skupinah in se v šoli srečevali že od novembra. K sodelovanju smo povabili že v času priprav druge Unescove šole in z njimi komunicirali prek svetovnega spleta.

Biolška skupina se je ukvarjala z rastlinstvom in živalstvom in raziskovala, kako menjava kopnega in vode vpliva na ekosistem. Na terenu se jim je pridružil ornitolog.

Dijaki v geografski skupini so proučevali dejavnosti ljudi na Cerkniskem polju s posebnim poudarkom na ugotavljanju posledic teh dejavnosti v tipičnih ekosistemih obravnavane pokrajine. Razmišljali so, katere dejavnosti bi veljalo še razvijati in katere omejevati.

Posebna skupina je ugotavljala potrebe prebivalstva in možnosti širše turistične ponudbe.

Cerkniško jezero je svetovna posebnost, vendar po svetu obstajajo podobna jezera in ena od skupin jih je skušala poiskati. Našla jih je v Dinarskem krasu, v Španiji, v Nebraska, v naši bližini pa Doberdobsko jezero. Obstajajo tudi druga zanimiva presihajoča območja z mnogimi raznolikimi kraškimi oblikami. Ti ekosistemi imajo veliko skupnega – so občutljivi, tam živeče živali in rastline so življenjsko odvisne od količine vode v jezerih, okoliško prebivalstvo pa ni nikjer enotno, kako ravnati s svojim okoljem.

Arhitekturna skupina se je ukvarjala z avtohtono arhitekturo tega območja. Izbrana poslopja so narisali s črtno risbo, jih izmerili in pripravili idejne načrte in tlorise za novo namembnost.

Kulturnozgodovinska skupina je obravnavala dve področji: Valvasorja in etnologijo - iskali smo pripovedi in pesmi, ki so povezane z jezerom, in proučevali običaje prebivalstva.

Program je bil zasnovan tako, da smo prvi dan poslušali predavanje o podobnih zaščitenih ekosistemih v svetu, popeljali smo se z lojtrnikom ob jezeru, si ogledali maketo, ki prikazuje polnjenje in izpraznitev jezera in se pripravili na terensko delo po skupinah. Naslednji dan je delo potekalo v delavnicah na terenu, končali pa smo ga s predstavitvijo plakatov in naših idej za trajnostni razvoj. Na prireditvi so nas počastili poleg domačinov in župana Cerknice tudi predsednik Turistične zveze Slovenije in vodilni slovenskega združenja UNESCO. Z dvodnevnega srečanja smo odšli bogatejši z dragocenimi znanji in novimi prijateljstvi.

Za marsikoga je voznja z lojtrnikom čisto novo doživetje.

DELO KULTURNOZGODOVINSKE SKUPINE

Razdeljeno je bilo v dva sklopa. Prvi je bil opravljen že v šoli, z litreaturo, in je bil namenjen J. V. Valvasorju, njegovi želji, da »nejevernost in nevednost tujcev odpravi« in proslavi deželo Kranjsko. Ob tem je nastala krajša seminarska naloga. Drugi sklop je bil bolj praktičen. Delo je potekalo na terenu, ob pogovorih z vaščani Dolenjega jezera in primerjavi »življenja, ki je bilo in ki je«.

Valvasorjeva korespondenca z Royal Society

Ker tudi pri Cerkniskem jezeru ne moremo mimo polihistorja Valvasorja, smo se v kulturnozgodovinski skupini pred srečanjem ukvarjali z njegovo korespondenco z Royal Society. Pomembno se nam je zdelo opozoriti nanj z vidika sodelovanja z institucijo svetovnega pomena. Ta znanstvena družba je nastala v Londonu leta 1660, da bi se borila proti misticizmu in črnošolstvu in da bi pospeševala eksperimen-

talni pristop k znanosti. Danes je neodvisna ustanova, ki podpira raziskave naravoslovnih znanosti pa tudi raziskave s področja zgodovine znanosti. Valvasor se je že zavedal, da je pomembno vedenje o okolju in svetu, v katerem živimo, in da je pomembna tudi povezanost ljudi z naravo. Na podlagi ohranjene korespondence smo lahko ovrednotili Valvasorjev pomen na mednarodnem področju in opozorili na to, da je »svojo domovino« že več kot pred tristo leti predstavil svetu. Ugotovili smo, da se je odločil opisati fenomen Cerkniškega jezera, ker je v glasilu kraljeve družbe Philosophical Translation prebral njegov nepopoln opis. V četrti knjigi SLAVE VOJVODINE KRANJSKE pravi: »Tujci tudi pri okoliščanih malo temeljitega in gotovega zvedo, ker jim ti ne vedo veliko povedati ... Ta ali oni nekaj ve, nihče pa ne vsega, kar bi sicer dognal temeljit raziskovalec.«

Sam je jezero in življenje ob njem proučeval v letih 1684/85 in si zamišljal, da omogočajo njegovo delovanje podzemne votline in jezera v Javornikih in podzemno jezero pod cerkniškim dnem, ki na zapleten način povzročajo polnjenje in praznjenje jezera. Njegov opis so prebrali na seji družbe 14. decembra 1687, svetovno znani astronom Halley pa je z vezno posodo tudi praktično prikazal polnjenje in izpraznitev jezera. Na temelju tega opisa so Valvasorja izvolili za člana Royal Society – postal je četrti človek v takratni Avstriji, ki ga je doletela ta čast.

Valvasor je družbi napisal osem pisem v latinskem jeziku in dobil tudi odgovore, ohranjena pa so nekatera v izvorniku (Early Letters), nekatera so prepisana v posebni knjigi pisem (Letter Book). Hranijo jih v arhivu, na sedežu družbe v Londonu. Tri pisma in prilogo z opisom Cerkniškega jezera je že l. 1893 v Londonu našel zgodovinar in publicist Peter von Radics. Podrobneje sta se s korespondenco ukvarjala dr. Branko Reisp in dr. Janez Šumrada.

Poleg Slave Vojvodine Kranjske in Korespondence Janeza Vajkarda Valvasorja z Royal Society smo pri delu pregledali še Valvasorjev zbornik ob 300. obletnici izida Slave Vojvodine Kranjske in članek Pismo Edmonda Halleya Valvasorju, uporabili zgoščenko Zgodovinski časovni trak in iskali podatke po svetovnem spletu.

Etnologija

Bolj zanimivo kot delo z literaturo je bilo delo na terenu. Naša skupina se je v Dolenjem Jezeru povečala z gosti z goriške gimnazije in gimnazije J. Plečnika iz Ljubljane, pa tudi z učenkama iz OŠ iz Cerknice. Iskali smo še znane pripovedke in pesmi o jezeru, proučevali smo življenje ljudi v preteklosti in ga s pogovori z domačini primerjali z današnjim. Informacije smo pridobili s kratko anketo. Oblikovali smo tudi nekaj predlogov, kako kulturno dediščino uporabiti v sodobnosti pri razvoju kraja.

PRIPOVEDKE O NASTANKU JEZERA

Dijaki so našli tri pripovedke o nastanku jezera: O Cerkniškem jezeru, Za jezero je kriva grofica in Ljubezen sredi sovraštva, ki se pojavlja še v dveh inačicah, z različnimi naslovoma.

Pripovedka O Cerkniškem jezeru govori o svetnici, ki je rada pomagala ljudem, zato jo je hotel hudič uničiti. Ko mu je to končno uspelo, se je tako zakrohotal, da se je zemlja stresla, pridrla je voda in nastalo je jezero.

V pripovedki Za jezero je kriva grofica srečamo grofico, ki je rada jedla ribe in se je zbalala, da jih bo zanjo zmanjkalo, če jih bodo ribiči lovili. Pregarjala jih je, ker pa je niso ubogali, je požiralnik zamašila in nastalo je jezero.

Tretja pripovedka govori o ljubezni mlade Karlovčanke in Šteberčana, otrok graščakov z nasprotni strani doline. Očeta sta se močno sovražila in preprečila njuno srečo. Karlovčan je od mladega Šteberčana zahteval, da pride snubit hčerko v čolnu. Po suhem ni mogoče s čolnom preko polja, zato je s pomočjo Jezerka – povodnega moža, »kralja tolmunov in potokov«, Šteberčan ustvaril jezero, ki pa je oba zaljubljenca pogubilo.

Vaščani Dolenjega jezera večinoma poznajo pripoved o ljubezni in sovraštvu, vedo tudi, da je še vedno mogoče videti ostanke gradu Šteberg. Posebnost te pripovedi je dobrota povodnega moža Jezerka, ki je svetoval Šteberčanu, kako ustvariti jezero, kajti »nadnaravna bitja v slovenskem izročilu navadno niso dobra s človekom«.

PESMI

Pesmi, ki bi bile posebej vezane na Cerkniško jezero, domačini ne poznajo, navajajo le pesem z naslovom Preljubo Cerkniško jezero, sicer pojejo splošno znane slovenske narodne. V vasi deluje posebna skupina žena, ki ohranjajo lepoto pevskega izročila. Imenujejo se Jezerke. Pri iskanju pesmi s tega področja smo naleteli na avdiokaseto s pesmimi, ki jih je zbrala in izdala gospa Ljoba Jenče, znana poznavalka ljudskih pesmi.

GOSPODARSKE DEJAVNOSTI

Ljudje ob jezeru so se in se še ukvarjajo z različnimi gospodarskimi dejavnostmi. Od nekdanjih so skoraj zamrle oglarjenje, sedlarstvo, mlinarstvo in sekanje ledu. Kmetijstva je vedno manj, tudi uporabe starih orodij, čeprav jih vaščani Dolenjega jezera še nekaj hranijo. Najbolj zanimiva so: priprava za lupljenje lesa, žaga za led, slamoreznica, predvsem pa različne priprave za lovljenje rib. Iznajdljivost pri tem opravilu je prav zanimiva. Opisal nam jo je gospod Kunstelj, ki ima manjšo etnološko zbirko kar doma. V njej so poleg priprav za lovljenje rib in orodja še različne vrste drsalk, saj so se te od vasi do vasi razlikovale.

Ribolov

Ribe so lovili z rokami – brez pripomočkov, pobirali so jih iz jam, lovili s sakom (žakljem iz vrvi), z drevakom, z dražo – dolgo palico, ki je imela na koncu trnek in žabo za vabo, z zanko – z njo so predvsem lovili otroci na paši, s košem, z vršami (z njimi so lovili tudi rake) in z ostmi. Pozimi so uporabljali leseni bêt – kladivce, s katerim so udarili po ledu, pod katerim je bila riba, ki je ob udarcu omedlela. Led so nato izsekali s sekiro in ribo pobrali. Pravica do ribolova se je s časom spreminjala, vedno pa je obstajal krivolov. Zelo zanimiva je delitev ulova rib, predvsem po »raubšicu«.

Lovili so navadno v skupini. Da ne bi prišlo do preprirov, so imeli poseben način delitve plena. Ribe so stresli na pod v kakšnem skednju in jih razdelili na toliko kupov, kot je bilo ribičev. Kupe so oblikovali tako, da so ribe polagali po velikosti najprej od leve proti desni (od največje do manjših) in nato od desne proti levi tako, da so bili kupi približno

enakovredni. Potem se je delilec obrnil s hrbtom proti razdeljenim ribam, eden od ribičev je stopal od kupa do kupa in spraševal, komu naj pripada. Po taki delitvi se niso smeli pritoževati in prepirati.

Pozimi so ribe sušili, da so bile dlje časa uporabne, poleti pa so jih ohranjali sveže tako, da so jih polagali v lesene čebre – plast rib, plast kopriv, plast rib, plast kopriv. Brez hladilnikov in zamrzovalnikov so bile uporabne štirinajst (!) dni.

Nazoren prikaz delitve rib

Jezero za oddih (turizem)

Včasih so se poleti v jezeru kopali, po njem čolnarili, pozimi pa drsali. Danes ob jezeru potekajo tudi nove dejavnosti: taborjenje (Ščukazlet), kolesarjenje, mnogoboji, jadrnanje, ježa, opazovanje ptic, jamarstvo, padalstvo, vožnja z lojtrnikom in pohodništvo. Vse to in čudovita narava pa privablja ljudi, zato se vse več vaščanov trudi s turistično ponudbo.

ŠEGE IN NAVADE

Anketa je pokazala, da se običaji (življenjske, letne in delove šege) ne razlikujejo veliko od drugih v Sloveniji in da so nekateri po drugi svetovni vojni zamrli. Ohranjajo običaje ob rojstvu otrok, krstu, birmi, naboru, poroki in smrti. Od letnih šeg ohranjajo skoraj vse, še najbolj je znano pusto vanje, manj praznujejo nekatere cerkvene praznike (svečnica, pepelnica), na žalost (ali zadovoljstvo odraslih) pa pozabljajo na tepežni dan.

Ob praznovanjih pripravljajo posebne jedi: ocvirkovo povavanco (potico) in tašce (flancate) ob pustu, golobičce (kruh v obliki golobice) ob božiču in prešce – hlebčke, ki so jih za vse svete (1. november) dobili otroci.

Najbolj znana jed je kavra (koleraba) ali trojka. Kuhali so žgance – koruzne, ajdove in krompirjeve, močnik, štruklje, fižol, ješprenj, češpljevo kašo – vse to je običajna hrana tudi še danes. Za Dolenje Jezero pa so posebej značilne škofove (farške) kapice. To je jed, ki so jo gospodinje postregle tudi koscem in žanjicam.

Spretni kuharji lahko preizkusite recept gospe Levar. Testo zamesimo iz 1/2 kg moke, 3 jajc, 3 žlic olja, ščepca soli in vode. Kapice nadevamo s skuto, sadjem ali marmelado. Namesto vode lahko za testo uporabimo mleko in 10 dag kuhanega in pretlačenega krompirja. Te kapice nadevamo s šunko ali jajčnim cvrtjem. Zgnetenoto testo pustimo počivati

vsaj pol ure, nato ga razvaljamo na debelino približno 2 mm in razrežemo na krpice 5 x 5 cm. Na sredino kvadratka damo nadev in stisnemo nasprotno vogale. Škofove kapice skuhamo v slani vodi, vrejo naj 15 min. Ponudimo jih lahko kot samostojno jed, z mesom in solato ali kot sladico – posute z drobtinami praženimi na maslu in s sladkorjem s cimatom.

KULTURNA DEDIŠČINA V SODOBNOSTI

Za konec smo v skupini oblikovali nekaj predlogov, kako kulturno dediščino uporabiti v sodobnosti. Ker je v vasi precej opuščeni hiš oz. posesti, smo si zamislili, da bi bilo mogoče kakšno preurediti v muzej v naravi. Hišo in gospodarsko poslopje bi sanirali in opremili s starim pohištvom in orodjem. V takšnem muzeju bi lahko mladini prikazali stare načine gospodarjenja in uporabe orodja.

Ob večerih bi potekale ure spoznavanja ljudskih pesmi in pripovedi in družabna srečanja ob domači kulinariki.

Pozimi bi bilo mogoče pripraviti drsanje na doma narejenih lesenih drsalkah in v oblekah iz Valvasorjevih časov.

Pri vseh dejavnostih ob jezeru in željah po širjenju turizma pa so mladi udeleženci srečanja ugotovili, da je potrebno ohranjati naravno in kulturno dediščino, paziti nanjo in jo smiselno in preudarno uporabljati.

Predstavitve dela skupine na javni prireditvi

Sklep

Učenje v naravi – najlepši učilnici, nam je poleg novega znanja in pogledov mladih na varovanje dediščine dalo tudi možnost za nove pristope k učenju za trajnostni razvoj. V konkretnem stiku z naravo smo s strokovnjaki in domačini odkrivali prednosti in omejitve, ki izhajajo iz enkratnosti območja. Tako smo se z različnimi metodami dela (bolj aktivnimi za dijake) oddaljili od stereotipa »kreda, tabla« in se učili bolj »v živo«. Dijaki so bili navdušeni in predlagali še več takih srečanj.

Povzetek

V Sloveniji deluje 59 šol, povezanih v mrežo UNESCO-ASP-net. SGGES je v okviru leta varovanja naravne in kulturne dediščine pripravila interdisciplinarno srečanje ob Cerknškem jezeru. Delali smo v več skupinah. V kulturnozgodovinski skupini smo se udeleženci ukvarjali z dvema temama.

S pomočjo literature smo ovrednotili neprecenljiv prispevek Janeza Vajkarda Valvasorja k spoznavanju fenomena presihajočega jezera. Njegovo proučevanje in opis presihanja, ki ga je poslal Royal Society, sta bistveno razširila vedenje o takratni Kranjski, njemu pa zagotovila članstvo v tej pomembni znanstveni instituciji.

V pogovoru z domačini smo odkrivali še žive pripovedke, pesmi in običaje, tipične za to območje. Pripravili smo nekaj predlogov, kako bi lahko »jezero, ki je in ga ni« in pokrajino ob njem čim bolj ohranili.

Srečanje je dalo tudi možnosti za nove načine učenja, za oblikovanje novega odnosa do okolja, v katerem živimo.

Literatura

- J. J. Valvasor: Slava vojvodine Kranjske, MK, Ljubljana 1984.
 B. Reisp: Korespondenca Janeza Vajkarda Valvasorja z Royal Society, SAZU, II.raz: Korespondenca pomembnih Slovencev, 8, 1987.
 P. Habič: Valvasorjev in današnji pogled na presihanje Cerknškega jezera, Valvasorjev zbornik ob 300-letnici izida Slave vojvodine Kranjske, 1989.
 C. D. Carmichael: Pismo Edmonda Halleya Valvasorju, ZČ 47/1993-1.
 R. Radešček: Slovenske legende, CZ, Ljubljana 1983.
 P. Škrinjar: Slovenski miti in legende, DZS, Ljubljana 1998.
 R. Mohar: Srebrni zvon, MK, Ljubljana 1985.
 R. Čeplak: Občina Cerknica, Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja – 20. stol., Znanstveni inštitut FF, 1989.
 D. Kunaver: Slovenske ljudske pripovedke, samozaložba, 1999.
 V. Kebe: Presihajoče Cerknško jezero, samozaložba, 2001.

ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO

Danijela Herlah

SREČANJE UNESCO ASP – NET ŠOL NA PRVI OŠ SLOVENJ GRADEC PROJEKTNI DNEVI

Ohranimo preteklost

Naše mesto Slovenj Gradec je član svetovne družine Organizacije mest – glasnikov miru (Peace Messenger Cities), zato je 23. in 24. oktobra 2001, potekalo srečanje slovenskih UNESCO ASP-net šol na Prvi osnovni šoli Slovenj Gradec in v mestu Slovenj Gradec. Naša šola – Prva osnovna šola Slovenj Gradec - je pridružena članica Unesco šol od leta 1996 in vsa ta leta posveča posebno pozornost spodbujanju strpnosti in osveščanju vseh k spoštovanju drugačnosti. Pomen srečanj Unesco šol je v druženju, spoznavanju ter pridobivanju novega znanja z različnih področij.

Leto 2001 so Združeni narodi razglasili za mednarodno leto prostovoljcev. Tudi na naši šoli poteka zelo uspešno delo prostovoljcev. Prostovoljci so vključeni v dejavnosti, ki spremljajo sam učni proces (pomagajo pred in po pouku, pri projektnih in naravoslovnih dnevih, posebej pa v prvih razredih devetletke).

Program Mirovniškega festivala je potekal tako na šoli kot tudi v samem središču mesta. Koordinatorica Unesco programa na naši šoli je učiteljica angleškega jezika Bernarda Zlodej, ki se že nekaj let zelo trudi in vsem pedagoškim delavcem naše šole, podrobneje prikaže vse doga-

janje na različnih srečanjih teh šol. Tako celoten kolektiv živi v tem duhu.

Prvi dan Mirovniškega festivala smo sprejeli goste, jih popeljali na otvoritev razstave Mestne občine Slovenj Gradec, na srečanje z županom Mestne občine Slovenj Gradec g. Janezom Komljancem. Gostje so se udeležili tudi dogajanja v starem mestnem jedru, zvečer pa so na spoznavnem večeru, ki je potekal na naši šoli, stkali nove prijateljske vezi. Naslednji dan so se udeležili naših delavnic, se seznanili z značilnostmi našega kraja v preteklosti, v »debatnem« klubu klepetali, poskušali razumeti naše narečje in na računalniku prek elektronske konference pošiljali sporočila na temo Mir je pot.

Vsi udeleženci srečanja smo ustvarjali v različnih delavnicah na naslednje teme:

- Narečja, ljudske šege in navade
- Spoznajmo mojo domačijo – moj kraj
- Ljudske pesmi in glasbila
- Igre za prosti čas
- Zdrava prehrana
- Po žgancih diši
- Računalništvo in internet
- Likovna delavnica
- Tehnična delavnica
- Debatni klub na temo «PROTI KSENOFOBII – ZA STRPNOST»

Učenci 7. in 8. razredov so se prostovoljno vpisovali v te delavnice glede na interes, kar je omogočalo večjo ustvarjalnost in zavzetost pri izvedbi različnih del. V delavnice so se vključili vsi učitelji predmetnega pouka in tudi nekaj učiteljev razrednega pouka. Tako je vse dni celotna šola živela s projektnimi dnevi.

Sem profesorica razrednega pouka, a ker vodim na šoli folklorni krožek, so me povabili k sodelovanju v delavnicah na predmetni stopnji.

Delavnica, o kateri bom spregovorila, je imela naslov **Šege, navade in običaji našega kraja**.

Vemo, da se izročilo naših prednikov vedno bolj izgublja. Malo ljudi še lahko pokaže in pove, kako so delali in se veselili v preteklosti in kako so znale naše vasi iz najtežjih opravil narediti praznik. K opravilom so ljudje prihajali praznje oblečeni, saj so vedeli, da večer ne bo minil brez plesa in zabave. Snov o preteklosti lahko črpamo iz pisnih, slikovnih virov, a žive besede je vedno manj. V nekaterih krajih se ljudje zavedajo tega problema in zavzeto zbirajo, restavrirajo in nato razstavljajo ter tako ohranjajo sledove naše preteklosti.

Zadnjih nekaj let opažam, da lastniki najdene predmete iz preteklosti vedno bolj cenijo, čuvajo, shranjujejo, obnavljajo in nato na primernih mestih razstavljajo. Želijo ohraniti vire, ki so dokaz življenja nekoč, kar je seveda občudovanja vredno.

Naša delavnica je štela 17 učencev in učenk iz 7. in 8. razredov, delo pa je bilo razdeljeno na tri dni.

Prvi dan smo po skupinah proučevali šege, navade, običaje, različne igre, iskali zbadljivke s pomočjo knjig, starih revij in časopisov. Vse pomembno smo zapisali in dobili zanimiv plakat z naslovom **STARINE – ŠČIT DOMOVINE**.

Že med samim delom smo si pripovedovali zanimivosti, ki smo jih sproti prebrali: šaljivke, navade, običaje in nenapisane zakone, ki so med ljudmi prav tako veljali kot zapisani. Med tem iskanjem po literaturi so se učenci naučili različnih iger («Kowo vrtet», pobiranje žlice in klobuka s tal z usti, preskakovanje čez hrbet sedečega na klopi, polaganje klobuka na sosedovo glavo ...), s katerimi so se nekoč fantje po napornem delu razvedrili. Seveda so bile te igre učencem zelo zanimive, saj so jih prvič videli, zraven pa so se zabavali in smejali.

Drugi dan smo učencem predstavili običaje, navade našega kraja – ličkanje koruze, predenje ovčje volne, trenje orehov in drugih semen, zraven pa tudi vse, kar je po napornem delu sledilo, od petja, pripovedovanja zbadljivk, nagajanja pri delu, pripovedovanja grozljivih zgodb, do igranja na harmoniko.

Da smo te običaje lahko prikazali, smo potrebovali ustrezen material, za iskanje le-tega pa porabili kar nekaj časa. Res je, da na enem mestu nimajo več vseh potrebnih pripomočkov, a sreča, da imajo vsaj nekaj in tako smo na različnih kmetijah dobili vse potrebno za izvedbo delavnice.

Ker za prikaz predenja na kolovratu nisem dobila predice, sem se tega dela morala naučiti sama in potem to pokazati učencem.

Pri obdelavi volne sem učencem pokazala celoten potek, od pravilne priprave ostrizene volne, krtačenja, predenja na kolovratu, navijanja prediva na motovilo, do pletenja toplih volnenih nogavic.

Poskusite, delo je zelo zanimivo in te kar pritegne, je pa seveda potrebno kar veliko vaje, da ujameš ritem in dobiš ta pravo nit.

Ličkanje koruze nekaterim učencem ni tako neznano, saj tudi danes ponekod tako obdelujejo koruzo in jo pripravljajo za sušenje. Posebej je učence pritegnilo spoznanje, da so se nekoč med delom znali tudi zabavati, ponagajati in tako pozabiti na težek delovni dan. Za ličkanje je posebej značilno »bulanje« koruznega ličja za obleke. To je bila prava zabava!

Učenci so tudi izvedeli, da so ob dolgih zimskih večerih ob topli peči trli orehe, luščili različna semena in zraven peli, igrali na doma narejena glasbila, si pripovedovali šaljivke in grozljivke. Zanimivo, da so se zelo radi strašili.

Po tej predstavitvi so se učenci razdelili v manjše skupine in se teh opravil začeli učiti. Vsak učenec je bil zaposlen ob nekem predmetu, lahko pa so se tudi menjavali in preizkušali različna dela ter zraven ugotavljali, kako so nekoč težko delali.

Pri tem delu nas je spremljal učenec 8. razreda s harmoniko, zraven smo peli ljudske pesmi in imeli občutek,

da smo se popeljali sto let nazaj. Vsi smo se zelo zabavali in zraven izvedeli veliko zanimivega, se naučili nekaterih lažjih opravil in jih na novo obudili.

Z nami so bili ta dan tudi učenci in njihovi mentorji iz drugih slovenskih Unesco šol (OŠ Frana Kranjca Celje, OŠ Maksa Pleteršnika - Pišece, OŠ Apače, OŠ 16. Decembra - Mojstrana, OŠ Cirila Kosmača - Piran, OŠ Zreče, OŠ Bratov Polančičev - Maribor, OŠ Griže, OŠ Šmihel Novo mesto, OŠ Ledina - Ljubljana, 1. OŠ Rogaška Slatina) in verjamem, da so ob nas uživali, saj je bilo tudi zanje to nekaj novega, nekaj že pozabljenega. Šolam, ki so se udeležile letošnjega srečanja, smo teden dni prej poslali teme naših delavnic, tako so lahko tudi oni sodelovali v tistih, kjer je bil njihov interes največji. Imeli pa so tudi možnost prehajanja iz ene delavnice v drugo.

Tretji dan so se delavnice predstavile ostalim učencem in učiteljem na šoli. Gledalci so bili navdušeni in učenci so sprejeli veliko pohval.

Vtisi udeležencev naše delavnice:

- O preteklosti smo izvedeli veliko novega, kar je bilo že pozabljeno.
- Zelo smo uživali ob različnih igrah, ki jih do sedaj nismo poznali.
- Veliko novih orodij in drugih pripomočkov smo videli prvič.
- Tudi v preteklosti niso pozabili na zabavo, kar je tudi sedaj za nas vse zelo pomembno.
- Veliko novih zbadljivk in šaljkv smo slišali.
- Učiteljica nas je oblekla v oblačila iz preteklosti, zdeli smo se smešni drug drugemu.
- Še bolj zanimivo je bilo zaradi spremljave harmonike in petja.
- Še se bomo udeležili podobnih delavnic.

Mnenja učencev o projektnih dneh:

- Projektni dnevi so zanimivi, ker si delavnice lahko izbiramo sami.
- Delo poteka sproščeno, zanimivo, zabavno in poučno.
- Gostje so zanimivi, bilo bi jih lahko še več.
- Predvsem zanimivo, ker ni strogo usmerjen pouk.
- Prišli smo do zanimivih ugotovitev, obudili preteklost.

Kaj bi lahko izboljšali po mnenju učencev?

- Delo v delavnicah bi lahko prestavili kam drugam, zunaj šolskih prostorov (nekateri delavnice seveda že sedaj potekajo kje drugje npr. v naravi, v podjetjih ...).
- Ponekod preveč predavanj.
- Bilo bi še boljše, če bi lahko teme delavnic izbirali učenci sami.
- Projektni dnevi bi lahko trajali še dlje časa oz. lahko bi bili pogostejši.

Ob koncu naših projektnih dni smo spoznali, da so se znali nekoč, kljub napornemu, težkemu delu, tudi poveseliti in zabavati, kar nam mogoče sedaj ob tem tempu življenja ne uspeva preveč. Prišli smo tudi do ugotovitve, da moramo ceniti in obujati našo preteklost.

Zagotovo pa bomo take delavnice še ponovili, jim kaj novega oz. »starega« dodali.

V vseh delavnicah so v teh dneh veliko ustvarili in se na koncu tudi predstavili, vse izdelke smo razstavili v avli šole, nekaj zbranih informacij pa so učenci prenesli tudi na našo spletno stran, saj so učenci fotografirali budno slikali, učenci novinarji pa kar med samim potekom zapisovali različne vtise in mnenja udeležencev delavnic. Nastalo je kar veliko slikovnega in pisnega gradiva. Nekateri učenci so napisali tudi spise o svoji delavnici.

Sonja Bregar

NOVE SMERI V POUČEVANJU ZGODOVINE

(seminar, York 26. 3. 2002 do 3. 3. 2002)

Šestdnevni seminar z naslovom »Nove smeri v poučevanju zgodovine« v Yorku je bil razdeljen na več vsebinskih sklopov:

- uporaba virov pri pouku zgodovine,
- uporaba muzejev in spomenikov kulturne dediščine (mestna jedra, stavbna dediščina itd.) kot virov pri pouku zgodovine,
- interpretacija zgodovine,
- učbeniki,
- načrtovanje učne ure zgodovine,
- poučevanje o različnostih.

Predavanjem so sledile delavnice, v katerih smo udeleženci, razdeljeni v skupine, izmenjali izkušnje in razpravljali o temi predavanja. Praktični del seminarja je vseboval obisk šole, muzeja in cistercijanskega samostana, ki danes nima več svoje prvotne funkcije, ampak je uvrščen med tiste primere stavbne dediščine, ki jih lahko učitelji uvrstijo v pouk zgodovine.

V članku predstavljam uporabo virov pri pouku zgodovine, ocenjevanje in preverjanje znanja na podlagi zgodovinskih virov in uporabo muzejev kot virov za poučevanje zgodovine v Veliki Britaniji.

Uporaba virov pri pouku zgodovine in preverjanju ter ocenjevanju znanja

Med prvimi je bila predstavljena tema o uporabi virov pri pouku zgodovine v Veliki Britaniji in oblikovanje nalog za preverjanje in ocenjevanje znanja na temeljni zgodovinskih virov. Uporaba virov pri pouku zgodovine, predstavljena na seminarju, se je izkazala pri udeležbi učnih ur v šoli v Yorku za izredno učinkovito. Viri niso služili le za ilustracijo povedanega ali zgolj za motivacijo, ampak so z njimi učenci ob različnih dejavnostih aktivno in samostojno pridobivali znanje in veščine. Tako so na primer imeli (12-letni) učenci nalogo, da napišejo v vlogi novinarja časopisni članek o vzrokih za kmečke upore v Veliki Britaniji na temelju virov v učbeniku. Članek so lahko tudi slikovno opremili, dodali spremno besedilo in izbrali zanimiv naslov, ki naj bi pritegnil bralca. Cilj takšne učne ure je bil pridobiti poleg vsebinskega znanja tudi določene veščine, saj so morali učenci prebrati in analizirati večje število virov in iz njih razbrati različne vzroke za kmečke upore ter ponovno v obliki članka sintetizirati informacije in umestiti dogajanje v časovni okvir. Učiteljica je pri ocenjevanju izdelka upoštevala razumevanje naloge, večino analize virov (koliko vzrokov za kmečke upore so učenci razbrali iz različnih virov in sintezo pridobljenih informacij).

Kot nam je bilo predstavljeno na seminarju, uporabljajo v Veliki Britaniji vire tudi pri preverjanju in ocenjevanju znanja.¹ Predstavitev možnih pristopov k uporabi virov pri

ocenjevanju in preverjanju znanja, je tako temeljila na ključnem vprašanju, **kako bomo ocenili učenčevo znanje in veščine**. Pri tem naj bi upoštevali cilje ocenjevanja, zahtevnost vprašanj in kakovost odgovorov.

Cilji ocenjevanja so tako lahko naslednji:

- izbor bistvenih informacij iz vira,
- razumevanje vira,
- sklepanje,
- vrednotenje zanesljivosti vira,
- uporaba vira v podporo utemeljevanju.

Zahtevnost vprašanj, zastavljenih v nalogi za ocenjevanje znanja, je odvisna od številnih dejavnikov:

- od ciljev ocenjevanja,
- od jezika in števila virov,
- od vrste informacij, ki jih morajo učenci razbrati iz vira,
- od učenčeve spretnosti dela z viri,
- od tipa in strukture vprašanj (npr. zaprto/odprto vprašanje).

Ob primerjavi uporabe virov pri pouku zgodovine in preverjanju in ocenjevanju znanja v Veliki Britaniji in Sloveniji je pri nas poučevanje zgodovine še vedno preveč usmerjeno v vsebinsko znanje in ne k procesom in veščinam (razumevanje, dajanje primerov, utemeljevanje, analiza, sinteza, kritična presoja itd.), ki bi jih učenci pridobili pri samem delu z viri. Logična posledica takšnega stanja je preverjanje in ocenjevanje znanja, ki prav tako temelji zgolj na vsebini in ne tudi na preverjanju in ocenjevanju različnih veščin učencev.

Ob opazovanju učnih ur zgodovine v britanski šoli in primerjavi teh z učnimi urami zgodovine v Sloveniji lahko ugotovimo, da gre za dva povsem različna koncepta šolskega sistema, zaradi česar so tudi nekateri pristopi k poučevanju in učenju zgodovine različni. Pri tem ne gre toliko za didaktični vidik učnih ur, saj so metode in oblike dela tudi v slovenskih šolah raznolike in aktivne, prav tako se uporabljajo različna didaktična sredstva in tudi viri. Razlike so predvsem sistemske narave:

1. V Sloveniji traja šolska ura 45 minut (v Veliki Britaniji 75 ali 35), pri čemer moramo v času 45 minut obravnavati učno snov in hkrati tudi ustno oceniti znanje enega ali dveh, včasih tudi več učencev.
2. Učni načrti v Sloveniji so vsebinsko zelo obsežni, ob tem pa moramo učitelji predelati vse predpisane vsebine v okviru določenega števila ur za posamezni razred. Intenzivnost obravnave posamezne učne teme je sicer odvisna od učitelja, ki lahko izbere vsebine, katere bo obravnaval bolj oziroma manj poglobljeno, vendar je navkljub temu obravnavanje učnih vsebin prehitro, če hočemo izpolniti predpisano realizacijo ur ob koncu leta.
3. Učno snov zgodovine obravnavamo v osnovnih in srednjih šolah kronološko od prazgodovine do zgodovine 20. stoletja kar pomeni, da se v srednjih šolah učne vsebine ponovijo, vendar v bolj poglobljeni in obsežni obliki. V britanskem kurikulumu za srednje šole je možna izbira določenega števila vsebin iz britanske, evropske in

¹ Povzeto po gradivu s seminarja in predavateljcu Johnu Hamerju.

svetovne zgodovine – za posamezne vsebinske sklope ostane tako več učnih ur, kar omogoča delo z viri.

4. Britanski učbeniki za zgodovino temeljijo na virih in aktivnostih za učence. V slovenskih učbenikih ali delovnih zvezkih je z redkimi izjemami razmerje med viri in tekstom v prid slednjim. Za kakovosten pouk zgodovine ob virih bi morali imeti tudi učitelji na razpolago različne zbirke primerjalnih virov za vsa zgodovinska obdobja.
5. Učitelji v slovenskih šolah praviloma tudi nimamo dovolj veščin za poučevanje zgodovine z viri in navajanje učenec za aktivno in samostojno delo z njimi, pri čemer bi lahko razvijali različne veščine.

Uporaba muzejev in stavbne kulturne dediščine pri pouku zgodovine

V okviru seminarja smo obiskali Yorvik Museum, Archaeological Resource Center ter individualno Railway Museum – kjer so nam bile predstavljene učne aktivnosti za tamkajšnje učence.

V Veliki Britaniji je **tradicija sodelovanja med šolami in muzeji na področju skupnega načrtovanja učnih aktivnosti v povezavi z vsebinami iz učnih načrtov zgodovine že močno utrjena**. Razlog za to lahko najdemo v poudarjanju lokalne zgodovine v učnih načrtih in s tem vključevanje lokalnih muzejev, mestnih jeder, stavbne dediščine itd. v pouk zgodovine. Med najbolj dejavnimi organizacijami na tem področju je English Heritage, v okviru katerega obstaja poseben izobraževalni oddelek – English Heritage Education, kjer poleg učbenikov in knjig za šolsko mladino pripravljajo tudi **priročnike za učitelje**, v katerih s konkretnimi primeri svetujejo, kako naj vključijo muzeje ali stavbno dediščino v pouk zgodovine.

Poleg **pravih eksponatov** (s katerimi delajo učenci po muzeoloških pravilih, kar prispeva tudi k ozaveščanju o pomenu ravnanja s kulturno dediščino) uporabljajo v britanskih muzejih tudi **kopije originalov in razne modele za sestavljanje**.

Pravo presenečenje je bil v tem primeru Arheološki center v Yorku (Archaeological Resource Centre), kjer smo lahko opazovali učno dejavnost za učence iz bližnje šole. Le-ti so ob nazorni predstavitvi, simulaciji in delu s (pravimi!) eksponati spoznali delo arheologov pri 20-letnem izkopavanju, interpretaciji in rekonstrukciji vikingškega obdobja in njihovega načina življenja v Yorku.

V prvem prostoru omenjenega centra so tako ob steni, pobarvani z različnimi barvami, spoznali arheološke plasti. V malih vdolbinah stene so bili manjši ostanki (kosti), ki so jih učenci lahko vzeli v roke in tako spoznali, kaj vse arheologi najdejo pri izkopavanjih. V drugem prostoru so se učenci preizkusili v prepoznavanju in razvrščanju ostankov (školjke, usnje, kosti, ostanki ožganega lesa in lončenine), najdenih v različnih plasteh zemlje. Sledilo je merjenje in opisovanje le-teh in ugotavljanje, kaj nam lahko povedo o vsakdanjem življenju Vikingov na tem območju.

Omenjena pedagoška dejavnost za učence je nastala na podlagi kurikulumu za 3. in 4. razred osnovne šole, ki vsebuje tudi vsebinski sklop z naslovom »Why people invaded and settled in Britain in the past?«, povezan z britansko

zgodovino iz rimskega, anglo-saksonskega in vikingškega obdobja.²

Ob primerjavi britanskih muzejev z izkušnjami v slovenskih je tako mogoče opaziti določene razlike na naslednjih področjih:

- usklajevanja učiteljev in muzejskih pedagogov pri oblikovanju učnih aktivnosti za učence so v slovenskih muzejih prej izjema kot pravilo,
- opazno pomanjkanje aktivnih učnih oblik in metod dela, saj (z izjemami Mestnega muzeja Ljubljana, Narodne galerije, Slovenskega šolskega muzeja in Dolenjskega muzeja ...) prevladujejo tradicionalna vodstva po zbirkah, pri čemer učenci razvijajo zgolj večino poslušanja in opazovanja. V Veliki Britaniji poudarjajo vlogo muzejev in stavbne kulturne dediščine ne le v okviru pridobivanja znanja, ampak tudi raznolikih veščin. Po Chrisu Culpinu³ tako učenci razvijajo veščine opazovanja, pomnjenja, zastavljanja vprašanj, primerjanja, povezovanja vizualnega s pisnimi viri, ustvarjanje splošnih informacij itd. Povezovanje veščin z znanjem jim omogoča razumevanje resničnih zgodovinskih situacij in skozi različne ostanke tudi globlje razumevanje življenja ljudi v preteklosti. Ekspoziti v muzeju v tem primeru niso le brezosebni, mrtvi ostanki preteklosti, ampak nam sporočajo o številnih vidikih vsakdanjega življenja v preteklosti: funkcionalnost, obrtniško spretnost, premožnost ali pomembnost uporabnika predmeta, estetsko dovršenost itd.,
- prav tako problematična v slovenskih muzejih so didaktična sredstva, kot so kopije originalov ter možnost izposoje didaktičnih sredstev oddaljenim šolam. Po izkušnjah v ljubljanskih muzejih vključuje kopije originalov v dejavnosti za učence le Mestni muzej Ljubljana, in sicer v programih »Markus ima 16 let« ter »Emonec v razredu«.

Kljub omenjenim pomanjkljivostim pa je tudi v nekaterih slovenskih muzejih narejen korak od tradicionalnih vodstev po razstavi k aktivnim učnim dejavnostim za učence, vendar pa te niso nastajale v sodelovanju med učitelji in muzejskimi pedagogi. Cilji teh aktivnosti zato pogosto niso usklajeni s cilji, ki bi jih želeli doseči učitelji z učno uro v muzeju. Vzrok za slednje je verjetno v pomanjkanju pobude za načrtno medsebojno sodelovanje.

Seminar v Yorku je z vsebinami in predstavitvami le-teh odprl številna vprašanja o poučevanju zgodovine pri nas, o vlogi lokalne zgodovine in vključevanju muzejev ter stavbne dediščine v pouk zgodovine.

Viri

Gradivo s seminarja, York, 26. 2. do 3. 3. 2002.
www.yorvik-viking-centre.co.uk

ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO

² Povzeto po: www.yorvik-viking-centre.co.uk.

³ Povzeto po gradivu s seminarja: C. Culpin, No puzzle, no learning: how to make your site visits rigorous, fascinating and indispensable, York, 2002.

Mednarodna konferenca CDRSEE v Atenah

Od 4. do 7. aprila 2002 je v Atenah potekala mednarodna konferenca z naslovom *History Teaching in Southeast Europe – Present and Future*, ki jo je organiziral *Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe*. Konference so se udeležili tudi predstavniki iz Slovenije pod vodstvom dr. Boža Repeta. Na konferenci so bili tudi predstavniki Hrvaške, Zvezne republike Jugoslavije, Bosne in Hercegovine, Makedonije, Albanije, Grčije, Bolgarije, Romunije, Cipra in Turčije. Konferenco so s svojimi spodbudami za učinkovito delo odprli predstavniki ustanoviteljev g. Costa Carras, dr. Denis MacShane (British Foreign and Commonwealth Office) in metropolit John of Pergamon, predsednik Athens Academy. Med povabljenimi so bili tudi številni novinarji ter predstavniki šolskih ministrstev iz različnih držav.

Center for Democracy and Reconciliation in Southeast Europe (CDRSEE) ima svoj sedež v Solunu v Grčiji. Ustanovljen je bil z namenom, da bi v državah jugovzhodne Evrope poskušali zmanjševati stereotipe, ki nastajajo pri interpretaciji zgodovinskih dogodkov med narodi, ki živijo v neposredni bližini ali jih celo delijo meje v jugovzhodni Evropi. Ti stereotipi so največkrat vzrok za napetosti na tem področju.

Cilj organizacije je najti možnost, kako pri pouku zgodovine najbolj primerno obravnavati sporne teme iz sodobne zgodovine, ki vplivajo na sedanje odnose med državami na tem prostoru. Zato je potrebno prilagoditi učne načrte, učbenike in usposobiti učitelje za uporabo primernih metod pri poučevanju zgodovine.

Namen te konference je bil seznaniti strokovno javnost o njihovem dosedanjem delu, ki so ga začeli že leta 1998. V

številnih delavnicah, ki so potekale v različnih državah Romuniji, Cipru, Makedoniji, Grčiji, Turčiji in Sloveniji, so predstavniki držav, predvsem pa učitelji zgodovine, poskušali najti možnosti, kako obravnavati najbolj sporne teme. Srečevali so se na delavnicah, predlagali rešitve in usklajevali svoja stališča. Delo je potekalo v dveh smereh. Prva je bila proučevanje učnih načrtov in učbenikov, druga, pomembnejša, pa usposabljanje učiteljev.

Tako je nastalo veliko gradiva, ki so ga objavili v dveh knjigah z naslovom *Teaching the History of Southeastern Europe in Clio in the Balkans: The Politics of History Education in Southeast Europe*.

Na konferenci so prvi dan vodje posameznih delavnic podali poročila o opravljenem delu in njihovih ugotovitvah ter nakazali možnosti, kako naj bi se začeti procesi nadaljevali. V diskusiji po predstavitev je bilo izrečenih veliko pohval o dosedanjem delu, pri tem pa so se pokazale še mnoge težave, na katere naletijo pri uresničevanju teh idej v posameznih državah. Države so med seboj zelo različne. Šolski sistem v nekaterih državah ni naklonjen tem idejam, drugod pa politične razmere še niso zrele za takšne spremembe.

Naslednji dan so organizirali delavnice, v katerih so posamezni učitelji različnih držav predstavili, kako so v razredu izvedli učno uro s sporno temo in kakšni so bili odzivi učencev. Temu so sledile delavnice, v katerih smo udeleženci ugotavljali, na katerih področjih bi morali bolj delovati in uvajati spremembe, da bi bili doseženi ti cilji.

V zaključnem poročilu predstavljenem v plenarnem delu je dr. Božo Repe predstavil razmere pri poučevanju zgodovine v slovenskih šolah. Naše razmere se razlikujejo od razmer v državah jugovzhodne Evrope. Reforme v našem šolskem sistemu so te in podobne ideje že upoštevale in udeležile. Imamo tudi nekaj sodobnih učbenikov in tudi že usposobljene učitelje za tako poučevanje zgodovine. Pri oblikovanju stališč pa smo sodelovali tudi učitelji zgodovine Biljana Frece (OŠ Primoža Trubarja, Laško), Helena Pačnik (OŠ Konjice pri Dravinji) in Marjeta Kralj (Srednja biotehniška šola Kranj).

V neformalnem delu konference smo si udeleženci izmenjali naše izkušnje pri poučevanju zgodovine in navezali številne prijateljske vezi. Tridnevno mednarodno konferenco smo zaključili z ogledom atenskih znamenitosti. Posebna pohvala gre organizatorjem, ki so s svojo prizadevnostjo in prijaznostjo poskrbeli za prijetno počutje in nastanitev udeležencev ter zagotovili nemoteno in ustvarjalno delo na konferenci.

NOVO UČITELJE ZGODOVINE

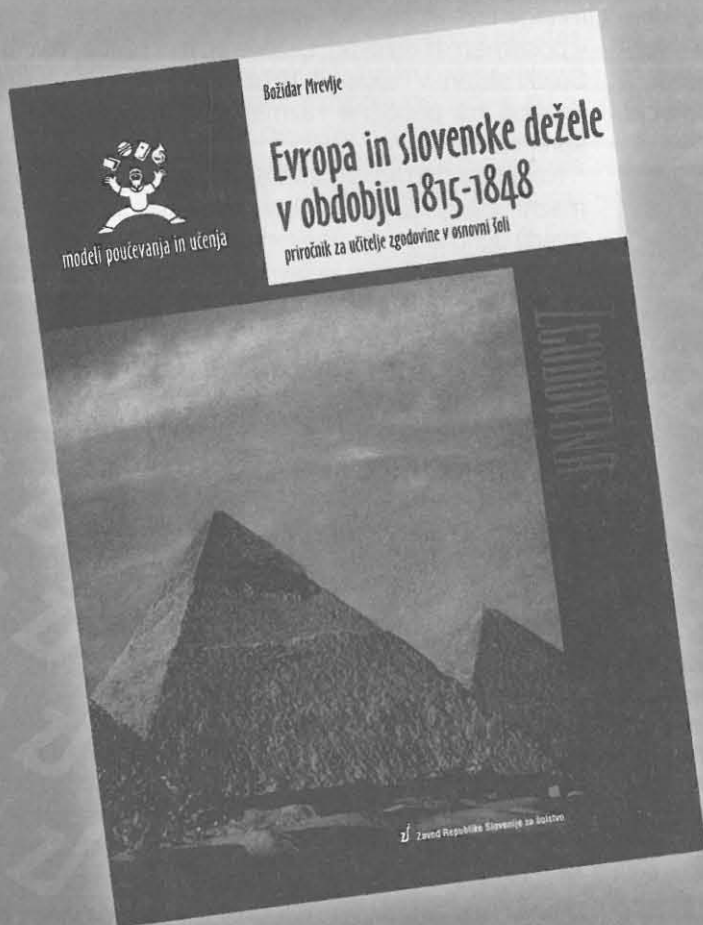
modeli poučevanja in učenja

Evropa in slovenske dežele v obdobju 1815-1848

Avtor Božidar Mrevlje s pričujočim delom nadaljuje serijo priročnikov za učitelje zgodovine v osnovni šoli. Struktura in vsebinska zasnova je enaka kot pri obeh, ki sta že izšla (*Rojstvo moderne Evrope* in *Evropa in svet od 16. do 18. stoletja*); vsako poglavje je sestavljeno iz učno-ciljne strukture, motiva-cijskega pristopa in strokovno-teoretičnih osnov.

V knjigi so obdelani trije vsebinski sklopi: Evropa in slovenske dežele v obdobju 1815-1848, Slovenci od 1815-1848, Revolucija v habsburški monarhiji in na Slovenskem.

Delo so strokovno pregledali in ocenili: dr. Štefan Trojar, Pavla Karba, Vilma Brodnik in Vojko Kunaver.

Priročnik obsega 100 strani,
cena izvoda je 2.300 SIT.

v zbirki Modeli poučevanja in učenja je

Naročite ga lahko pisno, po telefonu ali faksu na naslov: ZAVOD REPUBLIKE SLOVENIJE ZA ŠOLSTVO, Poljanska 28, 1000 Ljubljana, tel. 01/300 51 13, faks: 01/300 51 99, e-pošta: Maja.Hribar@zrss.si

Zavod Republike Slovenije za šolstvo

**INTERDISCIPLINARNOST NA UČNI EKSKURZIJI
ALI OGLED MUZEJA PREMOGOVNIŠTVA V VELENJU**
*Kako uresničiti princip interdisciplinarnosti učne
snovi na predmetni stopnji osnovne šole*

Slikovno gradivo k članku
s strani 18–19.

Ob obisku muzeja se obiskovalci vozijo s pravim jamskim vlakom.

»Jamomerec«

Navodila avtorjem in avtoricam člankov in prispevkov

V želji, da bi dosegli enotno obliko člankov in prispevkov ter poenostavili redakcijski postopek, avtorje in avtorice člankov in prispevkov prosimo, da v čim večji meri upoštevajo naslednja navodila za pisanje:

1. obseg člankov in prispevkov naj bo v obsegu do ene avtorske pole, to je 16 strani oz. 30.000 znakov;
2. prispevki naj bodo pisani v računalniškem programu Word for Windows z vnesenimi naslovi, podnaslovi in krepko natisnjenimi deli besedila;
3. prispevke opremite tudi s povzetkom vsebine v obsegu do 1200 znakov in z avtorskim izvlečkom, sinopsisom v obsegu do 200 znakov;
4. vaši prispevki naj bodo tudi ustrezno citirani v skladu s Slovenskim pravopisom (1994, str. 222) npr.:

Literatura:

- Simoniti, V. 1990: Turki so v deželi že. Mohorjeva družba. Celje.
 Dular, A. 1998: Obrtni dom v Metliki. V: Zgodovinski časopis. Ljubljana. Št. 3.

Viri:

- Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Rokopisne knjige 117, Cod. III/72 in Cod. III/73.
 Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Reg. I, 2211, fascikel 2060, 64 Vojna.

Navajanje opomb:

Opombe lahko navajate med besedilom npr.:

Nevarnost vnovičnega vpada pa v tem letu še ni minila. 8. maja je Ferdinand pisal v Ljubljano, da je vnovič prišlo več obvestil, ki govorijo o možnem velikem turškem vpadu, razdeljenem v več krakov, v Istro in Kras, na Kranjsko in Štajersko. (Simoniti, str. 119). Na koncu članka pa navedete vso uporabljeno literaturo po zgornjem zgledu.

ali pod črto:

članek:

1. E. Dolenc, Slovenska kulturna politika v prvi Jugoslaviji, v: Zgodovina v šoli, Ljubljana 1998, št. 1, str. 17–20.

knjiga:

- E. Garin, Spisi o humanizmu in renesansi, Ljubljana 1993.

vir:

- Zapisnik revizijske komisije, pisan 9. oktobra 1904. BMM, Arhiv obrtnikov 1904.

5. članke in prispevke lahko opremite tudi s shemami, zemljevidi, barvnimi in črno-belimi fotografijami, diapozitivi ipd., slikovno gradivo ustrezno oštevilčite, med besedilom prispevka pa ustrezno označite, kje naj se natisne, dopišite pa tudi besedilo, ki naj se natisne k slikovnemu gradivu; dodatno gradivo je lahko v obsegu do tri enote na prispevek;
6. za lektoriranje prispevkov bo poskrbelo uredništvo;
7. kratic, ki jih navajate v prispevku, pri prvi omembi ustrezno pojasnite, lahko v oklepaju poleg kratice ali pa v ustrezni opombi;
8. pri poročilih in ocenah različne literature in didaktičnih gradiv s področja šolstva v naslovu navedite ime in priimek avtorja obravnavane publikacije oz. didaktičnega gradiva, točen naslov publikacije oz. didaktičnega gradiva, založbo, kraj in leto izdaje, število vseh strani obravnavane publikacije, število slik (barvnih in črno-belih), shem, zemljevidov ipd., pri didaktičnih gradivih pa glavne značilnosti, npr. pri CD-ROM-ih število gesel, avtorja, založnika in kraj ter leto izdaje;
9. vse prispele članke recenzirajo člani uredniškega odbora, odgovorni urednik pa je zadolžen, da avtorje obvesti, ali so prispevki ustrezni za objavo ali zavrjeni;
10. člankov, prispevkov in nenaročenega gradiva ne vračamo;
11. prispevke pošljite na disketi z označenim naslovom datoteke, datumom, imenom in priimkom avtorja ter v izpisu;
12. besedilo na disketi in izpisu na začetku opremite z vašim imenom in priimkom, akademskim oz. strokovnim nazivom, imenom in naslovom ustanove, kjer ste zaposleni, z vašim domačim naslovom, pošto s poštno številko, EMŠO-m, številko žiro/tekočega računa, točnim naslovom banke, kjer imate odprt žiro/tekoči račun, davčno številko in številko telefona, na kateri ste dosegljivi;
13. dodatno gradivo in diskete priložite v posebno kuverto;
14. za pravilnost navedb v prispevkih odgovorjajo avtorji sami.

Danijela Trškan, doktorica, profesorica zgodovine in francoskega jezika, Gimnazija Bežigrad, Peričeva 4, 1000 Ljubljana

Alternativno ocenjevanje pri zgodovini

Avtorica predstavlja primere alternativnega ocenjevanja in samoocenjevanja, ki se lahko uporabljajo pri pouku zgodovine. Predstavljeni so konkretni primeri ocenjevanja učnega procesa, končnih izdelkov in osebne mape s tehniko klasifikacije oz. rubrikami. Alternativno ocenjevanje postaja vedno bolj pomembno za učni uspeh, saj vključuje refleksijo, samo-ocenjevanje in evalvacijo dela učencev in učiteljev.

Marica Čerič, profesorica zgodovine in geografije, učiteljica svetovalka, OŠ Kungota, Plintovec 10/c, 2201 Zgornja Kungota

Učenje zgodovine v ustvarjalnih delavnicah

Z ustvarjalnimi delavnicami smo povečali aktivno udeležbo učencev pri pouku, dosegli večjo motivacijo in širili znanje. Učenci so se seznanili tudi z vlogo in pomenom muzejev, z interdisciplinarno zasnovano učenja v ustvarjalnih delavnicah pa smo dosegli tudi večjo povezanost in poglobljenost znanja.

Melita Kladnik, profesorica zgodovine in geografije, učiteljica mentorica, OŠ Janka Glazerja Ruše, Lesjakova ul. 4, 2342 Ruše

Interdisciplinarnost na učni ekskurziji ali ogled Muzeja premogovništva v Velenju

Na Osnovni šoli Janka Glazerja v Rušah se trudimo ustvarjati čim kakovostnejšo šolo. To dosegamo tudi s povezovanjem učnih vsebin in nazornostjo na učnih ekskurzijah, ki morajo biti celostno zastavljene. Obisk Muzeja premogovništva Slovenije v Velenju nam je omogočil veliko možnosti za doseganje tako opredeljenih ciljev.

Katja Mahorčič, profesorica zgodovine in slovenskega jezika, učiteljica mentorica, Šolski center Nova Gorica – Gimnazija, Delpinova 9, 5000 Nova Gorica

Delovni listi pri pouku zgodovine

V članku prikazujem mnenje dijakov o uporabi delovnih listov pri pouku zgodovine. Dijaki so učenje ob pomoči delovnih listov v glavnem ocenili pozitivno. Dijaki so bili mnenja, da jih reševanje nalog na delovnih listih usmerja k uporabi učbenika, k razmišljanju in povezovanju zgodovinskih dogodkov in pojavov.

Viljenka Škorjanec, specialistka za mednarodne odnose, profesorica zgodovine, Gimnazija Bežigrad, Peričeva 4, 1000 Ljubljana

Nekaj utrinkov iz diplomatske zgodovine s sosedo Italijo

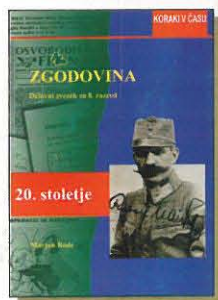
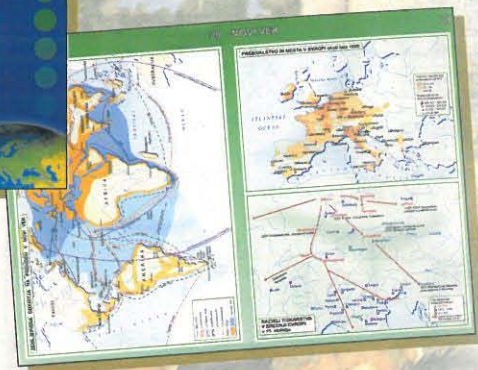
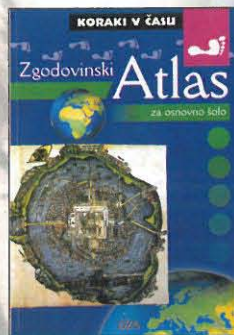
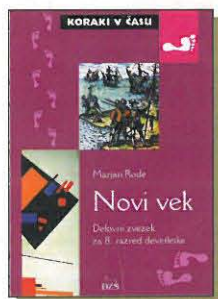
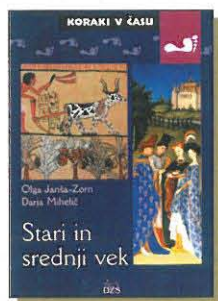
Diplomatske izkušnje v pogajanjih z Italijo so pokazale, da je le-ta v pogajanjih neprekosljiva ter da je uspešnost pogajanj z njo v veliki meri odvisna od upoštevanja njene diplomatske tradicije. Avtorica v razpravi ugotavlja, da vse dokler Italija ni imela interesa in zadostne politične volje za rešitev odprtih vprašanj, rezultatov ni bilo in je vselej spretno izkoriščala svoje tradicionalne diplomatske prednosti ter mojstrsko združevala teoretična spoznanja iz pogajalskega procesa v praksi. Predsodki in stereotipi v zvezi z Italijo so bili z naše strani v največji meri pogojeni z negativno zgodovinsko izkušnjo, previdnost do sosede je bila nujna in upravičena.

Miha Kosi, doktor, Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 4, 1000 Ljubljana

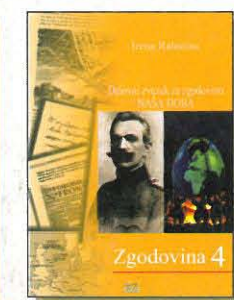
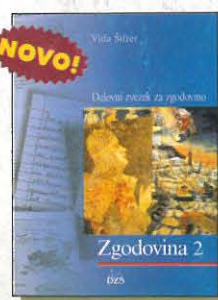
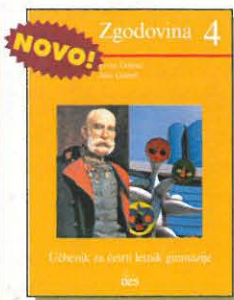
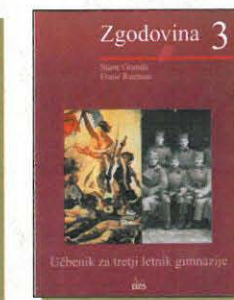
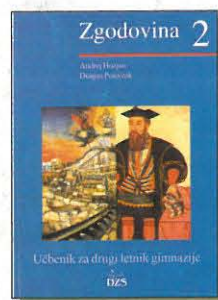
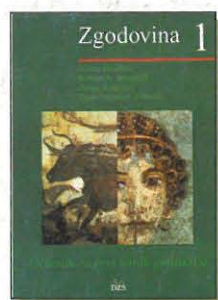
Promet na Slovenskem v srednjem veku

Promet je bil že v srednjem veku dinamična in kompleksna dejavnost. Najrazličnejši motivi so vodili prebivalstvo vseh slojev k potovanju. Slovenski prostor je imel tudi v srednjeveškem obdobju izrazit prometno-prehodni značaj in razne oblike prometa lahko smatramo kot enega temeljev družbenega (zlasti gospodarskega) razvoja.

8-letna in 9-letna osnovna šola

Gimnazije

Naš naslov je:

DZS, Izobraževalno založništvo, d. d.
Mestni trg 26, 1538 Ljubljana
Tel.: 01/425 20 40, Faks: 01/425 43 29

Naslov za naročila:

DZS, d. d.,
Šmartinska c. 152 – BTC,
hala VIII, 1538 Ljubljana
Tel.: 01/540 22 92, Faks: 01/585 17 30
E-pošta: agata.vogrin@dzs.si
<http://www.dzs.si>

